

Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació (SIIGGEN)

Estudi aplicat al barri del Poblenou de Barcelona
Informe final

Ajuntament de Barcelona

Juliol de 2020

Direcció de Serveis de Gènere i Polítiques del Temps

Gerència Municipal

Equip de recerca: Gabriela Navas, Marc Dalmau i Horacio Espinosa

Ajuntament de
Barcelona

Índex

1. Introducció	1
1.1. Algunes notes preliminars sobre la gentrificació	2
1.2. Gènere i gentrificació: un encreuament ambivalent	3
2. Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació (SIIGGEN)	6
2.1. Matriu d'indicadors del SIIGGEN	8
2.2. Àrea d'estudi. El barri del Poblenou i la seva frontera	10
2.3. Aproximació a la composició socioeconòmica de la població femenina de la zona	11
2.3.1. Composició de la població femenina	11
2.3.2. Evolució de la renda per barris	14
2.3.3. Evolució del preu dels habitatges	16
2.3.4. Desplaçaments	17
2.4. Metodologia dels indicadors del SIIGGEN	20
2.4.1. Recopilació de dades	20
2.4.1.1. Mètodes etnogràfics dels indicadors qualitius	21
2.4.1.2. Zones d'observació qualitativa de l'espai públic	22
2.4.1.3. Enquestes i tallers	24
2.4.2. Nivell d'indicadors i símptomes de gentrificació	25
3. Aplicació d'indicadors al barri del Poblenou	27
3.1. Apropiació de l'espai urbà	27
3.1.1. Diversitat	27
3.1.2. Vincles comunitaris	32
3.1.3. Proximitat	38
3.1.4. Confort comunitari	42
3.2. Producció de la ciutat	46

3.2.1 Segregació	46
3.2.2 Vulnerabilitat	49
3.2.3 Turistificació	52
3.2.4 Renovació urbana i (re)inversió del capital	56
3.2.5 Desplaçaments	62
4. Conclusions	68
4.1 Conclusions metodològiques: per una mirada interseccional de la gentrificació.....	69
4.2 La regulació pública del model de gestió urbana empresarial.....	70
4.3 Conclusions i resultats de l'aplicació del SIIGGEN: el Poblenou a l'epicentre de la gent....	70
4.3.1 La Vila Olímpica i Diagonal Mar: enclavaments exclusius de luxe de BCN global	72
4.3.2 El Parc i la Llacuça (66): la clusterització del Poblenou	73
4.3.3 L'aplicació del SIIGGEN al barri del Poblenou (68): un barri tenallat per la gent.	77
4.3.3.1 Desplaçaments residencials i polaritat entre els perfils de pob. Fem.	79
4.3.3.2 La relativa "resistència" de la malla de barri.....	80
4.3.3.3 Les pràctiques de cura com a atenuant de la gentrificació.....	82
4.4 Recomanacions finals per a l'Ajuntament de Barcelona	83
4.5 Mesures per frenar la gentrificació des d'una p. de g.: alineaments de polítiques púb.....	84
5. Bibliografia	86
6. Annexs	90
6.1 SIIGGEN (indicadors quantitius i qualitius)	90
6.2 Guia d'observació (espai públic i itineraris comentats)	93
6.3 Enquesta	95
6.4 Persones informants	98

01

1. Introducció

El conjunt d'indicadors del SIIGGEN (Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació) s'orienta cap al diagnòstic i l'anàlisi dels impactes socials i urbans derivats dels processos de gentrificació sobre el territori des d'una perspectiva transversal de gènere. El sistema d'indicadors està organitzat en dos grans blocs: l'apropiació de l'espai urbà i la producció de la ciutat, de conformitat amb el marc teòric plantejat durant el procés de recerca. Dins d'aquests apartats troncats s'han creat nou eixos a partir de la combinació de diferents variables, amb l'objectiu de captar un seguit de característiques essencials per a les persones habitants i la salut comunitària de la vida urbana de l'àrea analitzada. Ara bé, és convenient remarcar que la naturalesa dels eixos i les variables escollides per definir l'impacte sobre les relacions de gènere en el procés de gentrificació d'un barri s'han de llegir en conjunt de manera interdependent i complementària, ja que cap d'elles resulta necessària i suficient per si mateixa per a l'explicació del fenomen. Cal tenir present que la gentrificació és un procés urbà d'una complexitat inherent, tant per la diversitat de situacions que abasta com per la multiplicitat d'actors i agents que involucra, i que resulta, a més, difícil de capturar per l'opacitat dels interessos i els mecanismes del mercat immobiliari i urbanístic. La invisibilitat de la desigualtat de classe materialitzada sobre el territori, com a forma de negació, es duplica en l'anàlisi de les dinàmiques de gènere, quan les conseqüències es paguen més sobre els cossos femenins precaritzats, obligats a desplaçar-se mitjançant un procés de mobilitat forçada, fora del seu àmbit relacional i de cures habitual: el barri.

Els indicadors són una manera de mesurar una situació determinada, una eina d'avaluació i representació de la realitat, que ens pot ajudar a entendre millor els processos i a copsar les necessitats de la societat analitzada, però què, en cap cas, pot partir d'una pretensió de neutralitat. En aquest sentit, el sistema d'indicadors següent parteix d'una orientació teòrica concreta i de la vocació específica de revelar i visibilitzar processos que romanen ocults en la producció de les desigualtats de gènere i la composició dels barris i les ciutats d'avui en dia, just a l'entrecruament entre la classe, el gènere i l'espai. La nostra mirada, al contrari que la del capitalisme patriarcal hegemònic, intenta situar la cura i la (re)producció social al centre de l'anàlisi dels processos socials i urbans, partint de les necessitats de les persones habitants i usuàries, amb l'escala local i la vida quotidiana com a marc preferencial; però, al mateix temps,

entenent el conjunt d'una manera multiescalar, relacional i interseccional dins un model de ciutat i un mode de producció determinat que imposa un tipus d'espai i de relacions socials, a partir de l'articulació de fronteres urbanes, basades en la desigualtat social — de classe, de gènere...—. El mesurament dels processos de gentrificació pretén visibilitzar aquestes desigualtats i exclusions per vindicar la necessitat de justícia social i la sostenibilitat de la vida, centrant-nos en l'efecte d'aquesta mena de processos urbans sobre l'experiència de les dones.

1.1. Algunes notes preliminars sobre la gentrificació

Si bé els estudis precedents sobre el fenomen de la gentrificació han aportat certa claredat en la producció urbana de la desigualtat social i la falta d'equitat en la distribució dels recursos entre les diferents classes socials a les ciutats contemporànies, és evident que ara per ara, pels debats generats, se'ns obren més interrogants que respostes. En qualsevol cas, de forma introductòria, no és superflu destacar que va ser una dona, la sociòloga Ruth Glass, qui va “inventar” el concepte de *gentrificació* ara fa mig segle (1964) per definir el procés de substitució progressiu de la població obrera d'alguns barris de Londres per famílies de renda superior. En aquell moment, Glass no va fer més que aportar nous arguments explicatius per donar visibilitat i agència a una sèrie de processos residencials i urbans invisibles, que fins llavors eren explicats com a simple efecte de l'oferta i la demanda per la teoria econòmica neoclàssica dominant.

Sense voler entrar gaire en detall en les problemàtiques derivades¹, l'estudi de la gentrificació parteix de dues dificultats prèvies inalienables, estretament interrelacionades entre elles: el problema de la definició i el del seu mesurament correcte. Pel que fa a la definició, i resumint, el debat principal sempre ha girat al voltant de l'agència del procés i el grau de responsabilitat, és a dir: Qui o què intervé en la generació dels processos de gentrificació? És degut a les dinàmiques de l'esfera de la producció i de l'oferta? O, en canvi, són les transformacions en l'esfera del consum i la demanda? O bé són fruit d'una combinació de totes dues? I encara: en són responsables les pròpies dinàmiques del mercat? Les polítiques públiques de les administracions? O més aviat són resultat de la cooperació entre totes dues, compromeses amb l'expansió d'un model de ciutat determinat? Una altra dificultat es dona pel fet que durant els més de cinquanta anys d'estudis sobre la gentrificació —sobretot en l'àmbit anglosaxó—, els fenòmens urbans (entre ells la gentrificació i d'altres en curs) s'han fet més complexos i sofisticats, de manera que, en l'àmbit global, han aparegut diferents tipologies de gentrificació en funció de les demandes dels diferents modes d'apropiació capitalista de l'espai. Són tàctiques diverses per a una mateixa estratègia. Estarem d'acord en el fet que no és el mateix el centre històric remodelat d'una gran ciutat que els barris residencials exclusius generats *ex novo*; o els districtes econòmics i financers que les zones industrials rehabilitades; o els barris

¹ Per veure algunes definicions i diferents estudis sobre la gentrificació i els seus debats cf. Glass, 1964; Smith, 1979, 1982, 1996, 2002; Smith i Williams, 1986; Lees, 2000; Hackworth i Smith, 2001; Hackworth, 2001; Bidou-Zachariasen, 2003; Atkinson i Bridge, 2005; Lees, Slater i Wyly, 2008, 2010; DDAA, 2008.

per a estudiants que la gentrificació comercial, la tematització de l'entorn rural o la supergentrificació (Lees, 2000, 2003; Butler i Lees, 2006). L'estudi de la gentrificació, per tant, implica abordar l'organització de l'espai ja sigui per finalitats residencials, comercials, turístiques, productives o econòmiques², en un sentit ampli. Malgrat certes característiques distintives i comunes, cada procés i situació requereix d'una explicació adaptada i contingent a les seves circumstàncies concretes. Un altre debat desenvolupat en funció dels marcs ideològics subsegüents s'ha produït al voltant dels efectes "positius" o "negatius" de la gentrificació dels barris per a les ciutats contemporànies. Encara que és evident que les lectures en positiu dels seus defensors o apologetes solen coincidir amb certs interessos —tant de gènere, com econòmics o polítics— i el privilegi de gaudir de la simple llibertat d'elecció del barri o lloc on viure —de romandre o de mobilitat—, sense fronteres econòmiques ni socials adscrites.

En qualsevol cas, malgrat la diversitat conceptual del fenomen, és evident que una definició mínima hauria d'entendre que qualsevol procés de gentrificació consta almenys de dues tendències característiques identificables: d'una banda, una dinàmica de (re)inversió de capital sobre l'entorn construït del territori en funció de les fluctuacions del valor i les oportunitats de plusvàlua dels cicles econòmics i, de l'altra, un desplaçament dels residents tradicionals d'un barri i la seva substitució per part de persones residents amb una condició socioeconòmica més alta (Beauregard, 1986; Clark, 2005). Desvetllar la incògnita de la gentrificació, per tant, no deixa de ser l'estudi i la detecció de dos tipus de mobilitats: la del capital i la de les persones.

Ara bé, el principal obstacle metodològic, també relacionat amb les dificultats de definició, és el del seu correcte mesurament i la correcta mesura, i també la recopilació d'estudis de cas com a proves empíriques fefaents. Aquests problemes en concret atenyen tant les causes, per exemple, en el cas dels desplaçaments i l'exacte mesurament del *rent gap* o diferencial de renda (cf. Smith, 1979), com les conseqüències, a l'hora de mesurar els desplaçaments i la substitució de població. El poc accés a determinades dades del mercat immobiliari i la falta de premisses nítides poden afectar, per tant, la seva legitimitat com a procés explicatiu pertinent. Ara per ara, falten indicadors vàlids per poder dictaminar la intencionalitat i la causalitat del desplaçament i també per dilucidar fins a quin punt hi ha un efecte de substitució de la població d'un determinat nivell de renda en un arc temporal determinat.

1.2. Gènere i gentrificació: un encreuament ambivalent

Si els estudis sobre la gentrificació s'assenten sobre un territori conceptual i metodològic certament inestable, els estudis sobre aquests processos des d'un enfocament de gènere encara són més limitats i difícils de trobar, i resulta un àmbit poc prolífic i estudiat globalment. I això tenint en compte l'evidència que els processos de gentrificació afecten de ple les relacions socials del territori i, per tant, també el paper de les dones i les relacions que s'estableixen entre els gèneres. El procés constant d'entrecruament de condicions i posicions determina les pràctiques i les relacions socials, les formes de

² Quant a la gentrificació productiva al 22@ cf. Dot, Pallarès-Barba i Casellas, 2012.

vida concurrents en una determinada societat. Els privilegis i les exclusions, els sotmetiments i les opressions, però també la cooperació i la solidaritat, s'enxarxen, s'entrecreuen quotidianament i relacionalment en les nostres connexions amb les altres persones i amb l'espai (Massey, 1992, p. 81). I tal perspectiva ajuda sobretot a l'apreciació i el respecte a les diferències (cf. Crenshaw, 1989; Davis, 2008). La gentrificació afecta la forma com els espais són travessats pel gènere i també, per tant, són causa i efecte de la producció de desigualtats de gènere sobre el territori (Sakizlioğlu, 2019). En aquest sentit, per exemple, Markusen (1981) explicava la gentrificació com a resultat de la “descomposició de la llar patriarcal”. I, en la mateixa línia, McDowell (1996) exposava que el model de ciutat hegemònic no deixa de ser un reflex fruit d'un seguit de separacions estructurals: entre la feina i la llar, el centre i la perifèria, l'esfera pública i la privada.

No obstant això, en relació amb el gènere, els estudis “clàssics” sobre la gentrificació entre el 1980 i el 1990, se centraren sobretot en el rol de les dones com a factors explicatius causals de la gentrificació. En aquest sentit, se'ls solia atribuir dos rols antagònics i oposats: d'una banda, s'apuntava a les dones com a agents³ dels processos de gentrificació; de l'altra, com a víctimes propiciatòries dels mateixos (Ye, 2014). En la línia conceptual de la feminització de la pobresa⁴, resulta evident que les dones pobres, d'origen migrant i especialment les d'avançada edat solen ser les més vulnerables i més susceptibles de patir mobilitats forçades i desplaçaments residencials deguts a la gentrificació (Holcomb, 1986; Morrow-Jones, 1986; Walker, 1987; Bondi, 1991). Ara bé, aviat certes aproximacions feministes incidiren en la necessitat d'un canvi de perspectiva per treballar sobre l'ambivalència posicional d'agent víctima de les dones (Rose 1984; Bondi, 1991, 1999; Bondi i Rose, 2003). Més prolífic que analitzar el rol causal de les dones en els processos de gentrificació resultava entendre el fenomen com a part de la constitució i la construcció transversal del gènere, entenent-lo com el conjunt de relacions socials —no tan sols individuals— estructurades a través de relacions de poder, per establir com afecta la gentrificació l'experiència de les dones i les relacions de gènere, en funció de l'edat i els cicles de vida, en una relació dinàmica interseccional entre classe, gènere i espai (Sakizlioğlu, 2019). La feminitat o la masculinitat és sempre —per dalt o per baix— practicada com una marca de classe i segons alguns autors, com Marguerite van den Berg, és i ha estat, per exemple, emprada com una eina estratègica per les noves polítiques neoliberals de la ciutat, confrontant la representació de la “masculinitat” de la vella indústria manufacturera en contraposició a l'expressió més “femenina” i creativa de la *smart city* del sector del coneixement i la tecnologia. Van den Berg, en aquest sentit, parla de “generificació” en l'estudi de cas de la renovació urbana i la gentrificació a la ciutat de Rotterdam (Van den Berg, 2012, 2016) com a eina d'atracció de les classes mitjanes. Un exemple per contrastar en el cas del 22@. Les recerques actuals sobre gènere i gentrificació ens ensenyen la importància d'aplicar una perspectiva relacional i interseccional en l'estudi d'aquests processos, per exemple, en la feminització dels desplaçaments i de la resistència als mateixos de les famílies de baixos ingressos (Desmond, 2012, 2016; Doshi, 2013). Segons aquests estudis, les dones pobres racialitzades d'alguns barris de ciutats nord-americanes tenen

³ Simplificant molt, l'agència de les dones com a protagonistes en el procés de gentrificació fou analitzada en relació amb dos conjunts de factors: els canvis demogràfics (Bondi, 1991) i els canvis socioeconòmics, com la progressiva incorporació de la dona al mercat laboral o l'augment de la seva independència i el correlatiu augment de la demanda d'habitatges (Ley, 1986; Rose, 1989; Short, 1989; Smith, 1987; Wekerle, 1984).

⁴Cf. Scott, 1984; Goldberg i Kremen, 1990; McLanahan i Kelly, 1998.

més del doble de risc de patir desplaçament residencial (Desmond, 2012, p. 91). Tot i que també es pot avançar la hipòtesi que una alta presència de dones, formant cadenes de solidaritat quotidiana, podria augmentar el grau de resiliència d'un determinat barri davant l'amenaça de ser gentrificat. Aquestes noves mirades a les desigualtats de gènere en els processos de gentrificació permeten aprofundir en les geografies de gènere de la gentrificació.

02

2. Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació (SIIGGEN)

El Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació (SIIGGEN) vol contribuir a omplir un buit en aquest camp de coneixement i establir un sistema transversal de mesures, nodrit de dades qualitatives —mesurables i estandarditzables—, que pugui calibrar les problemàtiques urbanes associades, contribueixi a pal·liar les desigualtats socials i de gènere en els fenòmens de gentrificació i tanmateix permeti incorporar paràmetres més ajustats en l'orientació de les polítiques públiques urbanes. Més que una sèrie d'indicadors de gènere o d'igualtat de gènere, aquest estudi s'inclina a recollir l'experiència de les dones mitjançant un sistema d'indicadors no androcèntrics o sensibles a les diferències de gènere, amb especial atenció cap a les relacions de cura i les relacions de dependència al barri, aquelles que cerquen la sostenibilitat de la vida (Carrasco, 2007, p. 9-10).

Tot i que el SIIGGEN persegueix l'objectiu últim de poder mesurar l'impacte de la gentrificació sobre un barri des d'una perspectiva transversal de gènere, també s'hi han incorporat elements de mesura de la salut i la vitalitat comunitària que, entenem, resulten imprescindibles per a la qualitat de la vida urbana des d'una òptica feminista.⁵ En aquest sentit, tot i que en algun cas concret pot succeir que no hi hagi una correlació diàfana i directa, interpretem que un barri divers en els usos i els agents, amb vincles comunitaris forts i xarxes de cures quotidianes consolidades, amb relacions de proximitat a escala local respecte als serveis i recursos i de bon veïnatge, en què es compleixen tots i cadascun dels indicadors, un barri mixt corresponent al model del que

⁵ En tot cas, cal precisar també que, en benefici de la focalització de l'estudi, els indicadors de qualitat comunitària no pretenen abastar ni sistematitzar tots els aspectes rellevants d'un barri. Algunes temàtiques importants apareixen de manera tangencial (ingressos i situació laboral, educació, salut, àmbit domèstic, mobilitat...), però no se n'analitzen els efectes en la seva totalitat. Per exemple, no s'han previst aspectes tan crucials com la sostenibilitat energètica i climàtica de l'espai urbà.

els i les urbanistes anomenen “ciutat compacta” és un barri que no ha estat gentrificat. I, al contrari, un barri especialitzat, normalment de forma monofuncional, homogeni i uniforme, sol correspondre a barris en processos més o menys profunds de gentrificació. Les relacions de veïnatge i les xarxes comunitàries es forgen amb el temps a partir de la sedimentació de l'experiència i l'establiment de contactes quotidians. Normalment un barri consolidat i reconegut com a tal per les seves habitants es compon d'una malla densa de relacions establerta amb el pas dels anys, difícilment gentrificable, tot i que, al mateix temps, en determinades ocasions també pugui ser vulnerable a determinats processos de mercantilització del teixit i el vincle social. Els barris gentrificats, com a prerrequisit i condició prèvia, solen passar per llargs i intensos processos “funcionals” de degradació i buidatge de població, en què es debilita el vincle comunitari. El punt 0 de la gentrificació cal situar-lo en aquestes àrees degradades o en declivi, en què el capital decideix invertir-hi per lucrar-se del procés, expulsant, això sí, directament o indirectament la població de baixos ingressos que hi pugui restar.

S'han classificat els eixos en dos grans blocs, que equivalen al marc teòric proposat durant la recerca. D'una banda, hi ha els eixos agrupats dins del que hem anomenat “apropiació de l'espai urbà”: diversitat, vincles comunitaris, proximitat i confort comunitari; de l'altra, els de l'àmbit de la “producció de la ciutat”: segregació, vulnerabilitat, turistificació, renovació urbana i (re)inversió de capital i desplaçaments. En aquest estudi es dona preeminència al vessant qualitatiu, amb uns indicadors derivats de diferents formes de registre (observacions directes a l'espai públic i itineraris comentats amb informació sistematitzada mitjançant una guia, així com l'elaboració d'enquestes), construïts per contrastar qualitativament les tendències localitzades i els impactes de gènere de la gentrificació i captar tot allò no capturable a les dades estadístiques. Cal precisar també que l'àmbit d'estudi s'adapta a la contingència dels itineraris comentats i de les persones participants als grups focals, i especialment a la selecció d'àrees privilegiades d'observació.

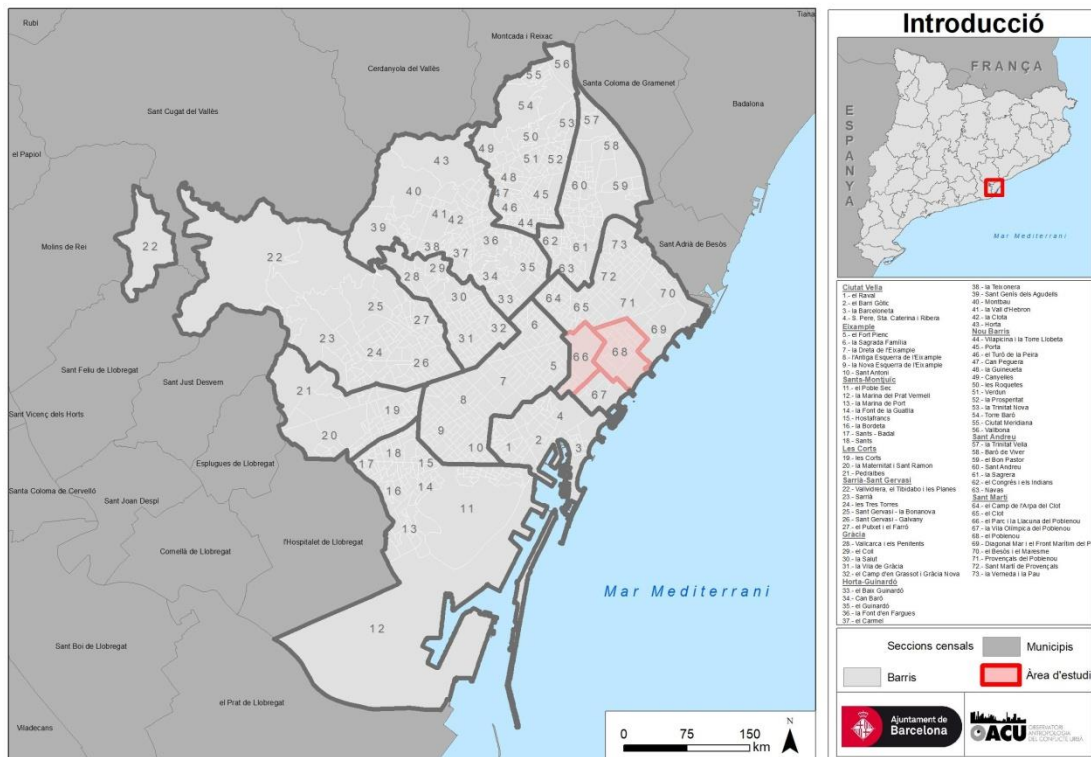
2.1. Matriu d'indicadors del SIIGGEN

APROPIACIÓ DE L'ESPai URBÀ	
Indicadors	Mètode
DIVERSITAT	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic	
Grau d'interacció entre usuaris i usuàries	
Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic	
Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos	
VINCLES COMUNITARIS	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Nivell de predominança de les activitats econòmiques de producció i consum per sobre les pràctiques de cura	
Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic	
Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda	Taller focal i enquestes
Grau d'identificació respecte al teixit veïnal	
PROXIMITAT	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats Taller focal i enquestes
Proximitat al comerç de primera necessitat	
Distància respecte als equipaments de salut	
Proximitat a equipaments escolars	
Proximitat a equipaments culturals i altres nodes de sociabilitat	
CONFORT COMUNITARI	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Temps d'ús de l'espai públic	Taller focal i enquestes
Temps dedicat a les activitats de cures en relació amb les activitats d'oci, esports o per a la satisfacció personal	
Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic	
Percepció de confort de l'entorn urbà	

PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT	
Indicadors	Mètode
SEGREGACIÓ	
<i>Indicadors qualitatis</i>	
Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà	Observacions a l'espai públic, itineraris comentats i taller focal
Existència de fronteres urbanes	
VULNERABILITAT	
<i>Indicadors qualitatis</i>	
Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme)	Observacions a l'espai públic
Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri	
TURISTIFICACIÓ	
<i>Indicadors qualitatis</i>	
Nivell de tematització del paisatge urbà	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat	
Grau de visibilitat de persones consumidores i usuàries del sector turístic a l'espai públic	Taller focal i enquestes
Quantitat d'equipaments del sector turístic	
RENOVACIÓ URBANA I (RE)INVERSIÓ DE CAPITAL	
<i>Indicadors qualitatis</i>	
Nivell d'elitització de l'ús del sòl	Observacions a l'espai públic i itineraris
Percepció de quantitat de reformes constructives en procés tant a les edificacions com al paisatge urbà (estat renovat, en renovació, antic o amb obsolescència funcional)	
Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer	
Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà	
DESPLAÇAMENTS	
<i>Indicadors qualitatis</i>	
Nivell de resistència enfront de la violència urbanística	Taller focal i enquestes
Nivell de satisfacció del règim residencial	
Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	

2.2. Àrea d'estudi. El barri del Poblenou i la seva frontera

El barri del Poblenou ha estat analitzat mitjançant l'aplicació del SIIGGEN, la qual cosa ha permès fer valoracions dels resultats del mesurament dels indicadors al final de cada eix temàtic. Cal aclarir, però, que l'anàlisi d'un barri és indissociable de les dinàmiques urbanes de l'entorn, tant de les zones limítrofs, en la mesura que les grans reformes urbanístiques que han estat executades recentment als límits d'aquest han impactat en la seva configuració socioeconòmica, com en diferents salts d'escala, en l'àmbit de districte, metropolità i fins i tot global. Per aquest motiu, s'ha revisat l'evolució històrica dels plans urbans executats al Poblenou i els seus voltants per complementar l'anàlisi producte de l'aplicació dels indicadors. Així doncs, si bé s'ha centrat l'aplicació del SIIGGEN al barri del Poblenou (68), s'hi ha incorporat també el barri del Parc i la Llacuna (66) com una de les seves zones fronteres per estudiar, a fi de contrastar dues àrees que actualment estan experimentant fortes pressions urbanístiques i immobiliàries, fet que es tradueix en diversos impactes socials que han estat identificats des d'una aproximació etnogràfica en l'experiència de les dones que viuen en aquests sectors.

Mapa de l'àrea d'estudi
El Parc i la Llacuna (66) i el Poblenou (68)
Font: elaboració pròpia.

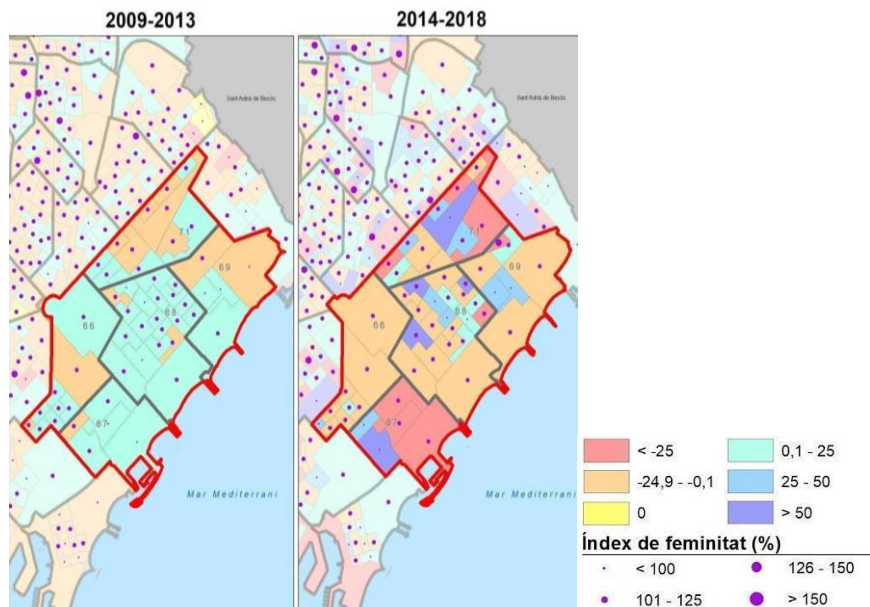
2.3. Aproximació a la composició socioeconòmica de la població femenina de la zona

En aquest apartat es presenten, a grans trets, algunes de les característiques principals de la població femenina que habita la zona d'estudi segons les dades estadístiques disponibles i algunes dades sobre l'evolució de la renda i dels preus dels immobles, així com sobre els desplaçaments residencials registrats. Aquesta contextualització prèvia a la presentació dels resultats del SIIGGEN és important per tenir en compte i conèixer les tendències i certs aspectes de la població femenina que permeten comprendre el context socioeconòmic al qual es remeten els testimonis de les dones que han estat recollits en aquest informe.

2.3.1 Composició de la població femenina

A continuació es descriuen els aspectes relatius a dades estadístiques sobre la composició de la població femenina segons l'edat, l'origen, el nivell educatiu i la quantitat de dones que viuen soles. Aquestes dades estadístiques han estat analitzades per zones censals i la seva anàlisi permet identificar el perfil de la població femenina que viu al Poblenou (68) i al Parc i la Llacuna (66), així com establir aspectes distintius entre ambdues.

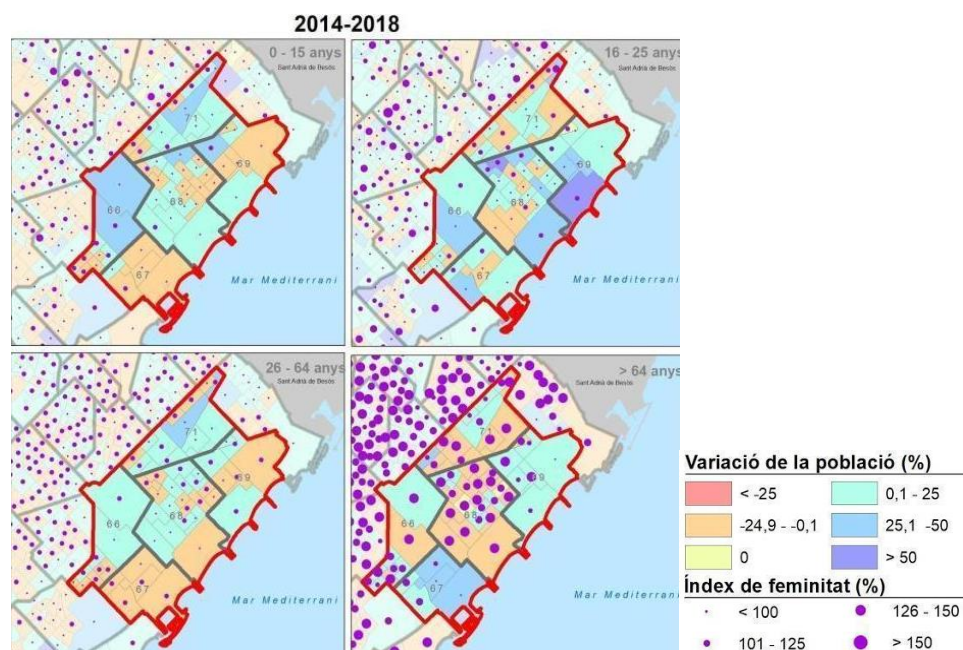
El primer aspecte diferencial identificat entre tots dos barris obeeix a l'evolució de la població estrangera. Si bé es pot constatar un creixement moderat entre el 2009 i el 2013 i un decreixement en els dos barris els darrers anys (2014-2018), el cas del Poblenou (68) destaca per l'existència d'algunes zones censals en què s'ha incrementat notòriament el creixement de la població d'origen estranger, entre el 25% i el 50%. Fins i tot en algun cas l'increment ha estat superior al 50%, mentre que al Parc i la Llacuna ha decrescut en gairebé la totalitat del territori. Normalment, aquestes seccions de forts creixements es corresponen també amb zones de nova activitat constructiva, com el tram de la nova rambla del Poblenou —més amunt de Pere IV— o al voltant de l'eix de la Diagonal. L'índex de feminitat (IF) es manté en valors moderats entre el 101% i el 125%, fet que revela certa igualtat i proporció entre el nombre de dones i homes de població estrangera.

Variació de la població estrangera

Font: elaboració pròpia.

Un aspecte fonamental per poder distingir els trets del teixit social d'ambdós barris és la variació de la població per grups d'edat. Entre el 2014 i el 2018, s'evidencia un procés de rejoeniment general de la població en tota la zona d'estudi. Tot i que, malgrat aquesta tendència, crida l'atenció com l'índex de feminitat reflecteix una sobrerrepresentació de les dones en el grup de la tercera edat, tant al Poblenou (68) com al Parc i la Llacuna (66). Les dones d'edats corresponents als grup d'entre 0 i 15 i 16 i 25 anys augmenten significativament en determinades seccions del Parc i la Llacuna (66), mentre que per al cas del Poblenou (68) això passa tan sols amb el grup de dones d'entre 16 i 25 anys. En tots dos barris, és notori el decreixement general de la població més gran de 64 anys.

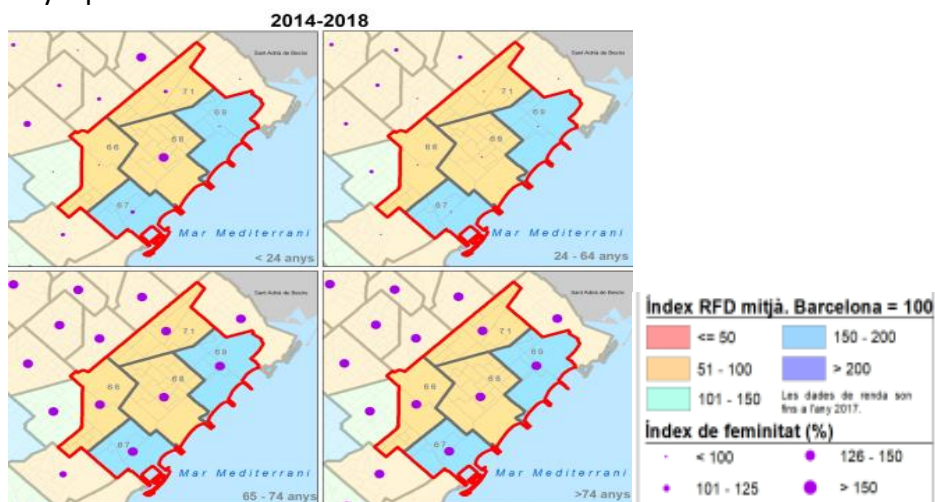

Variació de la població per grups d'edat

Font: elaboració pròpia.

Un altre element que cal destacar resulta d'identificar el perfil de la població femenina que viu sola segons l'edat. En aquest cas, la dada és necessària per aclarir si és una

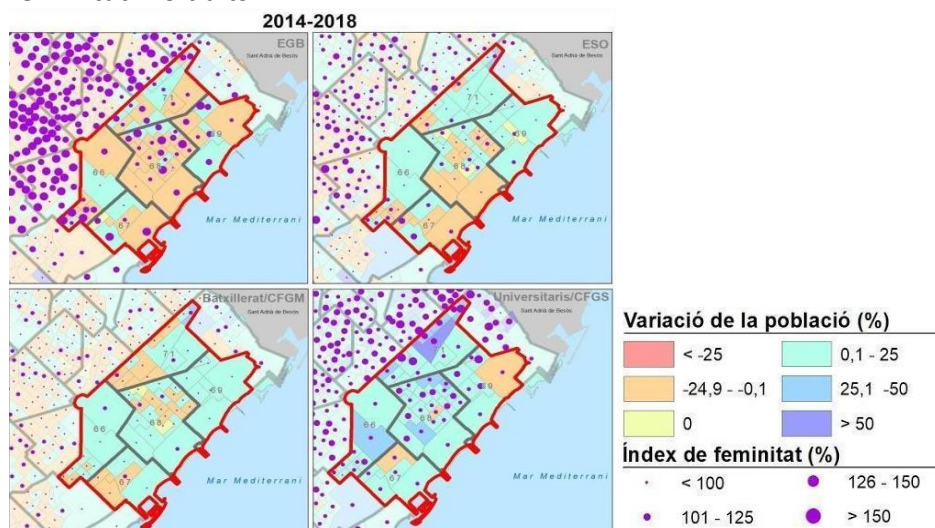
realitat que afecta les dones d'avançada edat, ja que, com s'explicarà més endavant, ha estat una característica observada durant el treball etnogràfic dut a terme. D'acord amb l'índex de feminitat, aquest reflecteix en els dos barris una infrarepresentació de dones que viuen soles a la franja compresa entre els 24 i 64 anys. Situació que contrasta amb les dones d'una edat compresa entre els 65 i 74 anys, així com les més grans de 74 anys, la qual cosa torna destacable la sobrerepresentació de població femenina de més de 65 anys que viu sola.

Variació RFD per índex de feminitat de la gent que viu sola (2014-2018)

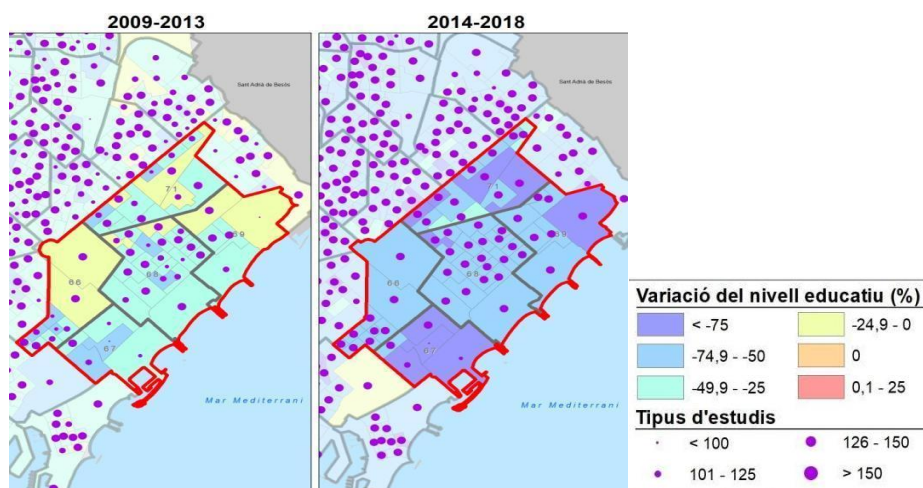
Font: elaboració pròpia.

Un altre factor identificat durant el treball de camp etnogràfic i que apareix de manera recurrent en el testimoni de les dones té a veure amb el nivell d'estudis de les residents i veïnes de cada barri. D'acord amb les dades estadístiques disponibles, es confirma l'evolució cap a un grau més elevat de titulació educativa de la població a tot el territori i l'increment dels i les habitants amb un alt nivell d'estudis. L'índex de feminitat reflecteix una sobrerepresentació de dones amb estudis universitaris al Parc i la Llacuna (66) i al Poblenou (68). Ara bé, la distribució del nivell d'estudis per índex de feminitat evidencia una tendència pautada de polarització, més presència de dones als dos extrems, a la de les persones sense estudis o amb estudis primaris i a la de les titulacions universitàries; i a la inversa, amb molt poca presència de dones als trams intermedis. Malgrat que la població sense estudis ha decrescut a tot el territori, la presència de dones entre aquesta població sense estudis és molt significativa, amb índexs de feminitat molt alts.

Variació de la població per nivell d'estudis (2014-2018)

Font: elaboració pròpia.

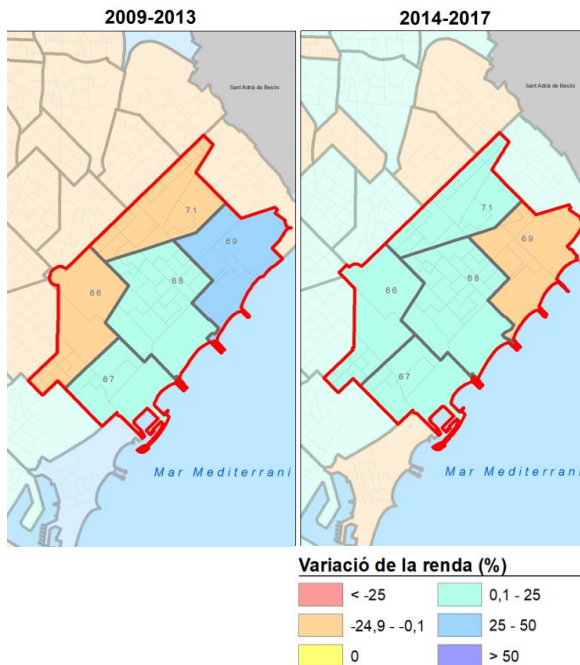

Variació del nivell educatiu (població sense estudis)

Font: elaboració pròpia.

2.3.2 Evolució de la renda per barris

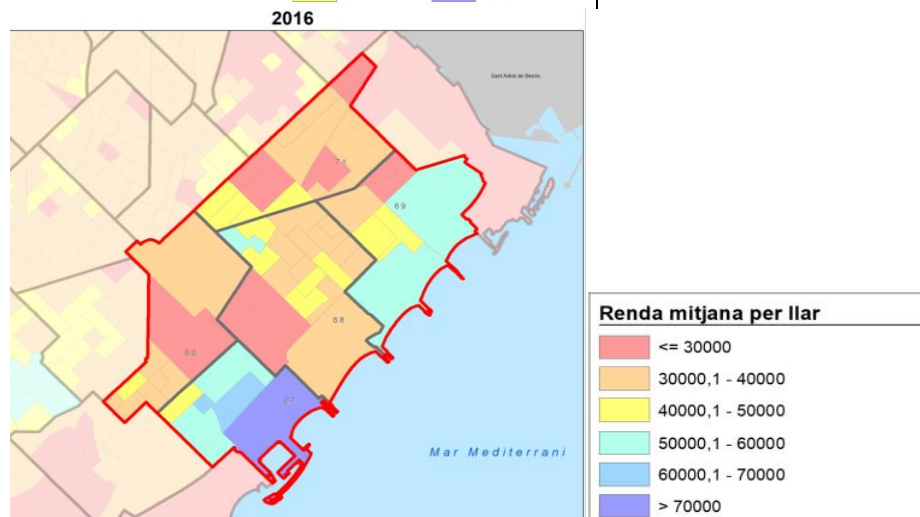
Amb referència als moviments de la renda, es detecta unincrement generalitzat de la renda de la població tant als barris de l'àrea d'estudi com en territoris veïns i una polarització socioeconòmica significativa entre els barris de més renda, la Vila Olímpica i Diagonal Mar, i la resta, el Parc i la Llacuna, el Poblenou i Provençals, amb una renda mitjana respecte a la resta de la ciutat. Aquesta circumstància implica dues hipòtesis que també són complementàries i que no s'exclouen entre si: o bé la renda de la població autòctona ha pujat o bé l'arribada de nous habitants amb rendes més altes ha substituït la població local anterior. La presència femenina, si més no, es distribueix de manera estable a gairebé tots els barris i no presenta variacions importants en funció de la renda, amb tendència al creixement al Poblenou, i l'existència de zones hipermasculinitzades a Diagonal Mar i al districte econòmic 22@ al Parc i la Llacuna. Excepte aquestes zones puntuals, la pujada de la renda ha anat correlacionada amb una presència gens menyspreable de dones. Tanmateix, tot i l'augment del nivell socioeconòmic general, es detecten situacions de risc de segregació al voltant de les dones grans que viuen soles a tot el territori, especialment als tres barris amb una renda mitjana respecte al total de la ciutat, això és, una tendència a la feminització de la vellesa associada també a la precarietat. I també un risc de les dones grans que viuen soles als barris més acomodats. No hi ha, en canvi, o no es detecta, una significativa presència de dones aturades o sense ocupació, tot i l'existència de certs nivells intermedis de risc entre la població del Poblenou i Provençals. I, per tant, hi ha una relativa poca incidència de l'atur femení.

Durant el primer període, del 2009 al 2013, en plena recessió econòmica, s'observa un augment positiu moderat de la renda de la població a la Vila Olímpica (67) i al Poblenou (68), entre un 0,1% i un 25%. I un creixement elevat a la zona de Diagonal - Fòrum, en què s'aprecia una pujada percentual de la renda d'entre el 25% i el 50%. A la resta del territori, en canvi, al Parc i la Llacuna (66) i a Provençals (71) es detecta una tendència a una disminució important d'entre el -24,9% i el -0,1%. En el segon període, del 2014 al 2017, hi ha una pujada general de la variació de renda a tots els barris menys a Diagonal Mar (69), en què s'inverteix la tendència anterior de creixement exponencial i disminueix el nivell de renda.

Mapa de la variació percentual de la renda

Font: elaboració pròpia.

Renda mitjana per llar

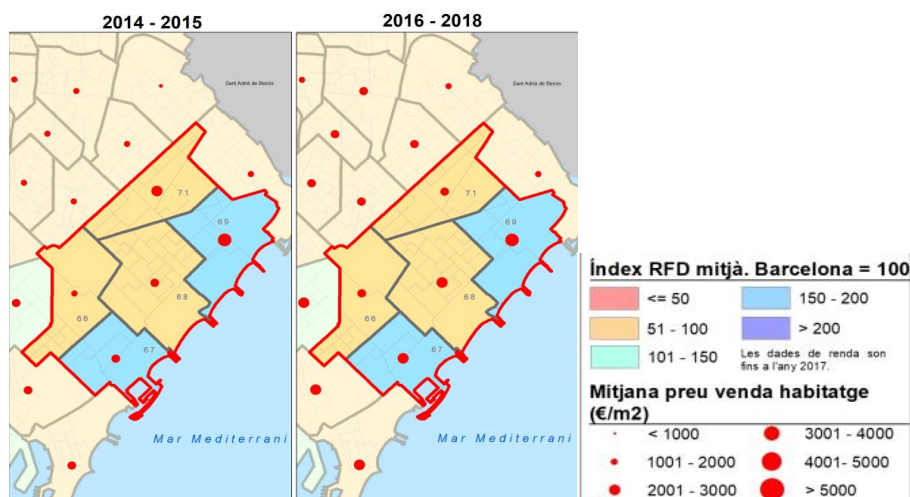
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

Les dades de la renda mitjana per llar de cada secció censal ens poden ajudar a obtenir una fotografia fixa de la realitat del territori, en aquest cas del 2016. Les dades de la variació de la renda ens mostren una polarització socioeconòmica important al territori entre els barris de més renda, la Vila Olímpica (67) i Diagonal Mar (69) i la resta, amb seccions censals de renda mitjana per sobre dels 70.000 euros i en general de més de 50.000,1 euros a la Vila Olímpica (67); també molt altes, per sobre dels 50.000,1 a Diagonal Mar (69), i la resta de seccions censals dels altres barris del territori amb una escala de rendes intermèdies. Per damunt de la mitjana de renda destaca, en blau, una secció a la frontera del Poblenou (68), tocant a la Diagonal, amb un alt nivell de renda mitjana. Per baix, en vermell, en canvi, destaca la zona del barri de la Plata (68), la zona residencial del Parc i la Llacuna (66) al bell mig del districte tecnològic, i seccions significatives de Provençals. A simple cop d'ull, semblaria que la pressió immobiliària per part de les rendes altes se situaria al litoral, raó per la qual les rendes diferencials de localització podrien ser atribuïbles a la proximitat del mar.

2.3.3 Evolució del preu dels habitatges

Pel que fa a la segregació residencial, a la zona d'estudi es detecta un increment del parc total d'habitatges, el domini de la propietat com a forma de tinença i l'encariment generalitzat dels preus dels pisos. Les fronteres de preus dels habitatges indiquen molt clarament la inclusivitat o l'exclusivitat del parc residencial de certes zones. A tota l'àrea s'hi ha construït intensament durant les darreres dècades. Promocions i blocs de pisos s'han edificat en els antics terrenys ocupats per les fàbriques, i es tracta sobretot de residències de la franja alta de preus del mercat immobiliari, operacions relacionades també amb els plans urbanístics que han sacsejat la zona. Aquesta circumstància ha fet augmentar la densitat residencial de la població i sobretot ha repercutit en l'alça dels preus dels pisos usats i de lloguer de la zona, de manera que ha incrementat la pressió immobiliària sobre les persones residents de baixos ingressos i, per tant, ha elevat el risc de segregació residencial del territori, especialment al Parc i la Llacuna, el Poblenou i Provençals. Entre el 2014 i el 2015 el preu mitjà per metre quadrat del total de l'habitatge va augmentar més en el cas de la segona mà i l'habitatge usat que en els habitatges nous. No obstant això, hi ha una tònica que es repeteix en els dos períodes: a Diagonal Mar (69) la mitjana dels preus està per sobre dels 5.000 euros per metre quadrat (euro/m²). Al Poblenou (68) i a la Vila Olímpica (67) s'observa un augment dels preus important: la mitjana passa de costar entre 3.001 i 4.000 euro/m² en el període 2014 i 2015 a entre 4.001 i 5.000 euro/m² en el període del 2016 al 2018. La mateixa tendència es dona, però en menor mesura, al Parc i la Llacuna (66), on es passa de 2.001 i 3.000 euro/m² a entre 3.001 i 4.000 euro/m². El que queda com a incògnita és si aquest augment de la pressió ha comportat desplaçaments forçats de la població, i especialment de la població femenina resident, o no. Això no obstant, aquest risc també pot veure's condicionat, en part, per la "tradicional" hegemonia de la tinença en propietat, que si bé permet romandre a les residents de tota la vida —i, per tant, atenuar la pressió immobiliària—, també pot fomentar els efectes del mercat i la mercantilització, i la voluntat de venda i desplaçament degut als alts valors del mercat immobiliari.

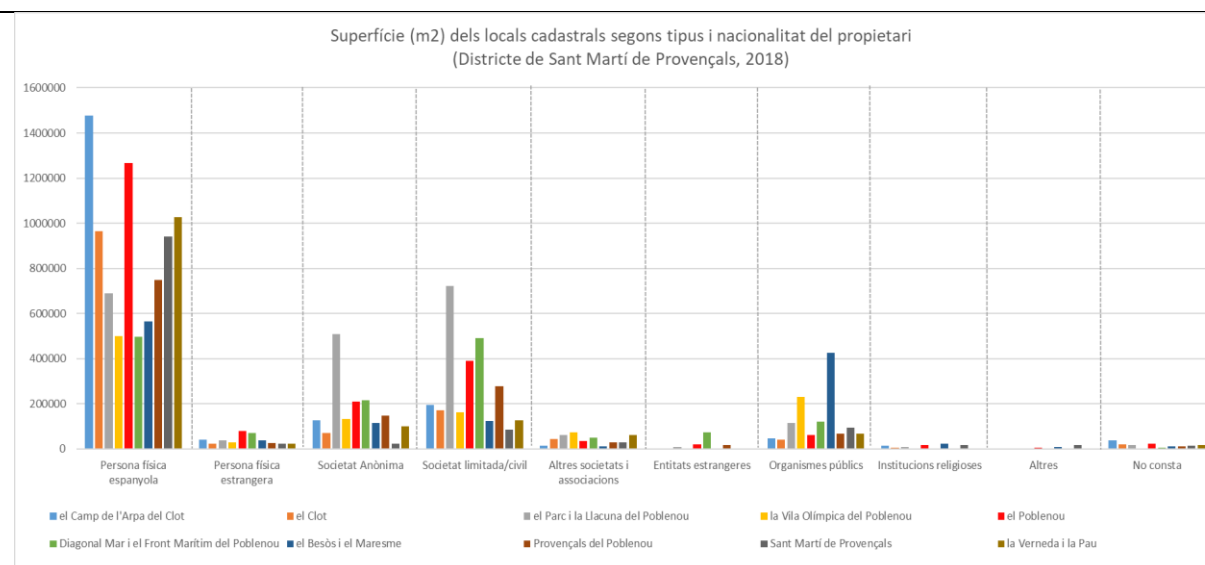
En general, per tant, no s'observa una tendència acusada de segregació urbana al territori, ja que els processos de renovació urbana es troben força avançats; però sí que hi ha zones al mateix Poblenou, al Parc i la Llacuna i a Provençals que semblen patir diferents graus de gentrificació residencial per contrastar.

Preus d'habitatge totals (nous i usats)

Font: elaboració pròpia.

L'anàlisi dels agents propietaris del sòl aporta dades significatives. Les persones físiques de nacionalitat espanyola són les que disposen de la propietat de la major part de superfície dels barris: destaca el Poblenou (68) com una zona amb un fort predomini de persones propietàries d'aquesta nacionalitat en consonància amb el caràcter consolidat del barri tradicional. En un segon grau, per bé que amb una mica menys de presència de persones propietàries espanyoles, hi ha el Parc i la Llacuna (66) i Provençals (71); i, en un tercer grau, els dos barris on hi ha menys presència de persones propietàries espanyoles són la Vila Olímpica i Diagonal Mar - El Fòrum. Pel que fa a les persones físiques propietàries estrangeres, tot i la seva relativament petita proporció, destaca molt el Poblenou com la zona del districte amb més propietàries d'aquesta mena, fins i tot per sobre de Diagonal Mar (69), que el segueix immediatament en el rànquing. Aquests dos barris encapçalen aquesta categoria molt per sobre de la resta, la qual cosa indica probablement un clar símptoma de gentrificació al Poblenou. Pel que fa a les propietats de sòl de les empreses (societats anònimes i limitades) destaquen el Parc i la Llacuna (66) i Diagonal Mar (69), però també el Poblenou (68) i Provençals (71). A Diagonal Mar també és significativa la presència d'empreses estrangeres propietàries, gairebé absents, excepte al Poblenou (68), a la resta del territori. Finalment, els organismes públics posseeixen grans quantitats de sòl de la Vila Olímpica (67).

Tipus d'agents propietaris del sòl urbà

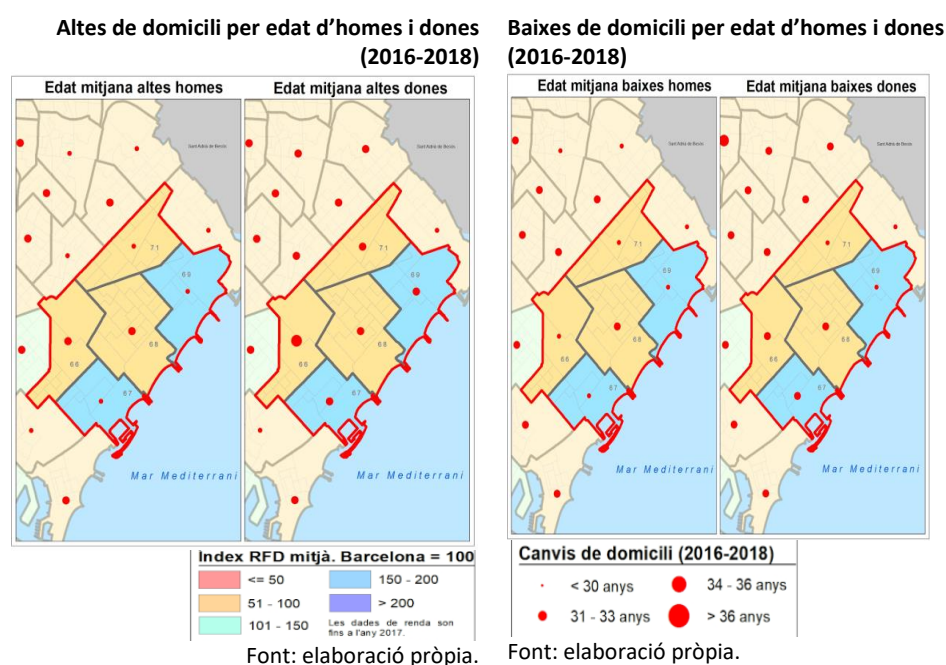
Font: elaboració pròpia.

2.3.4 Desplaçaments

En relació amb la rotació poblacional segons les altes i baixes per canvi de domicili, es pot concloure que és el Poblenou (68) el que concentra més activitat i una mobilitat residencial més elevada de tota l'àrea i per aquest motiu apunta cap a un grau més elevat de gentrificació residencial. No obstant això, resulta una hipòtesi per contrastar si aquest alt moviment dinàmic de població i de domicilis al Poblenou (68) és fruit del procés de gentrificació o no. Tanmateix, a tot el territori preval una tendència equitativa entre les altes i les baixes al llarg del període analitzat (2009-2018). En el cas dels desplaçaments per sexe i generació, els homes que arriben al barri són més joves que les dones, i les dones que es desplacen també són de més edat. Destaca també la polarització territorial, concretada en el fet que, en aquells barris on l'índex és superior

a la renda familiar de la mitjana de Barcelona, es registra la menor quantitat d'altres i baixes per canvi de domicili, com és el cas de la Vila Olímpica (67) i Diagonal Mar (69).

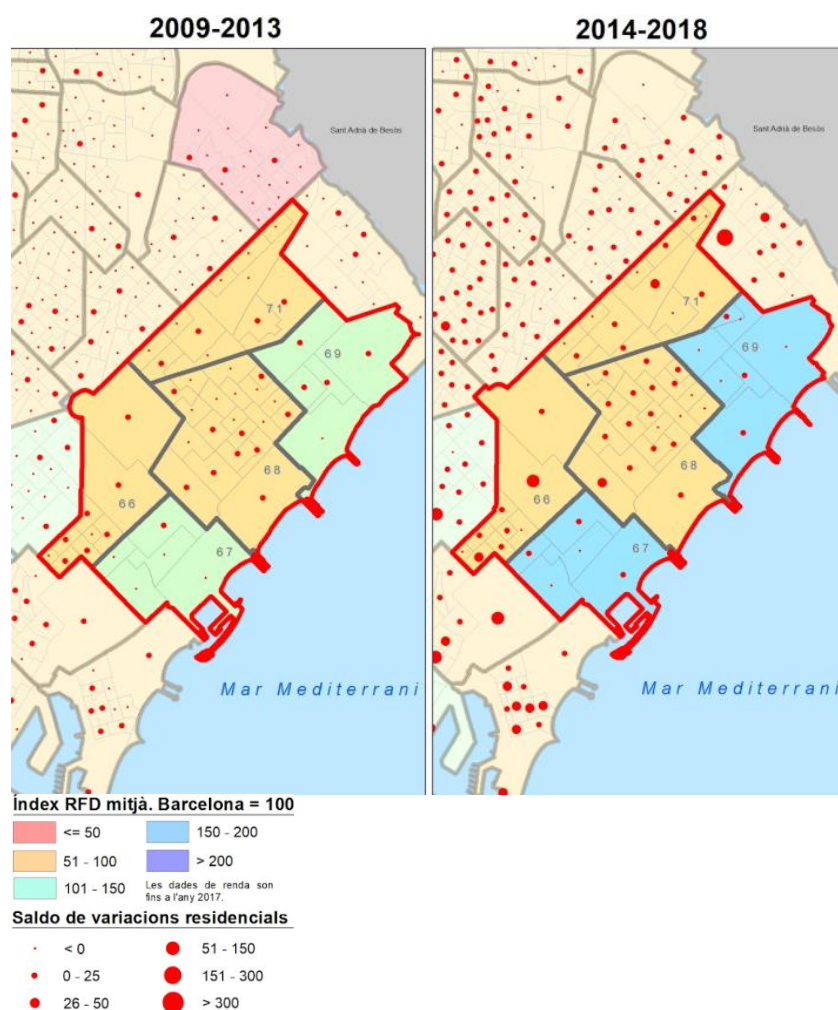
La dinàmica és similar pel cas de la població estrangera, ja que la concentració d'altres i baixes també és més gran al Poblenou (68), seguit de Provençals (71) i el Parc i la Llacuna (66), les zones de renda intermèdia. Així mateix, als barris de la Vila Olímpica i Diagonal Mar, que és on el índex RFD és superior, és on hi ha menys quantitat d'altres i baixes de padró de població estrangera.

Amb referència a les variacions residencials, s'evidencia un increment dels moviments residencials, de les altres i les baixes del padró, de manera generalitzada a tots els barris, amb excepció de la Vila Olímpica (67). Destaca per a l'últim període el Parc i la Llacuna (66) que en una secció censal registra uns valors particularment alts d'entre 51 i 150 variacions residencials; mentre que, a la resta, la mitjana oscil·la entre 0 i 50 a Provençals (71) i el Poblenou (68). Cal destacar, doncs, que hi ha hagut un augment de les variacions residencials als barris de rendes mitjanes, mentre que als barris de més renda hi ha hagut menys variacions residencials. Pel cas de la població femenina, aquest creixement es concentra especialment al Parc i la Llacuna (66) i Provençals (71). S'hauria d'ampliar (temporalment) el mesurament per poder concloure que efectivament hi hagi hagut un procés de substitució de població i sobretot escatir i discriminar quines mobilitats són directes i quines són indirectes, i quines són voluntàries i quines forçades. I també caldria saber, més enllà de la substitució, en quin grau la injecció de població ha reforçat un procés de gentrificació residencial, en aquest cas de *new-build gentrification* (gentrificació per nova construcció) o no, de manera que s'esperin també presumiblement més possibles desplaçaments en un futur immediat d'aquelles persones més desprotegides socialment i més vulnerables davant la mobilitat residencial forçada.

La variabilitat residencial de les dones mostra un comportament similar a la resta de la població, tot i que es detecta un nombre de variació residencial lleugerament més elevat i especialment un nombre molt més alt de variacions residencials de dones respecte als

homes, a tots els barris, però sobretot al Poblenou (68). En aquest barri, entre el 2009 i el 2014, s'observa una presència molt baixa d'homes en les variacions residencials, i també a la Vila Olímpica (67), on els homes que van variar de domicili decreixen a totes les seccions censals, mentre que entre el 2014 i el 2018 es confirma i es corregeix el creixement de les variacions residencials masculines arreu, sobretot al Parc i la Llacuna (66) i al Poblenou (68).

Saldo de variacions residencials per índex de RFD

Font: elaboració pròpia.

Entre tots dos períodes s'observa un increment en les altes de padró de manera generalitzada, però destaca per a l'últim període el Parc i la Llacuna (66) que en una secció censal registra uns valors particularment alts d'entre 51 i 150 variacions residencials; mentre a la resta la mitjana oscil·la entre 0 i 50 a Provençals (71) i el Poblenou (68). En aquests barris, amb un índex de renda familiar intermedi respecte a Barcelona, hi hagut un creixement fort de la població com a resultat de variacions residencials, tot i que hi ha seccions censals concretes al barri del Taulat que han perdut població. En menor mesura, també hi hagut un creixement de població a la Vila Olímpica (67), amb un índex de renda superior a la mitjana (150-200).

Aquesta breu exposició de dades estadístiques i quantitatives sobre el perfil de les dones que viuen al Poblenou (68) i al Parc i la Llacuna (66), l'evolució de la renda, els preus dels habitatges i els desplaçaments té per objectiu contextualitzar i situar la comprensió dels testimonis obtinguts de les dones i de les seves pràctiques espacials a cada barri. A

continuació s'explica la metodologia amb què s'ha procedit per al registre i l'anàlisi dels indicadors qualitatius del SIIGGEN.

2.4. Metodologia dels indicadors del SIIGGEN

L'estructura dels indicadors del SIIGGEN ve determinada pels eixos temàtics continguts en els dos grans àmbits de l'estudi: el de la producció i el de l'apropiació de l'espai. Cada indicador ha estat seleccionat per analitzar diverses dimensions que intervenen en la producció i l'apropiació de l'espai des d'una perspectiva de gènere, amb la finalitat d'analitzar cadascun dels eixos del sistema sota una escala de valoració específica orientada a mesurar els símptomes dels processos de gentrificació latents del territori estudiat.

L'escala de mesurament dels indicadors del SIIGGEN ha estat concebuda des d'un enfocament que posa en valor la premissa fonamental de l'urbanisme feminista i que es basa en la defensa i la centralitat d'aquelles formes de sociabilitat vinculades a les pràctiques de cura i la sostenibilitat de la vida, des del compromís de retornar la vida el seu rol central en l'àmbit urbà. En aquest sentit, tota l'anàlisi dels indicadors està travessada per aquesta perspectiva de gènere orientada a dilucidar l'objectiu principal de l'estudi, és a dir, desenvolupar un sistema d'indicadors que permetin avaluar els impactes del gènere i la gentrificació en una determinada zona d'estudi, en aquest cas el barri del Poblenou.

Des d'aquesta mirada analítica, la gentrificació és entesa com un procés dinàmic i gradual, sempre en curs, que adquireix múltiples manifestacions sobre el territori i que és susceptible de ser avaluat en funció de l'impacte que tingui en els processos de (re)producció de la vida urbana. És per aquest motiu que es prefereix parlar de "símptomes de la gentrificació" —malgrat les connotacions higienistes perilloses de les analogies mèdiques— a l'hora de mesurar-ne els efectes socials, ja que no es manifesta com un fenomen urbà acabat i totalment materialitzat, sinó com un procés que sempre presenta matisos, ambivalències i diverses fases de grau i de consolidació. Seguint aquest criteri, es pretén, a més, visibilitzar una de les principals contradiccions de la gentrificació basada en la revalorització d'entorns residencials: la simultània erosió de les xarxes veïnals i les relacions de proximitat o de cura que estructuraven la vida de barri.

L'escala de valor que proposa el SIIGGEN parteix del criteri de col·locar la producció de vida urbana al centre de l'anàlisi per identificar els símptomes de la gentrificació en funció del nivell de valoració assignat a cada indicador. Per a l'avaluació de cada indicador s'han recollit dades qualitatives a partir de diferents mètodes etnogràfics.

2.4.1 Recopilació de dades

El mètode emprat per a la recopilació de dades sobre els diversos eixos d'anàlisi d'indicadors del SIIGGEN no cerca una representativitat quantitativa i privilegia el punt

de vista qualitatiu en l'estudi de l'entorn urbà per tal de reforçar la potència explicativa plural dels indicadors.⁶ Com ja s'ha referit, les dades qualitatives s'han recopilat amb una selecció específica prèvia de dues zones: el centre del Poblenou (68) i el Parc i la Llacuna (69).

Pel que fa als mètodes etnogràfics desplegat per a la recollida de dades, cal destacar que s'han obtingut a través del registre sistemàtic d'observacions de les dinàmiques de l'espai públic en general i del funcionament de cada barri en concret, així com a partir de la realització dels itineraris comentats. Ambdues formes de registre han estat organitzades mitjançant una guia d'observació perquè s'hagin pogut comparar i equiparar entre si, de manera que permetessin la implementació d'una valoració en temps real durant l'observació *in situ*. El disseny dels criteris de la guia d'observació s'ha dut a terme a mida de les necessitats de mesura i d'una forma integrada al sistema, de manera que permetessin calibrar i adjudicar un valor a cada indicador entre l'1 i el 5 (en què 1 és equivalent al nivell baix i 5, al nivell més alt).

Per elaborar aquest estudi, s'han fet fins a 12 observacions exploratòries, sis per a cada zona amb una mitjana d'estada de 4 hores, en les quals han participat tres persones, en diferents horaris i dies de la setmana entre l'octubre i el desembre del 2019. S'han cobert 6 itineraris comentats amb veïnes residents i s'ha establert contacte amb més de 25 persones del barri de perfil heterogeni. A més, s'han convocat dos tallers amb grups focals amb dones del Poblenou, pels quals es seleccionaren dones en situació d'especial interès per a la recerca. En tots els casos, per a la citació d'exemples, les informants han estat identificades per una lletra per garantir-ne l'anonimat i en alguns casos amb l'edat, el temps de residència i la nacionalitat d'origen (vegeu-ne els detalls a l'annex 4). Entre els grups focals i les informants contactades s'ha omplert un total de 35 enquestes que s'han utilitzat per complementar les valoracions qualitatives dels indicadors, sota la mateixa lògica de valorar entre el nivell 1 i 5 la pregunta suggerida pels indicadors qualitatius que estructuraven el contingut de l'enquesta. Tant els resultats de les observacions de l'espai públic mitjançant les guies d'observació com els de les enquestes són els que consten en l'aplicació dels indicadors qualitatius aplicats als barris del Poblenou (68) i el Parc i la Llacuna (66). Immediatament després de l'anàlisi de les variables de cada eix, apareixen en format de graella les qualificacions de cada variable i posteriorment un quadre d'anàlisi valorativa i de posada en relació de les principals tendències observades i les conclusions més significatives per cada eix temàtic segons el símptoma de gentrificació reflectit.

2.4.1.1 Mètodes etnogràfics dels indicadors qualitatius

A fi de dilucidar els indicadors qualitatius que cal utilitzar en el sistema de mesura, s'ha aplicat una metodologia etnogràfica d'observació per identificar i analitzar les formes elementals, l'estructura i l'organització dels edificis i els carrers, l'antiguitat de les

⁶ La idea inicial era cercar un conjunt d'indicadors quantitius per mesurar els processos de gentrificació per després anar sobre el terreny i validar, contrastar o refutar el que expressaven les dades d'una manera qualitativa a través de diferents tàctiques etnogràfiques. Ara bé, a causa de la manca de dades, s'ha decidit estructurar el SIIGGEN exclusivament a partir d'indicadors qualitius que seran valorats a través dels resultats obtinguts de la feina etnogràfica (vegeu a l'annex 1 els indicadors quantitius que no han estat incorporats a aquest informe).

mateixes, les mobilitats i la permanència, així com, en general, el tipus de pràctiques espacials i de relacions socials que predominen al barri. Aquest procés ha consistit, primer, a fer observacions no obstructives sobre el terreny (Delgado, 2007) —a mode “d’observació flotant” (Pettonet, 1982, p. 39)—. Un mètode que consisteix a tractar de romandre totalment disponible i amatent a les circumstàncies per descobrir les regles inherents de l’ordre social a l’espai públic. Una segona eina de recollida de dades ha estat via la realització d’entrevistes en moviment amb les informants contactades —a mode d’itineraris comentats o *go alongs* (Kusenbach, 2003)—. Un mètode etnogràfic que es fa conversant i passejant amb dones seleccionades, per conèixer la lògica social de la seva pràctica espacial, vinculada a la seva ruta i els seus horaris quotidians, així com els significats que atribueixen a l’entorn construït. Els itineraris comentats resulten molt pràctics per delinear els llaços invisibles que lliguen les persones a certs espais. En caminar pels llocs on la gent construeix els seus vincles, hom va recollint informació sobre la geolocalització dels afectes. A partir de la unió d’aquests relats de localitzacions vinculants, es pot anar delimitant una mena d’“arquitectura social” (Kusenbach, 2003, p. 08) que s’erigeix de forma paral·lela a l’arquitectura física. La vinculació entre edificis d’aquesta arquitectura social pot anar generant una densificació de símbols i espais de relació, que a la fi poden arribar a constituir un “domini social” (Kusenbach, 2003, p. 09). En aquest sentit, aquesta metodologia resulta de gran utilitat com a eina perquè ajuda a traçar els diferents llocs psicogeogràfics en què s’erigeixen edificis construïts, amb una sociabilitat que s’oposa o se sosté en l’entorn construït.

Aquestes dues tècniques han permès sistematitzar la informació en fitxes de registre o guies d’observació i establir els indicadors qualitius. Estudar els usos de l’espai públic ens ha permès comprendre les formes de sociabilitat i les seves transformacions, així com la diferència entre l’experiència d’homes i dones que el transiten i el travessen diàriament. Un cop traçades les línies mestres de les guies d’observació i el seu sistema de classificació i valoració, l’atenció de les observacions deixa de ser totalment “flotant” i se centra en aquestes variables en particular. La guia funciona com una fitxa de registre, estructurada en funció dels eixos del SIIGGEN amb els seus respectius indicadors i una valoració de l’1 al 5; està orientada, sobretot, a identificar alguns aspectes de la seva configuració que tan sols són possibles de constatar mitjançant l’observació directa a l’espai públic. També, s’ha procedit de la mateixa manera durant els itineraris comentats.

Per fer aquest registre s’han seleccionat els indicadors següents per a cada àmbit temàtic exposat de manera detallada a la guia d’observació (vegeu-ne els detalls a l’annex 2).

2.4.1.2 Zones d’observació qualitativa de l’espai públic

Per observar en detall les formes de sociabilitat i la configuració morfològica de l’espai públic s’han seleccionat dues zones d’observació concretes i delimitades en què s’ha concentrat l’observació, en funció dels indicadors qualitius prèviament seleccionats. El territori del Poblenou abasta una gran superfície de terreny dins del Districte de Sant Martí de Barcelona i aquest fet, degut a la naturalesa i la temporalitat de la recerca, ens ha obligat a seleccionar zones d’estudi determinades per poder apreciar millor i de forma qualitativa el funcionament de l’espai públic al barri. Després de dur a terme una anàlisi centrada en la producció urbanística del territori i haver identificat les principals

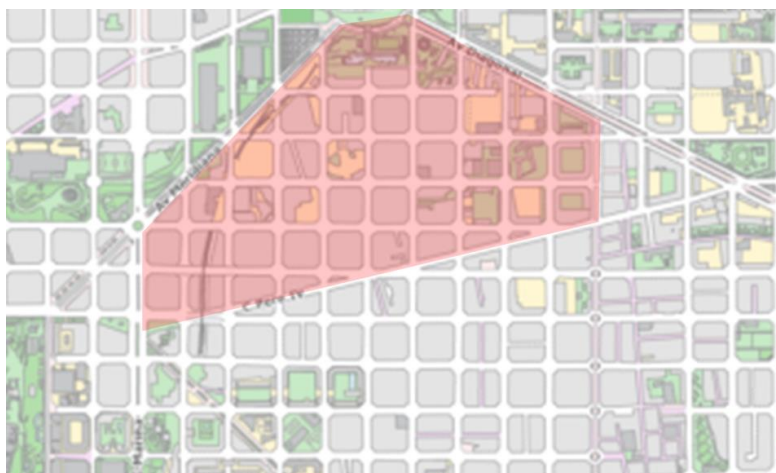
dinàmiques urbanes que han intervingut sobre el territori els darrers vint anys, es va concloure que, malgrat tot estigui interrelacionat, calia ser selectius i diferenciar aquelles zones urbanes i els desenvolupaments perifèrics i de relativa nova creació del Poblenou, respecte al barri i el teixit urbà tradicional. Per aquest motiu, com a mostra, es van establir dues grans zones d'observació: A) Zona 66. Barri del Parc i la Llacuna, amb especial atenció al 22@ i la superilla; B) Zona 68: el Poblenou, en especial la rambla del Poblenou, entre Pere IV i el Taulat, i l'eix de Marià Aguiló.

Zones d'observació

A) Zona 66: el Parc i la Llacuna

La Zona 66 és a l'epicentre del districte econòmic del 22@, al bell mig del clúster dels mitjans de comunicació; una zona amb dinàmiques urbanes recents amb una orientació econòmica especialitzada clara, i interessant des del punt de vista d'un barri de nova creació amb processos oberts d'experimentació com la superilla i la mixtura sociourbana: la convivència entre habitatges de protecció oficial i habitatges dotacionals i les noves empreses, o entre aquestes i les encara presents fàbriques associades als usos industrials passats. És una zona que també manté, al mateix temps, el seu tradicional caràcter d'àrea lúdica i festiva nocturna per excel·lència, plena de sales musicals i discoteques.

Zona 67: el Parc i la Llacuna

B) Zona 68: el Poblenou.

La Zona 68, per contra, abasta una part significativa del barri tradicional a partir dels seus eixos principals de sociabilitat i organització comunitària: la rambla del Poblenou, Pere IV, l'eix comercial de Marià Aguiló i el Taulat. En aquest cas s'ha privilegiat l'observació sobre aquells entorns com el Mercat Municipal del Poblenou, en els quals les dones tenen un paper protagonista, i sobre els llocs de trobada habituals a l'espai públic del barri, com ara les rotondes de la rambla.

Zona 68: el Poblenou

2.4.1.3 Enquestes i tallers

A fi de complementar l'anàlisi dels indicadors qualitius s'han celebrat dos tallers focals, orientats a explorar l'experiència en concret de les dones del barri sota la violència urbanística, així com les tàctiques de resistència, que es materialitzen en l'ús de l'espai i que formen part de la quotidianitat d'una diversitat de dones que resideixen al Poblenou. A través de l'organització d'aquests grups focals es van generar reflexions al voltant de les estratègies d'accés a l'habitatge, travessades per la vida laboral i les tasques de la llar. En acabar els tallers, es va lliurar una enquesta (vegeu-ne els detalls a l'annex 3) a les participants elaborada a partir dels indicadors abordats com a eixos temàtics del sistema d'indicadors, també en coincidència amb els debats abordats. En contestar l'enquesta, les participants també van seleccionar entre el nivell 1 i el nivell 5 la seva valoració per a cada indicador.

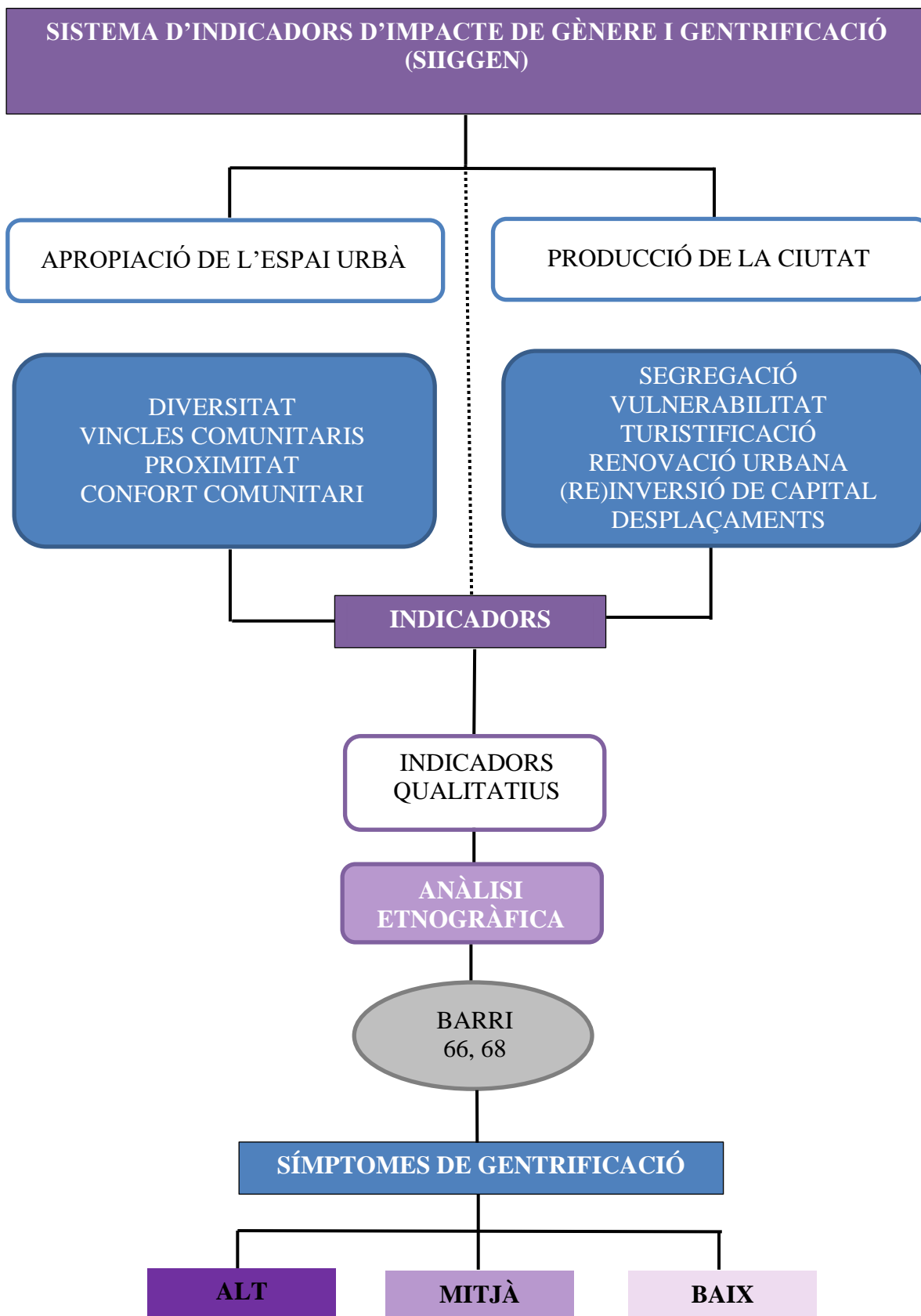
2.4.2 Nivell d'indicadors i símptomes de gentrificació

L'avaluació dels símptomes de gentrificació s'ha dut a terme en funció del nivell assignat a cada indicador. Pel que fa al mesurament dels indicadors qualitatius s'ha obtingut de la mitjana resultant de tots els registres recollits en les guies d'observació i les enquestes en funció de la seva incidència en el procés de gentrificació. L'escala de mesura que proposa el SIIGGEN permet identificar els símptomes de la gentrificació mitjançant una valoració: ALTA, MITJANA o BAIXA, aplicada en funció dels nivells obtinguts per a cada indicador qualitatiu (entre el nivell 1 i el nivell 5).

L'aplicació del SIIGGEN a l'àrea d'estudi ha permès valorar els símptomes de gentrificació detectats per a cada indicador. Tota l'anàlisi és travessada per la perspectiva de l'urbanisme feminista, ja que posa al centre de l'anàlisi de cada indicador la qualitat de la vida urbana per, en funció d'això, evidenciar els símptomes de gentrificació. Aquest mesurament respon a un criteri polaritzat, que concep el teixit social basat en pràctiques de cura per a la sostenibilitat de la vida com una contradicció dels processos de mercantilització espacial que culminen en la gentrificació dels barris reformats. En aquest sentit, com més baix sigui el nivell registrat per a cada indicador qualitatiu en relació amb la qualitat de la vida urbana, més alts seran els símptomes de gentrificació. En altres paraules i d'una forma esquemàtica: l'escala de mesura dels símptomes de la gentrificació en relació amb el valor de cada indicador respon a la lògica de:

A MILLOR VIDA URBANA = MENYS SÍMPTOMES DE GENTRIFICACIÓ

Seguint aquesta lògica, el següent apartat conté l'aplicació dels indicadors al cas d'estudi. En aquesta secció de l'informe s'exposa la descripció conceptual de cada eix temàtic amb les respectives taules de valoració dels símptomes de gentrificació en funció dels indicadors qualitatius. Així mateix es desenvolupa una anàlisi descriptiva de la valoració qualitativa en funció dels resultats obtinguts en les taules per a cada eix temàtic.

03

3. Aplicació d'indicadors al barri del Poblenou

3.1 Apropiació de l'espai urbà

3.1.1 Diversitat

La diversitat mesura el grau d'heterogeneïtat dels usos i les activitats presents al carrer i a l'espai urbà a partir de la seva interacció, d'acord amb les necessitats i les capacitats diferencials de les persones, en funció de la seva condició de classe, gènere, sexe, edat o cicle de vida, origen, diversitat funcional i identitat o aparença no normativa. La combinació d'activitats (re)productives protagonitzades per persones diferents genera nous espais de relació i punts de trobada, augmenta tendencialment la densitat i potencia l'ús de l'espai a qualsevol hora del dia, de manera que així milloren el confort i l'ambient de seguretat física i emocional de la zona. La diversitat enriqueix culturalment la societat i contribueix a l'enfortiment del vincle comunitari a

partir de la generació d'interconeixences i l'obertura de la possibilitat de connectar xarxes informals de suport mutu. Així, doncs, és fonamental que l'espai pugui englobar la consubstancial pluralitat urbana, però, tanmateix, també cal estar sempre alerta perquè la diferència (de classe, de gènere...) no es converteixi en desigualtat, com sol succeir en els processos de gentrificació, associat en moltes ocasions a les retòriques urbanístiques de lamixtura social urbana o a la creació de barris nous exclusius generats per l'urbanisme dominant. Des d'aquest punt de vista i el de la prioritització de la sostenibilitat de la vida, és important construir espais que potencialment puguin acollir la igualtat en la diferència.

Indicadors

Els indicadors de diversitat han estat concebuts per identificar les característiques de les formes de sociabilitat a l'espai públic, mitjançant les observacions realitzades i els itineraris comentats. Des d'una perspectiva feminista, això implica posar en relleu el grau d'ocupació de l'espai observat en funció de la distinció de gènere, de classe, d'edat i d'origen, el nivell d'interacció entre les persones habitants i l'heterogeneïtat de les pràctiques o usos que articulen els carrers, voreres o parcs, etcètera, així com el grau de mixtura funcional que posseeixen aquests ambients urbans.

La valoració de cada indicador permet identificar els símptomes de la gentrificació relatius a la diversitat. Com més diversitat del teixit social hi ha (en què 1 és el nivell més baix i 5, el més alt), es considera que és més baix el risc i l'aparició de símptomes de gentrificació.

Indicador	Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones
Variables	1 = absència de dones 5 = nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones

Zones	Nivell d'ocupació per gènere	Símptomes de gentrificació
Barri 66	4	Baix
Barri 68	4	Baix

Indicador	Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic
Variables	1 = inexistència de vincles intergeneracionals 5 = existència predominant de vincles intergeneracionals

Zones	Nivell de vincles intergeneracionals	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Grau d'interacció entre els usuaris i les usuàries
Variables	1 = cap mena d'interacció entre usuaris i usuàries 5 = intensa interacció entre usuaris i usuàries

Zones	Nivell d'interacció	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic
Variables	1 = pràctiques espacials homogènies 5 = pràctiques espacials heterogènies

Zones	Nivell d'heterogeneïtat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos
Variables	1 = espai públic monofuncional 5 = espai públic multifuncional

Zones	Nivell de diversitat funcional dels usos	Símptomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	5	Baix

Resultats dels símptomes de gentrificació per diversitat

Indicadors	Barri 66	Barri 68
Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones	Baix	Baix
Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic	Mitjà	Baix
Grau d'interacció entre usuaris i usuàries	Mitjà	Baix
Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic	Mitjà	Baix
Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos	Alt	Baix

Valoració qualitativa de la diversitat

Les guies derivades de les observacions a l'espai públic, els itineraris comentats i les veus testimonials obtingudes als tallers ens han permès constatar sobre el terreny el contrast existent pel que fa a la diversitat entre el barri del Parc i la Llacuna (66) i el Poblenou (68). Tal com reflecteix el valor adjudicat a cada indicador en funció de la seva escala simptomàtica a un procés de gentrificació, es pot observar que al Poblenou (68) hi ha un nivell BAIX per a tots els indicadors, ja que, en efecte, existeixen formes de sociabilitat caracteritzades per una elevada complexitat i diversitat. Primer per la mixtura d'usos a l'espai públic, diàfana pel que fa a la barreja de comerços presents al territori, cadascun equipat amb un rètol indicatiu i una funció clara a primera vista (ferreteria, bar, drogueria...), i després per l'afluència, la densitat i la diversitat de les persones passavolants. Així mateix, són evidents l'heterogeneïtat de pràctiques espacials i l'existència de nombroses situacions de vincles intergeneracionals entre habitants. Les relacions de cures són molt presents: destaca la presència d'infants, sobretot a la sortida de l'escola i els caps de setmana, durant els quals és molt notòria la presència de grups familiars o d'adolescents passejant. La multiplicitat d'actors desplega una inextricable riquesa de situacions urbanes i de relacions, d'acord amb la presència d'una intensa sociabilitat d'un barri tradicional. Persones que seuen als bancs i xerren, especialment a les rotondes de la rambla, veritables nodes de sociabilitat del barri, o bé persones vianants que caminen soles o acompanyades, en funció de si fan compres, passen el temps amb les

companyes o amb els infants o, en ocasions, acompanyen gent amb mobilitat reduïda. Per determinades zones del barri és molt fàcil presenciar nombrosos i fugaços intercanvis de cortesia recíproca: “Com estàs?” “Bé, noia! O no ens veiem o ens trobem moltes vegades al dia”.

Entre setmana, les dones, especialment les d’edat avançada, són clarament majoritàries al llarg del matí; al migdia comencen a predominar els homes; mentre que al capvespre o a la nit se’n veuen cada vegada menys, sobretot al voltant de la rambla del Poblenou. Si bé s’ha registrat un nivell equitatiu d’ocupació per part d’homes i dones, s’ha observat que les tasques de cures de la gent gran o amb dependència les duen a terme principalment les dones. Ara bé, analitzant-ho atentament, entre la massa, es pot copsar, o millor, sentir, també la presència de molta gent aparentment estrangera, deduïble del fet de que parla en idiomes com l’anglès, el francès o l’italià. És molt freqüent veure persones amb targetes identificadores penjades al coll, marca clara del perfil laboral de les persones que el porten. En aquest sentit, si les rotondes de la rambla són apropiades massivament per a les persones autòctones, les terrasses de la majoria de bars són ocupades de forma predominant per gent d’aparença “turista”.

Segons el testimoni de l’E., de 25 anys i nascuda al Poblenou, per bé que ara viu fora del barri, i amb la qual es va poder compartir un itinerari comentat, encara hi ha molta vida de carrer, especialment a la zona antiga, i una forta vida associativa, i això pot ser un factor que freni o moderi els processos de gentrificació. D’altra banda, l’M., de 56 anys, d’un dels grups focals, diu que el Poblenou és un “barri mosaic”, no és homogeni, té unes dinàmiques molt diferenciades segons les àrees, hi ha “el centre, que és una cosa; hi ha la Diagonal i el Front Marítim, o l’entorn de Ciutat de Granada, que està ple de hipsters, makers i no sé què, i on només quedem nosaltres”. Si bé la sociabilitat de la rambla és molt intensa, a la resta del barri la forta presència de vianants és més discontinua i l’alta densitat de la zona del mercat o del carrer de Marià Aguiló, amb un domini aclaparador de l’espai públic per part de les dones, contrasta amb la mitjana densitat del carrer de Lull i Joncar, i amb la baixa intensitat de la vida social a moltes places noves entre mitgeres, que s’han creat entre els pisos de nova edificació, pràcticament buides tota la jornada si no hi hala presència de bars o algun equipament de referència, com el centre cívic i esportiu Can Felipa o el casal d’avis, institut i biblioteca de Can Saladrigas, o per la presència d’escoles. Un altre tipus de nuclis d’articulació de la sociabilitat es dona a les zones a la vora de les estacions de metro del Poblenou, autèntics nodes de mobilitat, però també de trobada de nombroses usuàries. Finalment, cal fer referència al contrast de densitats entre els trams històrics i tradicionals de la rambla i els trams més nous, sigui per sota del carrer del Joncar o per sobre de Pere IV, per bé que els nous trams també, a poc a poc, són apropiats pels habitants dels pisos nous que la perfilen. Per contrast, el barri del Parc i la Llacuna (66), al bell mig del districte tecnològic, presenta una homogeneïtat funcional molt elevada i, en consonància, un nivell simptomàtic ALT pel que fa al procés de gentrificació. S’ha valorat amb un nivell MITJÀ l’indicador sobre l’heterogeneïtat de les pràctiques espacials, perquè el grau d’interacció entre usuaris i usuàries és força baix, però s’ha marcat amb un MITJÀ per l’abundància de relacions i “equips” mixtes de trajectes interprofessionals. L’existència de vincles intergeneracionals, especialment degut a l’absència de gent gran, seria gairebé inexistent sense les criatures de les escoles, i això que hi ha alguns pisos dotacionals per a persones ancianes a la zona. Al cor del districte tecnològic i la seva zona d’irradiació, pràcticament no hi ha comerços tradicionals, importants nodes d’interrelació, i tan sols destaquen els bars, que calquen la mateixa aparença homogènia que les oficines. En realitat, el barri sembla articulat com un espai de cotreball immens i omnipresent a partir de la hibridació d’espais i de funcionalitats en el qual aparentment es

mesclen els processos productius laborals amb les labors reproductives (menjar, descansar, relacionar-se, tenir cura dels infants, fer un cafè, estudiar o altres usos lúdics...). Aquesta mixicitat funcional de l'organització espacial topa, però, amb dues contradiccions fonamentals: la primera és l'homogeneïtat del perfil predominant de les persones usuàries, persones de mitjana edat treballant —“identificables” moltes d'elles, precisament, gràcies a l'identificador penjat al coll—, amb preponderància d'homes sobre les dones —encara que força presents— i amb un predomini general de l'anglès en les converses. La segona és el predomini jeràrquic de les activitats productives, que sotmeten la resta de funcions a una especialització monofuncional evident, característica de qualsevol aglomeració productiva habitual. En consonància amb això, per exemple, les diferents entrades dels edificis corporatius són homogènies i no n'indiquen la funcionalitat de forma diàfana. No es diferencien per res, excepte potser per una marca iconogràfica i la representació que se'n desprèn. La invisibilització de la funcionalitat aconsegueix la projecció d'un ambient indiferenciat, en el qual els codis comunicatius irradien la imatge d'una accessibilitat transparent. Un clima confortable i acollidor, però uniforme, que pretén atreure i mobilitzar emocionalment els usuaris i les usuàries, però que al mateix temps constitueix un filtre físic infranquejable.

Els carrers de l'espai públic al voltant dels edificis singulars del districte tecnològic del barri semblen funcionar més com a interfícies de pas i de trànsit entre edificis d'empreses, per exemple, com a llocs de sociabilitat informal per a persones treballadores, que no pas pròpiament com a llocs de trobada per a les residents del barri. Aquesta circumstància confereix poca densitat i diversitat de les relacions a l'espai públic, on, ja s'ha dit, en especial destaca la poca presència de gent gran i la presència de nens i nenes es concentra a les zones de jocs de la superilla, estrictament en aquella que està just al costat de l'entrada de l'escola instal·lada en barracons (Escola Flor de Maig). Segons l'I., de 62 anys, del barri de tota la vida i participant d'un grup focal, “l'única zona de la superilla que funciona és la del costat de les zones de jocs infantils i de les escoles”. I per l'M., de 56 anys, és una qüestió d'error d'estratègia: “Jo estic d'acord amb el concepte de superilla, però l'Ajuntament ha patinat en l'estratègia des del primer moment: fan la superilla en un lloc on no hi ha gent, no s'atreveixen a fer-ho en un lloc més dens, i posen allò en la zona amb més concessionaris i tallers de cotxe de la ciutat per metre quadrat”. És cert que la superilla mitiga, en part, l'efecte monofuncional de l'entorn empresarial, i confereix certa vitalitat, diversitat i de relacions de cures al carrer de Sancho de Àvila, coincidint sobretot amb les hores d'entrada i de sortida; però també ho és que tota la resta és pur terreny de trànsit i circulació ad itinere.

Des d'una perspectiva de gènere s'ha pogut constatar un nivell força equitatiu d'ocupació i ús de l'espai públic per part d'homes i dones en ambdós barris. Això no obstant, el barri del Poblenou (68) presenta més diversitat a la resta d'indicadors, ja que és notòria la presència d'interacció social a l'espai públic entre nens i nenes, adolescents, joves i gent de la tercera edat, fet que contrasta amb la segregació funcional i l'escassa heterogeneïtat de pràctiques del barri del Parc i la Llacuna (66). Destacar la diversitat com un factor indispensable de la sociabilitat urbana és ratificar la importància de la perspectiva feminista per identificar quines són les característiques del teixit social que s'han de protegir dels processos de mercantilització de la ciutat.

L'avaluació de l'eix de la diversitat ens permet concloure que les dinàmiques poblacionals tenen relació amb els símptomes, palpables o més atenuats, dels processos de gentrificació. De fet, el seu estudi no deixa de ser un intent de copsar la detecció de moviments, ja sigui de capitals o de persones. Si complementem les valoracions qualitatives amb l'anàlisi estadística

bàsica podem concloure que hi ha certa correlació entre la condició socioeconòmica i el grau de titulació de la població. Al Parc i la Llacuna (66) es detecta un creixement de la població estrangera i també de les dones amb estudis universitaris que, en contrast amb el treball etnogràfic dut a terme i els testimonis dels grups focals, permet copsar l'existència d'un cert perfil de dones residents que poden operar com a agents potencials de gentrificació, ja que moltes d'elles han arribat al barri atretes per l'oferta laboral del districte tecnològic. A més, aquest barri concentra un augment sostingut de la població infantil d'entre 0 i 15 anys, vinculat al mateix fenomen i relacionat amb l'arribada de parelles joves, com a consumidores potencials de l'oferta immobiliària i laboral, i en definitiva de vida, implementades recentment a la zona. El Poblenou (68), d'altra banda, ha mantingut una tendència equilibrada en la variació de la població majoritària entre els 0 i els 64 anys, però també és el barri on la població de més de 64 anys ha disminuït. Al contrari, al barri hi ha un elevat índex de feminitat de les dones amb estudis universitaris i, al mateix temps, és el que concentra més diversitat de dones estrangeres. No obstant això, aquesta diversitat de la població estrangera al Poblenou (68) no es pot desarticular de la dinàmica dels barris veïns, a causa de l'impacte que això té sobre la dinàmica de l'especulació i l'atracció de noves persones residents amb un alt nivell de compra i poder adquisitiu per fer front al pagament de les despeses derivades de l'habitatge.

3.1.2 Vincles comunitaris

Els vincles comunitaris denoten la fortalesa del llaç social i de la xarxa d'interrelacions i el grau de cohesió social en un barri determinat. Abasten tant la diversitat de les relacions quotidianes d'interacció informal i coneixença en el camp de la sociabilitat com aquelles relacions articulades de manera més formal en associacions, entitats i moviments socials a escala de barri. La celebració d'actes públics, activitats, festes populars o manifestacions són expressions de la vitalitat d'un territori. Espai privilegiat de la reproducció social i del temps públic disponible, aquesta mena de vincles es basen sobretot en activitats de cures, moltes vegades intergeneracionals, però també en la concreció de tota mena d'aliances sociopolítiques per la

defensa d'un barri millor i més digne. Els vincles comunitaris necessiten cert pas del temps i la lenta força del costum per consolidar-se, i d'aquí la importància de la memòria. Allò que és recordat o oblidat, les presències i les absències del barri, organitzen i possibiliten el reconeixement i la representativitat del present i l'establiment d'un vincle comú a partir de la identificació col·lectiva pròpia d'un passat compartit.

Indicadors

Els indicadors sobre l'eix dels vincles comunitaris parteixen de la vocació de dictaminar la importància de les relacions socials interpersonals i de l'existència de pràctiques de cura i relacions de proximitat que són distintives de la vida de barri. Els registres del nivell d'aquests indicadors han estat obtinguts a partir del càlcul de la mitjana de les guies d'observació, ja que són susceptibles de ser reconeguts a través de l'observació a l'espai públic i dels relats obtinguts dels itineraris comentats. Per la seva banda, el nivell dels indicadors sobre la identificació amb el teixit veïnal i amb l'entorn de barri en funció de la memòria viscuda ha estat obtingut de l'enquesta i els grups focals dels tallers.

El nivell obtingut per a cada indicador qualitatiu dels vincles comunitaris és analitzat en funció del seu impacte sobre els símptomes de gentrificació de cada zona d'estudi. La relació de la fortalesa dels vincles comunitaris amb els processos de gentrificació s'estableix per la premissa que més presència de vincles socials pot generar més processos de resistència i, per tant, representar menys símptomes de gentrificació. Aquesta correlació, però, reiterem, no sempre és positiva, ja que es tracta de dinàmiques contingents de caràcter relacional, travessades sistemàticament per possibles contradiccions. Per aquest motiu, la seva anàlisi ha estat degudament contextualitzada.

Indicador	Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària
Variables	1 = absència de vianants 5 = presència massiva de vianants

Zones	Nivell de densitat de l'ús dels vianants	Símptomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	4	Baix

Indicador	Nivell de predominança de les activitats econòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura
Variables	1 = absència de pràctiques de cura 5 = presència de pràctiques de cura

Zones	Nivell de pràctiques de cura	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic
Variables	1 = inexistència de relacions socials de proximitat 5 = existència de relacions socials de proximitat

Zones	Nivell de relacions socials de proximitat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	4	Baix

Indicador	Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda
Variables	1 = inexistent identificació amb l'entorn 5 = identificació plena amb l'entorn

Zones	Nivell d'absència d'identificació amb l'entorn	Síntomes de gentrificació
Barri 66	1	Alt
Barri 68	5	Baix

Indicador	Grau d'identificació respecte al teixit veïnal
Variables	1 = absència de xarxes de veïnatge 5 = existència de xarxes de veïnatge consolidades

Zones	Nivell d'absència de pràctiques de cura	Síntomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	4	Baix

Resultats dels símptomes de gentrificació per vincles comunitaris

Indicadors	Barri 66	Barri 68
Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària	Alt	Baix
Nivell de predominança de les activitats econòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura	Mitjà	Baix
Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic	Alt	Baix
Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda	Alt	Baix
Grau d'identificació respecte al teixit veïnal	Alt	Baix

Valoració qualitativa dels vincles comunitaris

A grans trets, l'especialització monofuncional del districte econòmic i tecnològic amb el centre al Parc i la Llacuna (66) denota uns vincles comunitaris dèbils i un nivell ALT de símptomes de gentrificació, malgrat haver-hi certa vitalitat a determinades hores al voltant de les escoles i les zones de jocs infantils adjacents, al bell mig de la superilla. D'altra banda, cal tenir en consideració que un gran nombre d'habitatges de l'àrea són de nova construcció i el barri fa poc que és relativament poblat residencialment d'una forma intensiva, amb la qual cosa difícilment hi poden haver coagulat relacions ni de sociabilitat ni encara menys d'associació d'una manera estable. Sí que es percep una certa oferta comunitària i d'oci incipient (per exemple, cursets de ioga, meditació i *mindfulness*, tallers de patinatge en línia...) dirigits a les persones usuàries de la zona, que són les persones treballadores qualificades de les empreses. En qualsevol cas, els carrers són poc transitats, excepte en els moments de circulació intensa de les hores punta. Les zones intersticials entre edificis són utilitzades com a àrees de descans per les persones treballadores durant les pauses entre una jornada laboral i l'altra entre setmana, mentre que els carrers solen estar buits amb l'excepció de la zona de jocs de la superilla i les taules dels voltants de l'escola, on eventualment es pot observar alguna

celebració infantil d'aniversari o grups de famílies conversant, mentre la quitxalla juga. En aquest punt, la presència de dones, normalment acompanyades de criatures, és lleugerament superior respecte a la dels homes, tot i que la presència masculina de pares sols amb quitxalla també és força habitual. Durant les observacions s'hi ha detectat la presència freqüent de dones que usen l'anglès com a idioma predominant. L'E., de 38 anys, situats just al costat de l'escola, ens assenyalava que els pares i mares de l'escola eren com una "petita babel" de nacionalitats i colors de pell, això "de certa categoria"; famílies, però, segons ella, que "avui podien viure aquí i demà a qualsevol altre lloc del món". Allà també hi ha un bar que fa cantonada, decorat amb els criteris de l'estètica predominant a tota l'àrea, que funciona com a punt de trobada, especialment la terrassa, que denota la mercantilització i certa privatització de l'espai públic. El cap de setmana, els mateixos carrers estan pràcticament buits i sense ús. Així mateix, determinades zones, de nit, concentren certa aflluència de públic jove en activitats d'oci nocturn al voltant de discoteques i locals de tota mena, una activitat tradicionalment estable a la zona, però romanen inhòspites durant la major part del dia. La pràctica absència de comerços explica la inexistència d'activitats de provisió d'aliments o similars, la no-presència d'equipaments comunitaris significatius —a banda de les escoles— ni de zones verdes remarcables i genera la proliferació d'espais sociòfugs, en què tan sols es pot transitar, anar o venir cap a la feina amb l'omnipresent got de cafè de plàstic a les mans. La poca notorietat dels equipaments comunitaris i de proximitat contrasta amb la sobrerepresentació d'equipaments d'abast metropolità, i fins i tot global, com el mateix Museu del Disseny, o la presència d'equipaments al servei de les empreses, com l'edifici MediaTIC. Malgrat tot, l'apropiació de l'espai urbà es caracteritza sempre per la utilització, de vegades subreptícia i insòlita, de l'escenari produït prèviament per a altres usos. Per exemple, és freqüent veure persones patinadores i *skaters* en activitat lúdica en certs espais entre edificis, amb una majoria d'homes, però també amb alguna dona, practicant. És habitual veure també l'ús intensiu, tant per part d'homes com per part de dones, de patinets elèctrics com a mitjà de transport preferencial durant els trajectes per a moltes persones de la zona. També destaca la presència de persones sense llar que utilitzen els bancs de certs indrets per desenvolupar-hi les funcions vitals bàsiques —menjar, dormir i beure— o la de les persones fent activitats de reciclatge de ferralla per la zona. En el primer cas, les persones sense llar que s'han visualitzat han estat majoritàriament homes, o almenys no s'ha registrat cap presència femenina, raó per la qual es pot afirmar que el sensellarisme és una pràctica espacial força exclusiva dels usuaris masculins. En canvi, en el segon cas, respecte a les activitats de reciclatge, tot i la també majoritària presència d'homes, sí que hi vam detectar algunes dones treballant-hi de forma puntual.

El barri tradicional del Poblenou (68), en especial, al voltant dels seus eixos de referència, articulats al voltant de la rambla, entre Pere IV i Taulat, presenta una densitat relacional molt més elevada, heterogènia i consolidada. Tot i la identificació d'una certa gentrificació comercial en curs, en especial al voltant del carrer de Marià Aguiló i en relació amb l'operació de remodelació del mercat municipal com a dispositiu d'ancoratge de la inversió i la gentrificació, la tradició de la seva malla associativa, relacionada amb la pervivència de persones autòctones fortament arrelades a l'entorn comunitari, es manté d'una forma compacta i s'expressa en l'àmplia presència de relacions intergeneracionals i de cures a l'espai públic, significativament portades a terme per dones. Com a reflex i expressió d'aquest aspecte, s'ha detectat una alta presència i majoritària participació de les dones en els moviments socials del barri: col·lectius en defensa del territori i l'habitatge, com "Ens plantem al Poblenou" o la "Taula Eix Pere IV"; l'Associació de Veïns i Veïnes; col·lectius feministes i cooperativistes, o moviments recuperadors d'hortos urbans, així com també independentistes, com la gent del Casal Octubre, o bé relacionats amb espais comunitaris, com el mateix Ateneu

Flor de Maig. Durant les observacions s'ha pogut veure molta presència dels col·lectius feministes, especialment entorn de les campanyes del 25-N contra les violències masclistes, quan es feu una columna de dones del Poblenou, fins a la manifestació dels Jardinetes de Gràcia. Els dies posteriors aparegueren cartells per tota la rambla denunciant els assassinats sistemàtics "Assassinada per...": "no callar", "anar sola" o "tenir un càrrec de poder", entre molts altres.

Un dels itineraris comentats realitzats amb l'U., una poblenovina "de tota la vida" de 72 anys, denota un grau d'interconeixença extremament alt dins una malla de sociabilitat i reciprocitat molt densa, fruit de l'acumulació dels anys. No tan sols hi havia una constant interacció efusiva i salutacions amb els i les transeünts: "Hola!", "Adeu!", sinó també l'intercanvi de petits favors quotidians: "Nen, em guardes la cistella que me'n vaig a passejar amb aquest noi?", li etzibà al venedor d'una botiga de carn del Mercat de la Unió. "Aquí al barri ens coneixem tots", seguia explicant, com justificant-se. "Aquest el conec des de que era un marrec, i el seu pare i el seu avi." Recorrent el Mercat, explicava que "tot i ser el mateix mercat de sempre", havia canviat molt i com els voltants abans eren ocupats massivament per paradetes als carrers adjacents, de roba, de peix i de verdura "que venien les pageses de fora". I explicava:

"Sempre ha sigut un mercat petit, ho van deixar degradar molt durant dècades, tot i que la morfologia de la zona es conserva de forma força similar, està tot molt canviat. Han tancat les fàbriques, que, per exemple la de pells adobades, amb les pells a l'aire, feia sempre molta pudor; han renovat Can Saladrigas i, sobretot, han fet molts pisos nous. El mercat el van acabar de reformar cap als anys 2004 i 2005, al preu de privatitzar-ne la meitat amb un supermercat (...)"

"Aquí, per exemple", tot assenyalant una casa, "van desallotjar un senyor de tota la vida i n'hi ha molts que han hagut de marxar, han comprat finques senceres després que es morís la gent gran amb contractes indefinits". És conegut que els processos de gentrificació necessiten ancoratges o dispositius que fixin les inversions sobre el territori i, en el cas de Barcelona, la renovació i privatització dels mercats municipals ha contribuït, en molts casos, a aquesta funcionalitat. No obstant això, l'U., a mesura que li preguntava tot assenyalant per cases concretes del carrer del nucli més antic, em responia amb exactitud si hi vivia algú del barri de "tota la vida". També, preguntada explícitament per les seves amistats al barri, em deia que en gran part havien pogut accedir a un pis de propietat i que molts encara hi romanien. "Alguns hem resistit al barri, però molts d'altres, no", i afegia que les generacions més joves tenen més dificultats per restar-hi. El que segurament resumeix millor el parer de la majoria de les persones autòctones o de llarga permanència recopilades durant la recerca són les paraules següents de l'U.: "Abans, aquí no hi volia viure ningú: la platja era un abocador, plena de quitrà i deixalles, amb les vies del tren i les fàbriques; ara, amb la transformació que hi ha hagut, els pisos valen milions". I ella mateixa, mentre caminàvem, enumerava i desgranava tots els canvis que hi ha hagut els darrers anys, especialment respecte a la diversitat comercial del barri:

"A Marià Aguiló encara hi ha botigues tradicionals, però poques! És *tremendo*! Hi ha la farmàcia més antiga del Poblenou, però mira totes aquestes cases en rehabilitació, i aquest alberg. Per a turistes?... Aquí hi havia el Monopol, el club de futbol, aquí una botiga de mobles, aquí una de roba... Avui hi ha mercat a fora perquè és Black Friday. Això, aquí a Ca la Juanita era una *boutique d'alto standing* dins el barri, era preciós, i la gent benestant venia a comprar-se la roba aquí i feien passis de model i tot... Es van

traslladar al carrer Pujades, i continuen venent roba, però ja és diferent... Ara el local és una llibreria... Aquí era una espardenyeria on es venien xiruques, botes d'aigua... Van plegar i hi han posat això, una botiga de sabates cares i modernes. Més avall hi ha una llibreria infantil. Aquí hi havia una *bodegueta* que es deia El Sabre, de la coral d'El Sabre de Plata, i ara és una botiga de joguines, Pedra, Paper i Tisora”.

L'orientació cap al públic infantil com a objectiu comercial destaca especialment sobre la resta. A part de les esmentades, més amunt hi ha una consulta osteopàtica infantil, una perruqueria infantil i també una petita escola infantil d'educació viva. Mentrestant, l'U. seguia amb el seu exercici de memòria quotidiana:

“Aquí hi havia un *colmado*, la fruiteria, una casa de *bolsos*. Tot ha anat plegant, ja no queda res... Ara tot és nou, la majoria són bars moderns... La Palma, també, i aquí fan... no sé... sabó a granel molt ecològic, però et foten una clatellada. Els comerços estan destinats a les necessitats dels nouvinguts, molts d'origen estranger, amb diners i amb quitxalla, i no a la gent del barri de tota la vida. Aquí hi havia una polleria i aquí un forn, que és un Veritas... Aquesta botiga de mobles encara viu.... Aquí van deixar podrir les cases, ho van deixar degradar, jo me'n recordo quan tenia 18 anys, sempre deien que hi estarem poc, perquè això se'n va a la merda, i fa relativament poc... dos dies, que encara hi eren. Aquest carrer Joncar, 'el carrer dels gitanos', ha canviat moltíssim, abans eren casetes i un carrer estret, ho han obert i han expulsat tota la gent que hi vivia. Hi ha una Sirena amb un Belleville Bar i un Organic Market...Tot molt ecològic, però ben capitalista”.

Tant de les observacions com dels itineraris comentats es pot despendre que al voltant del mercat i del carrer de Marià Aguiló hi ha una mescla que tendeix clarament a la gentrificació comercial al llarg de tota l'àrea, la zona d'aprovisionament central per excel·lència del barri, amb una progressiva modificació del comerç tradicional corresponent al canvi del perfil socioeconòmic i urbanístic del barri les darreres dècades. L'oferta i la demanda es reforcen mútuament a l'hora de privilegiar el perfil de determinats comerços i l'obsolescència d'altres. De forma paradoxal, doncs, en aquest barri, són precisament els vincles comunitaris forts i de proximitat els que atreuen certes famílies de més ingressos a viure-hi, precisament els mateixos que s'estan destruint amb els processos de gentrificació. Com afirmava la B., una resident de nacionalitat italiana, quan expressava la seva preocupació per la pèrdua de les relacions de comunitat i de proximitat, quan justament, aquella autenticitat i proximitat de la vida de barri havia estat el que l'havia portat a comprar-se un pis i viure a la zona.

El nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda es pot interpretar com d'un nivell altíssim. Els resultats d'una activitat desenvolupada en els tallers, que consistia en l'elaboració d'un mapa psicogeogràfic on es col·locaven una sèrie d'adhesius —unes estrelles brillants— en aquells llocs del districte on les persones consideren que se situen els seus records, va donar com a resultat un traçat —literalment “un camí d'estrelles”— que travessa tot el barri tradicional (68) fins arribar a la platja. Cal destacar que els espais assenyalats com a llocs de memòria del barri no eren monuments o edificis més o menys representatius, sinó llocs quotidians; en alguns casos, el mateix carrer, un encreuament o un parc; però, en tots els casos, llocs on es duu a terme la vida del dia a dia. L'O., de 34 anys, durant un altre itinerari comentat, també ho explicava molt bé, per als veïns del Poblenou, “els llocs de la memòria són les persones, no els edificis”. La desembocadura d'aquest camí fins a la mar era explicada per les participants per les connotacions de llibertat i assossec que porta en si mateixa la contemplació del Mediterrani, així com una connexió amb el món que s'ha deixat enrere.

Això, en el cas de les informants migrants, volia dir que mirant la mar es mira també Itàlia o el Marroc i els amics i familiars que es van quedar allà. Però, sobretot, perquè és a la mar on es reuneixen els afectes, els pròxims i els que van quedar en la distància, en un mateix espai. La memòria i les identitats col·lectives dels veïns del Poblenou no conflueixen, doncs, a la torre Agbar, sinó al Mediterrani.

En definitiva, l'elevat nivell dels indicadors sobre vincles comunitaris al Poblenou adquireix una doble connotació. D'una banda, les dones que han viscut durant dècades al barri (tant per a les locals que van créixer al barri, com per les d'origen immigrant que han viscut al barri durant dècades), comparteixen un sentit d'identitat basat en la memòria viscuda i la seva pertinença a les xarxes veïnals de barri. Mentre que, per al cas de les dones que han decidit mudar-se a al barri recentment, aquesta connotació identitària és considerada com una marca d'autenticitat del Poblenou i un dels seus principals atractius. Es pot afirmar que hi ha uns forts vincles comunitaris com a conseqüència de l'apropiació i les trobades veïnals generades per les veïnes tradicionals, però també que aquests processos socials han estat, en part, convertits en estratègies de màrqueting per atreure les noves inquilines amb capacitat d'afrontar l'alt cost residencial actual.

3.1.3 Proximitat

La proximitat mesura la distància de les persones del barri respecte als nodes de relació i sociabilitat i els equipaments i els recursos imprescindibles per a la sostenibilitat i la reproducció social de la vida (transport, comerços, escoles, centres de salut...). La proximitat és fonamental per garantir la compatibilitat d'escales i esferes de vida (productives i reproductives), fomenta els vincles comunitaris i genera xarxes, més o menys formals, més o menys invisibles, de solidaritat. La distància o proximitat entre els elements constitutius i funcionals d'un barri és determinant per fomentar la juxtaposició i l'heterogeneïtat d'usos a l'espai urbà, és a dir, la seva diversitat i, per tant, també és un indicador clau per generar espais segurs i confortables per a la sostenibilitat de la vida, siguin quines siguin les necessitats i les capacitats de les persones que hi

conviuen. La proximitat pot atenuar les dependències mútues i alimentar l'autonomia de les veïnes. Com a escala de mesura qualitativa s'estableix que la proximitat equival a: 5 minuts (al voltant dels 300 metres) a escala veïnal; 10 minuts (entre 600 i 800 metres) a escala de barri, i 20 minuts (més de 1.500 metres) a escala superior al barri.⁷

Indicadors

El nivell de proximitat a les xarxes de transport públic, als comerços de primera necessitat i als equipaments (educatius, de salut, de sociabilitat o de cultura) és un indicador indispensable per avaluar la dotació d'aquests serveis per satisfer les necessitats bàsiques a escala de barri. Identificar els indicadors qualitius de proximitat a aquests serveis és fonamental, ja que operen com a nodes que atreuen l'activitat de vianants i condicionen el tipus de pràctiques que les persones habitants d'un barri estableixen amb el seu entorn per transportar-se, anar de compres, educar-se i interaccionar socialment.

Les dades dels indicadors de l'eix de proximitat s'han obtingut del total de registres de les enquestes realitzades, tant després dels grups focals com provinents de les informants dels itineraris comentats. Per a la valoració s'ha tingut en compte que, com més proximitat de les persones respecte als recursos bàsics per garantir la sostenibilitat de la vida hi havia, menys símptomes de gentrificació es donaven. Ara bé, cal recordar, un cop més, que aquesta relació causal no és unidireccional, ja que ha d'anar sempre en complementarietat amb els altres eixos i ha de ser contextualitzada en funció de les característiques socioeconòmiques del barri en qüestió.

Indicador	Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic
Variables	1 = transport localitzat a 5 minuts 5 = transport localitzat a 20 minuts o més

Zones	Nivell de proximitat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Proximitat als comerços de primera necessitat
Variables	1 = comerços localitzats a 5 minuts 5 = comerços localitzats a 20 minuts o més

Zones	Nivell de proximitat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	4	Baix

Indicador	Distància respecte als equipaments de salut i cultura
Variables	1 = equipaments localitzats a 5 minuts 5 = equipaments localitzats a 20 minuts o més

Zones	Nivell de proximitat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	4	Baix

⁷ Aquesta escala està extreta de: Ciocchetto, 2014 i Col·lectiu Punt 6, 2015.

Indicador	Proximitat a equipaments escolars
Variables	1 = equipaments localitzats a 5 minuts 5 = equipaments localitzats a 20 minuts o més

Zones	Nivell de proximitat	Síntomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	5	Baix

Indicador	Proximitat als nodes de sociabilitat i interrelació
Variables	1 = nodes de sociabilitat localitzats a 5 minuts 5 = nodes de sociabilitat localitzats a 20 minuts o més

Zones	Nivell de proximitat	Síntomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	5	Baix

Resultats dels símptomes de gentrificació per proximitat

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic	Mitjà	Baix
Proximitat als comerços de primera necessitat	Alt	Baix
Distància respecte als equipaments de salut i cultura	Mitjà	Baix
Proximitat a equipaments escolars	Mitjà	Baix
Proximitat als nodes de sociabilitat i interrelació	Alt	Baix

Valoració qualitativa per proximitat

L'anàlisi de la proximitat del Parc i la Llacuna (66) i del Poblenou (68) revela una distància diferenciada entre les dues zones respecte als transports públics. Mentre que al Poblenou centre la proximitat és força alta, amb una mitjana aproximada de 5 minuts de distància respecte als mitjans de transport, al Parc i la Llacuna és mitjana, amb una distància en els trajectes de 10 minuts respecte als nodes de comunicació i mobilitat. Ara bé, en ambdós casos evidentment hi ha variabilitat en funció de la zona en què es visqui. A partir de l'anàlisi de les informacions extretes dels grups focals, amb informants seleccionades amb criteris de representativitat de la diversitat del Poblenou, és a dir, donant mostra de l'heterogeneïtat pel que fa al nivell socioeconòmic i l'origen ètnic, arribem a la conclusió que totes les residents al Poblenou tradicional (68) valoren de manera altament positiva la proximitat tant dels mitjans de transport, del comerç i dels equipaments, ja siguin culturals o sanitaris. "No hi ha necessitat de sortir del barri, perquè això és com un poblet, on ho tens tot a la mà" (S, 43 anys, origen marroquí, 20 anys al barri). Les nostres informants valoren com a alta la proximitat als comerços de primera necessitat (4 punts), els equipaments escolars (5 punts), així com als equipaments culturals o respecte a d'altres llocs de sociabilitat (5 punts); de la mateixa manera, la proximitat amb els centres de salut és remarcable (menys de 20 minuts del seu lloc de residència).

No obstant això, aquests valors no poden ser traslladats al conjunt del Poblenou; en el cas del districte econòmic dins el Parc i la Llacuna (66) la realitat és diferent i es resumeix a la perfecció amb el testimoni d'una de les informants: "El 22 @ mai ha tingut la vocació de ser barri" (M, 56 anys, 15 anys al barri, d'origen mallorquí); la distància que hi ha en aquest sector (66) entre aquells establiments i espais necessaris per a la reproducció social és glacial. La selecció d'aquest lloc per instal·lar la superilla, per exemple, només causa perplexitat, ja que s'ha concebut com una intervenció urbanística per incrementar l'ús dels vianants de la zona, sense tenir en compte els baixos nivells de proximitat respecte a comerços de primera necessitat i altres equipaments que funcionen com a nodes d'atracció de vianants, punts dinamitzadors de pràctiques espacials a escala de barri. Tal com menciona una de les testimonis, no queda clar "per què cal alentir el trànsit de cotxes i afavorir l'ús dels vianants en una zona en què només hi ha oficines i no hi viu ningú?" (I., 61 anys, 61 al barri).

A pesar d'aquestes observacions, tot i la proximitat dels nodes de sociabilitat i reproducció social al Poblenou tradicional, aquest indicador ha de ser llegit a la llum d'altres indicadors, com la turisticació del barri, que donen peu a fenòmens molt marcats, com l'elitització del comerç de proximitat. És a dir, que, tot i que tot està molt a mà en aquest "poblet", comencen a ser assenyalats punts obscurs que anuncien una transformació imminent del barri. Aquesta transformació es dona en el sentit que és ja notòria la presència de comerços "que no van dirigits a la gent de barri" (S., 41 anys, 41 al barri). Així, tot i que la zona del mercat i de Marià Aguiló segueix essent la zona comercial de les compres quotidianes de la gent del barri per excel·lència, ha perdut part de l'essència tradicional a favor de les pizzeries ecològiques, els cellers de menjars especialitzats i refinats, les teteries i botigues de magdalenes, les perruqueries *hipsters*... Els exemples són molts, però tots van en la lògica del que es podria anomenar com una *hipsterització* del comerç: bars i restaurants amb carta només en anglès (S., 41 anys), botigues de sabates de disseny "a preus prohibitius" (I., 61 anys) o el que s'ha pres com a símbol del que és esdevenir *hipster*: una botiga de plantes + cafè + restaurant vegà que ningú del barri es pot permetre, "on una magdalena et surt a 5 euros" (B., 48 anys, 3 al barri, italiana). Una oferta comercial que aparentment facilita l'adaptació al perfil de cada client, personalitzant els productes a les demandes de cadascú, però que en realitat respon al mateix model homogeni de consum ràpid i, moltes vegades, per emportar. A la tendència referida, cal sumar-hi també els efectes de la turisticació a l'estiu. En aquest sentit, una de les informants, l'U. (72 anys, 72 anys al barri), que viu a la rambla del Poblenou, ens explicava que la seva zona de sociabilitat és entre "La Flor de Maig, el Bracafè... anem a passejar fins al Clot i als Encants, també vaig al casal". Des del seu balcó, ens comenta: "Ara, tot i que sembla molt bonic, a l'estiu és terrible perquè amb tants hotels que hi ha per aquí, venen els *guiris* i molesten molt. Aquí sempre hi havia les terrasses del Tio Che, i era molt maco... Però ara està tot ple. Aquí hi havia una papereria, el casal d'avis que ara està a Can Saladrigas i la comissaria de policia... Ara hi ha una massificació tremenda. A la rambla no hi pots ni caminar". Per tant, encara que la proximitat es prengui com un valor inversament proporcional al nivell de gentrificació en aquest sistema d'indicadors, això ha de ser si més no posat en qüestió, o entre cometes, ja que es fa necessari acudir a l'anàlisi qualitatiu i preguntar-se: proximitat de quin tipus? I, sobretot, al servei de què, i en benefici de qui?

El nivell que reporten els indicadors de proximitat ha permès constatar l'adequada dotació de serveis a escala de barri (transport, educació, comerç, salut, recreació) al Poblenou (68), i la insuficient proximitat d'aquest tipus de serveis i equipaments al Parc i la Llacuna (66). Malgrat tot, els testimonis de les informants del Poblenou donen compte de l'emergència d'elements contradictoris, ja que si, d'una banda, aquest elevat nivell de tots els indicadors implica l'existència d'una vida urbana que pot desenvolupar-se amb intensitat a prop del domicili,

d'altra banda, les virtuts de la proximitat també han estat sotmeses a cert procés de mercantilització dels valors de barri com a estratègia de màrqueting per atreure noves persones residents. Aquestes persones nouvingudes tenen un alt poder adquisitiu i un alt capital cultural i es mostren amants d'una vida de barri i de proximitat. Els indicadors de proximitat aplicats al cas del Poblenou, doncs, posen al centre la necessitat de contextualitzar i relacionar el valor de la proximitat amb la resta d'eixos i indicadors. Tot i que, de ben segur, la proximitat és un factor necessari dins les solucions urbanístiques des d'una perspectiva feminista per millorar la qualitat de vida de les persones, insistim que mai no es pot concebre com un factor aïllat de la resta de condicionants, sobretot de caràcter socioeconòmic, però també de la diversitat, els vincles comunitaris i el confort de la zona en qüestió. No hi ha res que ofereixi més proximitat que les comunitats tancades (*gated communities*) privatitzades, que converteixen el valor de proximitat també en part de les retòriques promotores dels processos de gentrificació. Aquestes contradiccions emergeixen com a plasmació de l'intent de captura per part del capital de les funcions comunitàries i vitals bàsiques de les persones i cristal·litzar, per exemple, amb les "innovacions comunitàries" que pretén introduir el Pla 22@, que aparentment pretenen facilitar la conciliació de les tasques reproductives amb el món laboral mitjançant determinats serveis, però que en realitat tan sols cerquen millorar el rendiment i la productivitat de les persones treballadores.

3.1.4 Confort comunitari

El mínim component essencial que ha de complir qualsevol barri o zona urbana és garantir la integritat física i emocional de totes les persones que hi viuen o l'usen quotidianament. L'ambient urbà ha de ser percebut com un espai segur per tothom, sense restriccions ni fronteres urbanes de cap mena, ni d'organització de l'espai (sense obstacles) ni de visibilitat. Per tant, és necessària una configuració urbanística de l'entorn dissenyada per evitar zones obscures i aïllades que solen ser percebudes com a espais insegurs que generen por, en particular per les dones, i, al contrari, cal treballar perquè els espais urbans atorguin confiança a les seves usuàries, sigui quina sigui la seva condició. Una zona urbana dissenyada de manera adequada permet millorar la qualitat de vida de les persones, ja que facilita la proximitat del domicili respecte als recursos bàsics i els

equipaments necessaris pel gaudi de la vida en comú (bancs adequats i adaptables a qualsevol situació; baranes i rampes d'accés per a persones de mobilitat reduïda, lavabos públics amb canviadors per a infants, mecanismes facilitadors per a ancianes, persones cegues o amb dèficits d'audició...) i, en definitiva, disposa de tots aquells elements que faciliten l'orientació de les persones a l'espai públic. Tanmateix, el confort comunitari resulta indissociable de l'estructura social de l'entorn construït i, per això, la seva funcionalitat ha de fomentar la diversitat d'usos i una alta densitat de vianants i s'ha d'adaptar a les formes de vida que es construeixen des de la quotidianitat, d'antuvi instaurades al barri.

Indicadors

Els indicadors qualitius s'orienten a indagar el confort comunitari d'acord amb l'experiència de les dones seleccionades que van participar en els tallers. Les sessions grupals permeten aprofundir i relacionar les activitats públiques de les dones al carrer respecte a les activitats de cura de l'entorn domèstic, així com el nivell de percepció d'inseguretat o de confort que experimenten a l'exterior, fent ús dels carrers del barri. Si bé es considera una relació inversament proporcional entre el nivell registrat de cada indicador de confort comunitari i els processos de gentrificació —com menys confort comunitari, més símptoma de gentrificació—, cal apuntar que la relació entre les dues dimensions està molt lluny de ser lineal i unidireccional; de fet, un alt nivell de confort i d'integració comunitària sol ser un factor molt atractiu per a la reinversió en capital gentrificador, de la mateixa manera que el confort elitista no pot ser associat mai al benestar comunitari de la majoria de la població del barri. Es tracta, doncs, d'un indicador eminentment qualitatiu, subjecte a la interpretació i en què tota relació pretesament causal respecte a la gentrificació només pot conduir a l'error.

Indicador	Temps d'ús de l'espai públic
Variables	1 = poc ús de l'espai públic 5 = ús freqüent de l'espai públic

Zones	Nivell de freqüència d'ús de l'espai públic	Símptomes de gentrificació
Barri 66	1	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Temps dedicat a les activitats de cura en relació amb les activitats d'oci, esports i lleure personal
Variables	1 = dedicació inexistent a les pràctiques de cura 5 = dedicació a temps complet a les pràctiques de cura

Zones	Nivell de dedicació a les activitats de cura	Símptomes de gentrificació
Barri 66	2	Alt
Barri 68	5	Baix

Indicador	Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic
Variables	1 = inseguretat 5 = seguretat

Zones	Nivell de percepció de seguretat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	4	Baix

Indicador	Percepció de confort de l'entorn del barri
Variables	1 = malestar 5 = confort

Zones	Nivell de confort	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	4	Baix

Resultats dels símptomes de gentrificació per confort comunitari

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Temps d'ús de l'espai públic	Alt	Mitjà
Temps dedicat a les activitats de cura en relació amb les activitats d'oci, esports i lleure personal	Alt	Baix
Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic	Alt	Baix
Percepció de confort de l'entorn del barri	Mitjà	Baix

Valoració qualitativa del confort comunitari

Des d'una perspectiva feminista, un barri dinàmic no és aquell que atreu més inversions en funció de la racionalitat econòmica hegemònica, sinó aquell on es posa al centre la vida i la seva reproducció. En aquest sentit, la sensació de seguretat va estretament vinculada a la cohesió social i a la fortlesa del sentit comunitari. Un barri que es cuida no és necessàriament aquell en què més recursos es destinen per a la neteja i el condicionament estètic, sinó aquell en què les persones habitants se senten integrades i acompanyades entre elles, formant part d'un mateix tot relacional. Als barris sotmesos a forts processos d'individualització en què s'han trencat o perdut els llaços comunitaris, el control i la vigilància per garantir la integritat física dels seus components no es dona entre veïnes, sinó que es delega el manteniment de la seguretat a les forces d'ordre públic i, en un nivell creixent, a tecnologies privades alienes a tota (auto)gestió veïnal. Totes aquestes realitats i formes de vida antagòniques xoquen sorollosament al Poblenou.

La majoria d'indicadors, també els estadístics, assenyalen que el Poblenou, en un sentit ampli, es troba polaritzat entre dos mons radicalment oposats, representats, d'una banda, pels barris de la Vila Olímpica (67) i Diagonal Mar (69) —constitutivament elititzats— i, a l'altre extrem, el barri tradicional del Poblenou (68) o el de Provençals (71). En aquest marc de tensió, el barri del Parc i la Llacuna (66) i les noves àrees d'assentaments de població es constitueixen com a camps de batalla oberts i en pugna que combinen expressions de formes de gentrificació productiva i residencial, amb zones de discontinuïtat urbana en transició, amb l'existència d'un teixit residencial recent construït de la franja mitjana del mercat immobiliari i també d'algunes promocions d'habitatge de protecció social.

Si parlem de seguretat, al barri on es troba el centre tecnològic del 22@, el Parc i la Llacuna (66), aquesta s'ha delegat i externalitzat gairebé per complet a dispositius de fiscalització, protecció i gestió, tant formals com impersonals. En aquest sentit, proliferen les barreres físiques, com les tanques, les malles, les portes automàtiques, els controls d'accés o els porters electrònics, els guàrdies privats —fins i tot amb més presència que la policia—, i els

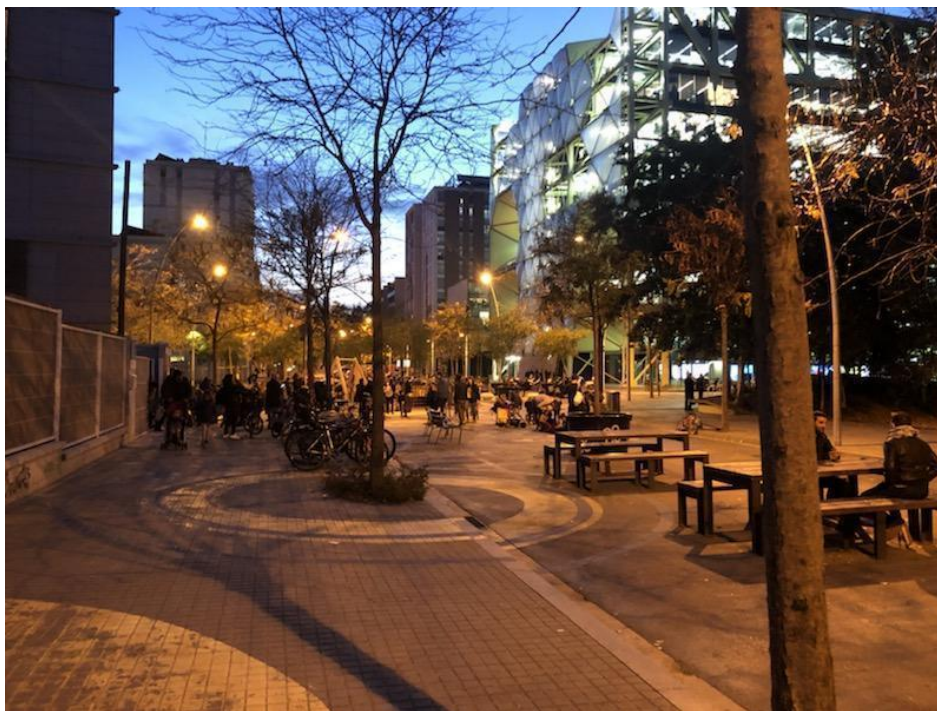
dispositius tecnològics, com càmeres, sensors fotosensibles i identificadors facials o dactilars. És a dir, un ambient que es podria qualificar de distòpic o bé com el malson de Jane Jacobs (2011[1961]).

En contrast, al Poblenou tradicional hi ha una relativa fusió, no sense esquerdes, entre els mecanismes que mantenen la cohesió social i la seguretat comunitària. L'exemple perfecte el dona l'S., una veïna de 41 anys autòctona de barri, mare monoparental amb dues filles la més gran amb una discapacitat intel·lectual del 41% i que se li sol escapar de casa; per garantir la seva seguretat, depèn completament dels llaços de veïnatge. Són els veïns i veïnes del barri qui vigilen i cuiden a la seva filla quan fuig, o quan entra en crisi, i les cares conegudes del barri serveixen com a contenció social per mitigar-li els efectes. L'O., de 34 anys, criada al Poblenou, però que és fora des de fa uns anys, remarcava que al barri "tothom es coneix" i que allò era de les coses que més trobava a faltar, perquè li restava confiança a l'hora de transitar per certs espais. Per l'S., amb tres intents de desnonament a l'esquena i un altre de reeixit, ha significat una tragèdia que la intentin fer fora del barri, ja que de la seva permanència en depenen, no només els seus llaços emocionals, sinó la seva tranquil·litat i la seguretat de la seva filla. En el mateix sentit, l'S., amb més de 20 anys de residència al barri i d'origen marroquí, comparteix també la seva situació d'amenaça residencial perquè no li volen renovar el contracte de lloguer. Amb cinc fills, el fet de viure en una plaça al barri li permet col·lectivitzar, en part, la cura i la vigilància de la canalla, perquè els veu des de la finestra i perquè coneix i confia en les persones habituals que transiten pel carrer. Això, més que una escena pintoresca, és una funció essencial en la seva vida del dia a dia, totalment abduïda per les tasques de cura familiar, mentre que el seu marit es "trenca l'esquena" treballant com a taxista.

Per tant, no resulta intranscendent que en aquest indicador apareguin estretament relacionats i puntuats com a ALT el temps d'ús de l'espai públic (3), i com a MOLT ALTA la quantitat de temps utilitzada en activitats de cura (5) i el nivell de percepció de seguretat a l'espai públic (5). En aquest sentit, en la realització d'un mapa col·lectiu en els grups focals amb veïnes, la sensació d'inseguretat augmentava en sortir del nucli del barri antic, especialment anant per la zona del barri de la Plata fins a la Vila Olímpica o cap amunt fins a la zona de les superilles. Per l'O., de 34 anys, el barri ha canviat molt, especialment el barri de la Plata i el carrer de la Ciutat de Granada i "quan de vegades vaig a veure els pares i torno sola de nit a casa, allò és un desert que fa por, o encara pitjor, està ple de grups de joves borratxos que intimiden... És per això molts cops m'acompanyen al metro". Un dels motius que incrementen més la percepció de risc és l'absència d'una lluminositat adequada, sobretot a la nit, i especialment les tardes d'hivern. "Jo em considero ecologista, però és que aquests fanals fan una llum molt tènue, no il·luminen... I als solars, és clar, no hi ha llum." Així doncs, tot i l'omnipresència de dispositius tecnològics, la zona del Parc i la Llacuna (66) és assenyalada com a més insegura, així com també la zona que envolta la parada de metro de Bogatell. I és que, com hem vist, els vincles socials i la seguretat van de bracet en aquest sentit. A aquest respecte, cal esmentar que totes les dones participants dels tallers foren capaces d'assenyalar sobre el mapa els llocs on perceben algun tipus de malestar o inseguretat, amb excepció de la informant d'origen marroquí. Producte d'un atac violent racista que va patir a l'espai públic, la seva percepció d'inseguretat no remet a cap lloc concret del barri, sinó que és una condició que afecta la seva experiència quotidiana de manera generalitzada, ateses les formes de discriminació social que ha d'afrontar per la seva doble condició de ser dona i immigrant. Els testimonis de les dones evidencien com les formes de dominació contra els cossos generitzats i racialitzats es materialitzen en fronteres de gènere que restringeixen les seves pràctiques a l'espai públic.

3.2 Producció de la ciutat

3.2.1 Segregació

Per segregació urbana entenem tots aquells elements que separen, classifiquen i disgreguen materialment o simbòlicament els teixits comunitaris per raons de classe, gènere, sexe, edat, origen, diversitat funcional i aparença no normativa. Els processos de gentrificació solen generar espais especialitzats, monofuncionals i sociòfugs, poc proclius a les relacions igualitàries a l'espai públic. L'ordre social dominant s'inocula disciplinàriament sobre els cossos facilitant o dificultant l'accés a certs recursos, precisament incloent —i privilegiant la presència de certs perfils— o excloent-ne d'altres dels llocs de centralitat i la seva simple presència a l'espai públic. La segregació s'organitza a partir de l'articulació de fronteres urbanes que discriminen les condicions d'accés de les persones als drets (a la vida, a l'habitatge, a la lliure circulació o a l'expressió...) en funció de la seva condició o estatus. La mercantilització dels espais constitueix, sens dubte, un element d'exclusió i de la seva cara oposada, l'exclusivitat. En nombroses ocasions, també, malgrat la superació de la distància material efectiva entre persones de diferent condició social, perviu una distància simbòlica i moral entre els usuaris i les usuàries que aprofundeix encara més, en explicitar-se, les relacions de desigualtat, a favor dels grups socials dominants estandarditzats o amb més recursos, que solen ser homes blancs amb posicions benestants. Hi ha tantes formes de segregació com vectors de discriminació (segregació residencial, socioeconòmica i laboral, educativa, de gènere...), ja que no deixa de ser una forma d'expressió i materialització sobre el territori de la distància social corporificada.

Indicadors

Els indicadors qualitatius de segregació han estat identificats mitjançant les exploracions realitzades al sector a partir de l'observació de les pràctiques de les persones usuàries del barri,

que han permès detectar el grau d'exclusivitat d'ús de l'espai urbà i l'existència de fronteres urbanes (físiques i simbòliques) que en marquen i en condicionen la segregació. Ara bé, per poder treballar més profundament i de forma qualitativa sobre aquest indicador, especialment en l'àmbit de la segregació per gènere, resultaria imprescindible aprofundir més en el procés de recerca.

El nivell dels indicadors s'ha obtingut de les guies d'observació i per a la seva anàlisi s'han emprat com a reforç les intervencions de les dones informants dels grups focals. S'ha considerat que la segregació urbana és una condició indissociable dels processos de mercantilització de l'espai i, per tant, com més gran sigui el nivell de l'indicador, més gran serà el símptoma de gentrificació.

Indicador	Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà
Variables	1 = ús comú de l'espai urbà 5 = exclusivitat privativa de l'ús de l'espai urbà

Zones	Nivell d'exclusivitat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	2	Baix

Indicador	Existència de fronteres urbanes
Variables	1 = inexistència de fronteres urbanes 5 = existència de fronteres urbanes

Zones	Nivell d'existència de fronteres urbanes	Símptomes de gentrificació
Barri 66	4	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Resultats dels símptomes de gentrificació per segregació

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà	Alt	Baix
Existència de fronteres urbanes	Alt	Mitjà

Valoració qualitativa de la segregació

La segregació urbana és una mesura de disgregació comunitària que s'articula a partir de fronteres materials i simbòliques que discriminen l'accés de les persones a determinats recursos, serveis o espais. Una d'aquestes fronteres es configura a través de l'accés a uns ingressos (renda) suficients per poder garantir o no la sostenibilitat de la vida en un lloc determinat (per exemple, els habitatges al barri del Poblenou). A partir de les observacions registrades a l'espai públic, en aquest eix s'ha valorat amb un grau ALT els símptomes de gentrificació respecte al grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà al barri del Parc i la Llacuna (66). Malgrat la no-aparença de processos específics de segregació residencial, sobretot a causa de la poca densitat d'habitatges, la incardinació i l'exclusivitat de l'espai per a la producció de valor econòmic en relació amb el districte tecnològic, enllaçat, en particular, al clúster dels mitjans de comunicació i al de les TIC, genera un entorn comunitari totalment organitzat al voltant de les exigències empresarials i no de les persones que habiten el territori, amb les seves necessitats associades de reproducció social. En aquest barri també s'ha marcat amb un nivell ALT l'existència de fronteres urbanes. Al nord-est, la Meridiana marca un límit clar i constitueix un eix fronterer de primer ordre entre el Poblenou i els barris

adjacents (el Clot i el Fort Pienc). Una zona de transició, pendent de transformació, molt determinada per la indefinició eterna de la plaça de les Glòries. Malgrat certa consolidació dels edificis emblemàtics i dels equipaments considerats de manera aïllada (L'Auditori-Teatre Nacional, els Encants i el Museu del Disseny) i de l'espai urbanitzat al seu voltant, o de les infraestructures com el tramvia, la manca de consolidació de la trama urbana connectora de la zona es fa evident. Per sota de l'eix de la Meridiana s'obre una extensa zona de solars i descampats —amb una presència constant de població flotant en assentaments irregulars, que (sobre)viu bàsicament de la venda de material de segona mà, la venda ambulat i el reciclatge de ferralla— que s'alterna amb les vies del tren i edificis de recent construcció, i també, per exemple, amb el solar dels pisos prefabricats municipals APROP, iniciativa que pretén construir mòduls prefabricats com a mètode ràpid de construcció de pisos de protecció oficial. Tota l'àrea es caracteritza per la discontinuïtat de la trama urbana entre edificis nous, solars buits, edificis abandonats i d'altres en construcció.

Pel que fa al Poblenou (68), l'indicador d'exclusivitat s'ha marcat com a BAIX, ja que, tal com hem vist, el grau alt de diversitat i el manteniment relatiu de l'estructura tradicional de barri denoten una bona qualitat de l'espai públic i, per tant, una bona accessibilitat i poca exclusivitat dels espais urbans. El que si existeix, tanmateix, és cert grau de segregació residencial, atesa la detecció de persones desnonades i en exclusió residencial, en especial de dones —vegeu els tallers— i l'elevat preu dels habitatges de la zona. L'indicador sobre les fronteres urbanes s'ha qualificat com a MITJÀ, per la persistència de nombrosos solars i buits urbans. La frontera nord-oest del barri està delimitada per la falta de consolidació del Pla 22@ a la zona nord per sobre la Diagonal, en què també es detecten evidents discontinuïtats urbanes, com el cas paradigmàtic de Can Ricart, un recinte fabril que funcionava bé i en harmonia amb la lògica industrial preexistent al territori, que fou buidat i deixat degradar i que tot i les accions vindicatives dels moviments socials del barri encara està en una situació per resoldre. A més, a l'oest, a la transició entre Diagonal Mar (69) i el Poblenou (68), encara falten espais per urbanitzar, tot i que la trama urbana està força consolidada. No passa el mateix amb l'eix Taulat, especialment per sota d'aquest carrer de referència, en què hi ha evidents signes de regeneració urbana, algunes cases de nova construcció combinades amb la rehabilitació en curs de molts edificis. A la part superior de la rambla, una altra frontera urbana evident, tot i que de caràcter intern, la compon l'eix Pere IV, que, malgrat travessar tot el barri de nord a sud, presenta nombrosos símptomes de discontinuïtat en alguns trams encara en reconversió. Respecte a les fronteres del barri tradicional (68), entre el barri del Taulat i de la Plata, la zona segueix essent un territori de molta extensió amb poca densitat de vianants i en reconversió amb la presència de nombrosos solars i buits urbans, velles fàbriques rehabilitades que contenen noves oficines o tallers dels anomenats *makers*, combinat amb hotels de recent creació i les "tradicionals" discoteques.

La identificació de les fronteres urbanes a la zona d'estudi i el seu nivell de segregació resulten fonamentals per comprendre el tipus de pràctiques observades, ja que la configuració socioeconòmica del territori condiona i prefigura la monofuncionalitat de l'espai públic. Els elevats nivells de segregació socioespacial identificats al Parc i la Llacuna (66), exemplificats en el confinament i l'especialització d'activitats en zones específiques, evidencien que es destaca i es prioritza tot allò relacionat amb l'àmbit productiu promogut des de l'economia del coneixement, estimulant espais públics disposats com a zones exclusives de circulació, de descans i de consum, tot encarat a l'esfera productiva i laboral, que contrasten amb la zona de la superilla com a espai de concentració d'activitats lúdiques i d'oci de les persones usuàries del sector. En aquesta zona, al llarg del dia hi ha un equilibri aparent entre les presències femenines i les masculines, la majoria en activitat de trànsit o dins la jornada

laboral, tot i que, cap al tard, a mesura que s'enfosqueix el dia, l'espai es masculinitza i es veuen més homes que dones pels carrers del barri. Malgrat haver-hi excepcions, les dones que es distingeixen en aquelles hores tendeixen a anar en parella o grup, quasi sempre acompanyades.

Per la seva banda, el BAIX nivell d'exclusivitat de l'ús de l'espai públic registrat al Poblenou (68) evidencia que tot i posseir un nivell MITJÀ pel que fa a l'existència de fronteres urbanes, encara hi preval una interacció social sòlida i de caràcter intergeneracional, basada en una diversitat d'activitats de caràcter plural que realitzen la vocació funcional de punt de trobada i sociabilitat a l'espai públic. Aquestes pràctiques espacials vinculades a l'àmbit lúdic, a la recreació i a les tasques de cura dilueixen o matisen les fronteres físiques i socioeconòmiques de l'espai i ratifiquen allò que des d'una perspectiva feminista es constitueix com l'essència de la ciutat.

3.2.2 Vulnerabilitat

La vulnerabilitat indica el grau de dependència i d'exclusió social, la insostenibilitat de la vida material per part de la població d'un territori concret. Radica en la detecció de certs sectors de població en situació de pobresa i precarietat, sotmesos a tota mena de forces i pressions per poder mantenir els recursos i els equipaments essencials per a la supervivència (sostre, salut i menjar), és a dir, per garantir la seva (re)producció social. Són poblacions amb una alta densitat de persones sense ocupació estable o amb atur de llarga durada, amb infrahabitatges o en situació d'amuntegament, sense estudis, sense xarxes relacionals establertes (persones migrants) i persones grans (normalment dones) que viuen soles. Solen ser les víctimes predilectes dels desplaçaments i les mobilitats forçades que genera la gentrificació. Se sol expressar, també,

en la presència al territori d'apropriacions insòlites de l'espai (autoconstruccions residencials efímeres, economia informal, sensellarisme...), però també en l'articulació de formes de solidaritat i resistència, més o menys subreptícies, com els grups de defensa de l'habitatge.

Indicadors

Els indicadors qualitius proposats per a l'eix de la vulnerabilitat han estat degudament registrats mitjançant les guies d'observació, que han donat compte de les apropiacions insòlites observades a l'espai públic, i l'ajuda dels itineraris comentats. Aquest eix s'enfoca a evidenciar les pràctiques i els usos de carrers, places, voreres, etcètera, que responen a una lògica informal antagònica a les regulacions previstes des de la planificació urbana, a partir de la qual els sectors més vulnerables de la població fan efectiu el seu dret a l'ocupació de l'espai urbà.

La valoració d'aquest indicador s'ha portat a terme sota el criteri de la injustícia espacial, ja que l'apropriació de l'espai públic per part de persones sense sostre, treballadores informals o assentaments evidencia les contradiccions dels processos de mercantilització de la ciutat i, per tant, són simptomàtics de la gentrificació en els seus diversos nivells (alt, mitjà, baix).

Indicador	Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme...)
Variables	Guia d'observació 1 = cap apropiació 5 = apropiació insòlita de l'espai públic

Zones	Nivell d'apropriacions	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	2	Baix

Indicador	Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri
Variables	Guia d'observació 1 = cap presència de dones grans que circulen soles 5 = forta presència de dones grans que circulen soles

Zones	Nivell de presència de dones grans soles	Símptomes de gentrificació
Barri 66	4	Alt
Barri 68	1	Baix

Resultats dels símptomes de gentrificació per vulnerabilitat

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme)	Mitjà	Baix
Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri	Baix	Alt

Valoració qualitativa de la vulnerabilitat

Normalment, la vulnerabilitat de les persones d'un barri resulta invisible, ja que queda amagada a casa seva. Ho vam poder comprovar durant la celebració dels grups focals, quan vam compartir diversos casos d'amenaça residencial de dones del barri, els efectes dels quals ja s'han tractat en altres apartats. En aquest eix s'han privilegiat aquelles vulnerabilitats visibles i detectables a l'espai públic. Durant les observacions i els itineraris comentats realitzats a l'espai públic pel Poblenou (68) i el Parc i la Llacuna (66) s'ha observat l'existència significativa d'apropiacions inusuals a l'espai públic, és a dir, pràctiques espacials típiques del comerç informal, així com també freqüents apropiacions de persones sense llar. Durant les exploracions dels sectors es va poder registrar la presència reiterada i majoritària d'homes "apropiant-se" els carrers: fent de venedors ambulants —de globus, de flors, etcètera— o com a components de grups de músics de carrer, també reciclant de contenidor a contenidor, arrossegant un carro del supermercat o, encara, demanant "aportacions" econòmiques, especialment a la zona més propera al carrer del Taulat. De manera menys freqüent, es van visualitzar algunes dones, com la dependenta d'un quiosc temporal de castanyes. En tot cas, si bé és cert que la presència d'aquesta tipologia d'actors és visible i notòria, en realitat, en comparació representen un baix nivell d'ocupació de l'espai públic, ja que la seva naturalesa és ambulatòria o esporàdica. En aquest sentit, s'ha considerat que representa un BAIX nivell en relació amb els símptomes de la gentrificació, ja que els carrers del Poblenou conserven la vitalitat de les formes de sociabilitat que l'habiten, la qual cosa implica que són carrers amb una alta densitat de vianants i aquest fet produeix un relatiu efecte dissuasiu perquè els llocs puguin ser ocupats permanentment per aquestes apropiacions inusuals.

D'altra banda, al Poblenou (68), a partir de les observacions realitzades i el seu registre, es va poder constatar una presència majoritària de dones grans en relació amb els homes de la tercera edat, en algunes ocasions caminant soles, moltes vegades amb el carro d'anar a comprar, i en altres ocasions circulant o descansant en algun banc, en companyia de dones més joves, aparentment cuidadores professionals o familiars directes, però sempre dones. Al llarg de la rambla, i especialment a les seves rotondes, lloc de trobada per excel·lència, proliferen les relacions de cura i de dependència; també al voltant de Can Saladrigas com a casal de gent gran, és habitual veure-hi persones amb cadira de rodes i les seves respectives acompanyants: per aquest motiu s'ha qualificat amb un nivell alt la presència de dones grans soles o a cura d'altri a l'espai públic. Aquest tipus de relacions són pràcticament inexistentes —o no s'han observat— al barri del Parc i la Llacuna (66) i, per aquest motiu, aquest indicador es puntua amb un nivell baix. En canvi, a la inversa, l'existència de pràctiques vinculades a la informalitat urbana és més notòria al Parc i la Llacuna (66) que al Poblenou (68) i és protagonitzada majoritàriament per homes. Com ja s'ha comentat, en aquest cas, la poca densitat, la proximitat i l'heterogeneïtat del barri configuren certa dislocació dels espais entre oficines d'empresa i els blocs nous d'habitatge, i això genera l'existència d'intersticis buits, "fàcilment" apropiables per les persones que ho necessiten i que generen espais relativament tranquils per passar-hi la nit. Com a exemple, transcrivim el relat d'una observació del diari de camp a la riba sud de la Meridiana:

"Seguim la Meridiana fins al carrer de Tànger, just per on passa la via del tren, una infraestructura que també genera discontinuïtats en la trama urbana. Al costat de les vies hi ha diversos solars buits i descampats i als marges, camuflats a simple vista, s'aixequen construccions i habitatges precaris, junt també amb uns cotxes reconvertits per a usos residencials. De fet, els solars buits sembla que hagin estat buidats recentment, ja que ens informen que fins fa poc estaven ocupats per assentaments i campaments més o menys constants de persones. Apropiacions irregulars que s'amaguen a la primera llambregada,

però que encara són significatius i ben presents. Aixecant la vista, la visió contrasta enormement amb un gran gratacels residencial de nova construcció, just als voltants”.

Així doncs, el barri és curull d'àrees de transició i fronteres urbanes, poc habitades, amb poca densitat i circulació de transeünts, fet que propicia aquelles apropiacions espacials per part de persones en situació d'exclusió social que no poden sostenir la seva vida pels mitjans legals establerts a l'efecte, ja sigui a través del mercat o a través de l'estat —amb el permís i els papers de residència—.

Al Parc i la Llacuna (66) l'indicador sobre les apropiacions insòlites de l'espai s'ha computat amb un nivell MITJÀ, perquè s'hi ha visualitzat un nombre prou significatiu de persones dormint al carrer, assentaments d'habitatge informal, així com tota una sèrie de persones que duen a terme activitats d'economia informal relacionades amb la ferralla i la venda de material de segona mà, ja sigui a la manta o als Encants. En aquesta àrea, l'alta presència de solars i de naus “buides” ja fa temps que ha servit per donar aixopluc a tota mena d'activitats, tant de residència, com professionals o de simple supervivència. Els contingents de població que s'hi ubiquen són obligats a la mobilització forçada quan la propietat, els inversors o les llicències decideixen que és l'oportunitat d'edificar els terrenys.

3.2.3 Turistificació

El sector turístic genera una relació extractiva d'explotació depredadora en els territoris en què prolifera o domina, especialment en les situacions properes al monocultiu turístic. En aquest cas, la fàbrica turística, amb les seves condicions de producció i les externalitats que genera, s'estén i colonitza tot el territori. Els barris i les ciutats esdevenen factors de producció inalienables, en què els beneficis es privatitzen i les externalitats se socialitzen. Tot és susceptible d'esdevenir un escenari, ideal per ser visitat i consumit, però on és difícil viure. La turistificació és una tendència que es pot associar estretament a les estratègies de reinversió de capital i de recomposició urbana com la gentrificació, i incideix sens dubte en l'augment dels preus dels pisos i l'exclusivitat dels espais. La tematització, en aquest cas, és una eina per construir decorats *ad hoc* per a l'atractivitat de noves consumidores i visitants de cara a l'extracció de rendibilitat del territori.

Paradoxalment, malgrat les marques de distinció i d'exclusivitat que el caracteritzen, finalment la implantació territorialitzada del turisme sol generar espais uniformes i homogenis, i acaba esmorteint la densitat i la vitalitat dels barris, que, per la seva situació i posició estratègica —per exemple, és a prop de la platja i del centre—, són colonitzats per aquesta mena d'indústria i els seus clients.⁸

Indicadors

Els indicadors qualitius de turistificació fan visible el nivell de tematització del paisatge urbà a través dels resultats filtrats per les guies d'observació, així com el grau de visibilitat de turistes i la quantitat d'equipaments destinats a l'activitat turística, mitjançant les enquestes dutes a terme.

El nivell de turistificació és un indicador inherent a la tematització d'un barri perquè és rendible als objectius d'aquest tipus de sector. En conseqüència, com més elevat sigui el nivell dels indicadors es considera que són més importants els símptomes de la gentrificació a la zona d'estudi.

Indicador	Nivell de tematització del paisatge urbà
Variables	1 = tematització baixa 5 = tematització alta

Zones	Nivell de tematització	Símptomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	2	Baix

Indicador	Grau de visibilitat d'usuàries del sector turístic a l'espai públic
Variables	1 = poca visibilitat 5 = molta visibilitat

Zones	Nivell de presència de turistes	Símptomes de gentrificació
Barri 66	4	Alt
Barri 68	4	Alt

Indicador	Quantitat d'equipaments del sector turístic
Variables	1 = poca visibilitat 5 = molta visibilitat

Zones	Nivell de presència d'infraestructures turístiques	Símptomes de gentrificació
Barri 66	4	Alt
Barri 68	4	Alt

⁸Cf. Fainstein i Judd, 1999; Cañada i Murray, 2019.

Indicador	Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat
Variables	1 = poca visibilitat 5 = molta visibilitat

	Nivell de presència de comerç gentrificat	Símptomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Resultats dels símptomes de gentrificació per turistificació

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Nivell de tematització del paisatge urbà	Alt	Baix
Grau de visibilitat d'usuàries del sector turístic a l'espai públic	Alt	Alt
Grau de visibilitat de dispositius de producció del sector turístic	Alt	Alt
Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat	Alt	Mitjà

Valoració qualitativa de la turistificació

L'anàlisi del procés de turistificació al Poblenou, en sentit ampli, té com a referent i punt de partida la comparació entre el panorama distòpic del Parc i la Llacuna (66) i el centre tradicional del barri (68). En aquest sentit, les nostres informants aprecien un menor nivell de tematització del paisatge urbà (2 punts) a la zona vella, al voltant de la rambla. Per aquesta raó li atribueixen característiques com ara "autenticitat" (B., 48 anys, 3 al barri, origen italià), "proximitat emocional" (S., 43 anys, origen marroquí, 20 anys al barri) i certa sensació de domini sobre el territori (S., 41 anys, 41 al barri). Aquesta última informant, per posar un exemple, no es planteja sortir del barri, ja que sent que la seva filla, amb una discapacitat intel·lectual, difícilment podria adaptar-se a cap altre lloc "on cap veí l'ajudaria a vigilar a la seva filla"; i és que al vell Poblenou tots es coneixen, i això ens parla del nivell de familiaritat que es té entre veïns i veïnes.

Paradoxalment, tanmateix, el seu nivell de percepció de la turistificació és alt. No obstant això, els *guiris* semblen ser actors socials que no han erosionat les formes de sociabilitat orgàniques del barri. La seva presència, sembla ser encara "fantasmal", per dir-ho d'alguna manera. És en aquest sentit que apareixen puntuats amb els valors més alts tant el grau de visibilitat dels usuaris del sector turístic com el grau de visibilitat dels dispositius de producció del sector turístic (tots dos amb 4 punts). Els turistes es veuen, en general, com una amenaça latent de disrupció dels tradicionals llits de reproducció social del barri. En aquest sentit la plataforma "Ens plantem al Poblenou" va començar com una lluita contra la massificació turística i, a mesura que ha anat evolucionant, es va trobar amb problemes reals residencials concrets i, a la pràctica i actualment, funciona més com a mesura de solidaritat davant els casos d'exclusió residencial (I., 61 anys, nativa).

Una informant ens explica, només de memòria, que han fet més de "40 hotels" a tot el barri (M., 56 anys, 15 al barri, d'origen mallorquí). Així, una cosa en què coincideixen totes les informants és que l'arribada de turistes ha estat progressiva i va en augment. I amb ells, arriben també múltiples queixes: "Comencen a cantar a les dotze de la nit i no respecten res" i "Hi va haver un conflicte amb l'ocupació de les terrasses" (I., 61 anys, nativa); "No pots

passejar bé, sobretot a l'estiu, perquè està massificat" (S., 41 anys, 41 al barri, catalana) o la sensació de desarrelament territorial davant la contínua construcció d'hotels ("amb aquell hotel que es veu des d'aquí, i un altre que estan fent a La Vanguardia", O., 34 anys, nativa del barri però desplaçada). Durant les observacions i els itineraris comentats s'ha comprovat una presència força intensiva del sector turístic; l'alta densitat d'hotels s'expressa també amb l'alta presència de turistes als carrers, ja siguin de visita esporàdica o com a assistents a tota mena de congressos. Ja s'ha comentat com les terrasses dels bars de la rambla del Poblenou (68) són ocupades majoritàriament per visitants i és freqüent veure com es mouen a llarg del barri amb diferents menes de vehicles (patinets elèctrics, bicicletes o bicitaxis...), sobretot també a les zones més properes al mar; també és força habitual veure persones —d'aparença estrangera— travessant la rambla fent fúting. Igualment, l'E., de 44 anys, que fa 10 anys que és al barri com a fruit d'una herència del pis dels seus avis i que treballa a Diagonal Mar (69), comentava l'alta presència del que ella identificava com a persones d'origens "rus i ucraïnès" en aquella zona i la seva alta aflluència —"tot són guiris"— al centre comercial. Una altra constatació en què totes coincideixen és en la funció reparadora que tenen els passejos al costat de la mar, però és molt simptomàtic que totes limitin aquestes caminades a la tardor i a l'hivern. L'estiu a la platja els ha estat arrabassat. El desbordament turístic ha arribat amb fúria fins allà on anys enrere ningú volia viure, al trosset del Mediterrani que té el Poblenou. Els testimonis recollits i els nivells de turistificació observats al paisatge urbà deixen constància de la colonització de l'oferta immobiliària i de l'espai públic per part del sector turístic. L'impacte social més contundent que ha pogut ser identificat a partir d'aquests indicadors és l'erosió de les relacions de solidaritat i les pràctiques de cura que han estructurat tradicionalment les xarxes veïnals del Poblenou. Els vincles comunitaris es troben permanentment amenaçats per propostes i solucions urbanístiques que resulten antagòniques a l'objectiu de defensar les formes d'habitar que sostenen la reproducció de la vida urbana.

L'increment de l'activitat turística és un dels factors que convergeixen com a variables explicatives de les causes i les conseqüències de la mateixa gentrificació, amb efectes multiplicadors que la reforcen. Aquest eix, per tant, resulta indispensable per comprendre les dinàmiques que operen rere la mercantilització dels barris analitzats. La perspectiva de l'urbanisme feminista, que travessa tot l'enfocament del sistema d'indicadors, ens porta a la qüestió de com les pressions urbanístiques que experimenten les veïnes estan estretament relacionades amb aquest procés de turistificació, atesa la conversió dels barris on desenvolupen la seva vida quotidiana en escenaris atractius per al mercat del turisme.

3.2.4 Renovació urbana i (re)inversió del capital

Una de les estratègies més recurrents de la gentrificació és utilitzar la retòrica de la renovació urbana com a coartada per legitimar l'expulsió de les persones amb baixos ingressos. De fet, qualsevol procés d'aquesta mena pot ser llegit i comporta cert procés de renovació, ja que cal recordar que el punt de partida i el requisit previ de la gentrificació sempre succeeix a partir d'un procés de degradació urbana previ i, per tant, de barris amb necessitats de renovació. Aquest element és molt important perquè precisament és la dialèctica entre la producció d'allò vell i d'allò nou la que genera oportunitats de lucre i negoci; i, encara més, la que legitima la (re)inversió del capital com a justificació de la precarietat de la zona en qüestió. Un dels rastres físics i materials que pot facilitar la identificació de la gentrificació a l'entorn urbà és la presència de discontinuïtats en la trama urbana (solars buits sense ús) i la proliferació d'edificis rehabilitats o en procés de rehabilitació, junt amb solars o edificis buits o abandonats: són barris en què s'alternen zones totalment renovades amb zones de transició, pendents de transformació. De la mateixa manera, les àrees remodelades solen destacar per la proliferació d'obres arquitectòniques o urbanístiques d'autors de renom internacional, que funcionen com a edificis icònics de referència, en el camp tant simbòlic com físic. El problema no és que es renovi el teixit urbà, sinó que únicament es faci sota la coartada del capital per l'acumulació i la generació de plusvàlua i moltes vegades a costa de l'expulsió d'habitants o formes de vida que no resulten rendibles. Sigui en l'àmbit socioeconòmic o en l'urbanístic, el comandament social de la ciutat pressuposa i construeix un model que dictamina quins eixos i sectors cal reforçar i quins no; quina mena de mobilitat i de relacions veïnals cal promoure i quines cal descartar; quin tipus de producció, distribució i consum hi ha d'haver; quines relacions de cura permet, quina imatge se'n desprèn... I així fins a un llarg etcètera d'ítems. Això no obstant, la idea de ciutat i la seva producció topen constantment amb les formes d'apropiació de les persones habitants, en un procés constant d'interacció, sigui de forma pacificada o en conflicte obert. Per tant, localitzar els cicles econòmics i els fluxos de valor del capital sobre un determinat territori és fonamental per mesurar la gentrificació. Quina quantitat d'inversió ha requerit la realització dels plans urbanístics d'una determinada zona? De quina naturalesa: pública o privada? Local, estatal o

internacional? Qui hi ha sortit guanyant? En què s'ha materialitzat la inversió a l'espai urbà? Quines millores s'han obtingut? En quins sectors s'ha invertit? Totes aquestes són preguntes cabdals per detectar un procés de gentrificació en una àrea determinada.

Indicadors

Els indicadors qualitius han estat concebuts per identificar les marques de la regeneració urbana i de la (re)inversió de capital a l'entorn construït, a través de la informació recopilada tant de les observacions a l'espai públic com dels itineraris comentats. Durant les exploracions realitzades al sector es van registrar a les guies d'observació la quantitat de reformes constructives i l'estat de les edificacions (renovat, en renovació o amb obsolescències funcionals); el tipus d'usos de sòl previstos des de la planificació, com activitats inherents a l'elitització dels barris; l'existència i la preservació del patrimoni històric i obrer, així com el nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà.

Les intervencions identificades en funció dels indicadors qualitius d'aquest eix temàtic són l'expressió morfològica de les polítiques urbanes de caràcter neoliberal i, per tant, resulten indissociables dels processos d'elitització d'un sector residencial. Per aquest motiu, l'avaluació reflecteix que els símptomes de gentrificació són més alts com més elevats són els nivells de cada indicador. Si bé el nivell de cada indicador ha estat registrat i extret de les guies d'observació, per a la seva anàlisi s'han seleccionat alguns testimonis de les informants dels tallers.

Indicador	Nivell d'elitització de l'ús del sòl
Variables	1 = ús comú de l'espai urbà 5 = exclusivitat de l'ús de l'espai urbà

Zones	Nivell d'elitització	Símptomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Percepció de gran quantitat de reformes constructives en procés tant a les edificacions com al paisatge urbà
Variables	1 = inexistència tant d'obres com de remodelacions 5 = abundància d'obres i remodelacions

Zones	Nivell de percepció de la quantitat de reformes	Símptomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer
Variables	1 = inexistent 5 = abundant conservació del patrimoni

Zones	Nivell de preservació	Símptomes de gentrificació
Barri 66	1	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà
Variables	1 = absència 5 = presència

Zones	Nivell d'especialització i tematització	Síntomes de gentrificació
Barri 66	5	Alt
Barri 68	3	Mitjà

Resultats dels símptomes de gentrificació per renovació urbana i (re)inversió del capital

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Nivell d'elitització de l'ús del sòl	Alt	Mitjà
Percepció de la quantitat de reformes constructives en procés tant en les edificacions com en el paisatge urbà	Alt	Mitjà
Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer	Alt	Mitjà
Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà	Alt	Mitjà

Valoració qualitativa de la renovació urbana i de la (re)inversió del capital

El Pla 22@ ha constituït un immens laboratori urbà d'experimentació, una operació d'enginyeria social i urbana desplegada al llarg dels darrers vint anys, que ha requerit la inversió de grans quantitats de diners públics i ha generat un nou entorn arquitectònic per la substitució i la inoculació d'una nova disciplina econòmica al territori, un cas evident de gentrificació productiva. Ara bé, com això ha repercutit en el benestar social i residencial de les habitants de la zona?

L'anàlisi del nivell d'elitització de l'ús de sòl ha obtingut una valoració ALTA pel barri del Parc i la Llacuna (66), en concordança amb els motius exposats pel que fa a la tematització i la vocació d'especialització econòmica funcional del districte econòmic i en conjunció també amb els preus dels pisos, una clara frontera urbana d'exclusivitat. Per aquest darrer motiu, precisament, el nivell d'elitització de l'ús del sòl ha estat valorat com a MITJÀ al barri del Poblenou (68). La B., una participant italiana d'un dels tallers focals, amb tres anys de residència en propietat al barri, ho expressava així:

"Estoy muy preocupada por el barrio, honestamente, (...) porque está en peligro la comunidad. Yo me enamoré del Poblenou porque vengo de un pueblo muy pequeño y, al igual que ahí, aquí hay una comunidad muy fuerte. Cuando llegué aquí me sentí como en mi pueblo, cuando vas a comprar y te conocen y te hablan, en el mercado te preguntan cómo estás... Me da miedo el futuro del barrio porque tú lees en una revista inglesa que el Poblenou forma parte de los veinte barrios más desconocidos de Europa... Y ya te da miedo, está al lado de la playa, los vecinos se van y ya no hay comunidad; me da mucho miedo..."

En un dels itineraris comentats amb l'U., veïna del barri de tota la vida, ens explicava això:

“El gran canvi va arribar després de les Olimpíades el 92. Aquí va haver-hi un canvi brutal, quan tot semblava molt bonic i molt maco... Però automàticament després de fer la Vila Olímpica ja van començar amb el 22@, mentre aquí els pisos queien i es podrien, i va entrar l'especulació, i ha sigut un degoteig de solars de fàbriques que hi havia i que ara hi estan fent pisos a mansalva. Al barri no hi ha ni habitatge social i això és una càrrega per a la gent que vol estar aquí al barri... però no poden, no poden... Venen nouvinguts amb un alt poder adquisitiu contractats per multinacionals: jo conec dos directius que primer van anar a Diagonal Mar i que, quan van conèixer el barri, van preferir venir al barri”.

Així mateix, el testimoni de la C., recopilat durant un itinerari comentat que va fer de forma conjunta amb una altra veïna, l'R., afectades les dues pel procés de remodelació de realització de la Vila Olímpica, posaven èmfasi en la nostàlgia d'una vida de barri que començava a ser desarticulada:

“Aquí también hacían bailes, hacían bailes muy bonitos, para entonces, para las fiestas, traían tortugas: una vez trajeron una tortuga viva y luego, cuando se acabó la fiesta, la llevamos a la playa, cuando se acabaron las fiestas, pues fuimos todos a la playa a dejarla allá y, cuando vinimos, todos llorando... Era muy distinto. Este pasaje se llama ‘pasaje de la cadena’ porque aquí siempre había una cadena puesta, y el pasaje no se llama ‘de la cadena’, se llama Passatge General Bassols, pero, para nosotros, es ‘la cadena’; como estaba siempre con la cadena... Y aquí hacíamos unos bailes también muy bonitos, todo familiar, todo era muy familiar”.

És a dir, que, no obstant tenir una sociabilitat densa i heterogènia, i uns vincles comunitaris forts, és innegable que la nova presència de grans contingents de població amb un poder adquisitiu més alt i acabats d'arribar al barri pot anar erosionant els vincles d'aquesta comunitat històrica i acabar desplaçant la població autòctona més vulnerable. L'augment i el canvi d'oferta del parc residencial —és a dir, *renovació urbana*— ha ocasionat i pot ocasionar mobilitats forçades, com la de les dues informants S del taller. Els processos de renovació urbana, a més, s'han mesurat qualitativament a partir de l'indicador de percepció de la quantitat de reformes constructives en procés tant en les edificacions com en el paisatge urbà, que s'ha avaluat amb un grau ALT al Parc i la Llacuna (66), a causa de les freqüents discontinuïtats en la trama urbana: solars, edificis en obres, naus abandonades... i els nombrosos espais intersticials que romanen buits; i s'ha valorat com a grau MITJÀ al Poblenou (68), per l'alt grau de rehabilitacions i cases en obres identificades del barri del Taulat, en ple centre històric, especialment al voltant de la plaça de Sant Bernat Calbó i el carrer del Taulat, en ple procés de renovació i reconversió urbanes. Respecte al grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer, s'ha valorat com a nul al Parc i la Llacuna i per tant equivalent a un grau ALT de símptoma de gentrificació, atesa l'escassa presència i al poc esment de la memòria obrera del barri. De fet, i en relació amb això, la mateixa implementació del 22@ s'ha articulada donant totalment l'esquena al poc, però significatiu i sòlid, teixit industrial encara viu al barri, de manera que, si no hi ha memòria del passat recent, encara n'hi ha menys respecte al passat llunyà. Al Poblenou (68) aquest indicador s'ha puntuat com un MITJÀ, tot i que les grans dosis d'oblit respecte la memòria obrera i la destrucció enorme de grans quantitats de patrimoni que hi ha hagut denoten un nivell mitjà proper al baix. L'indicador sobre el nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà ha obtingut una valoració ALTA al Parc i la Llacuna (66), sobretot per la subsidiarietat de l'espai urbà i de l'espai de vida respecte al funcionament del districte tecnològic, i un grau MITJÀ al Poblenou (68), en correspondència tant amb els símptomes evidents d'un procés de

gentrificació comercial com amb la presència de nous habitatges i un nombre significatiu de remodelacions edificatòries, acabades o en curs d'execució. Respecte a l'impacte del 22@ al territori, les informants dels grups focals mantingueren una conversa que reproduïm a continuació pel seu interès:

La B. pregunta: *“¿Pero de verdad hacen falta tantas oficinas y hoteles?” “Es la especulación, ya no es una cuestión de necesidad”*, li contesta l'I., que afegeix: *“Com s'està fent tot el procés de replantejament del pla 'Repensem el 22@', amb una moratòria de l'Ajuntament i allò del 30%, per això ara estan construint amb tanta intensitat, perquè tenen por que no es pugui construir més, per això estan construint per totes parts al Poblenou. És bestial! L'única cosa que es pot construir són oficines i hotels, i pisos de protecció oficial, que no s'han fet. El model urbanístic en aquest cas ha sigut molt clar i condiciona el perfil de les persones que hi venen a viure. Les empreses multinacionals hi porten els seus treballadors d'alt nivell, que busquen pisos aquí. Hi ha una substitució planificada des de fa molts anys, tot i que amb la crisi es va mig paralitzar”. L'M. diu que tot el barri és travessat pel 22@ “perquè urbanísticament era la idea de fer una City, un districte d'oficines al servei del capital financer i l'economia digital. El Poblenou sempre ha estat un barri subsidiari de la ciutat, amb les fàbriques obsoletes que s'han deslocalitzat al servei de la nova economia i el sector tecnològic. Això va començar el 2000, però amb la crisi del 2008 es va parar i va restar deu anys en estat latent, perquè s'hi edificava i no es venia, però estava latent perquè s'esperava el millor postor. I ara està tot enderrocant-se amb grues, en construcció, tot està en moviment i reactivant-se. I tenim crisis concretes com les d'unes finques antigues del carrer de Lull amb la Llacuna el 2016 —que era La Vanguardia— en què aparegueren esquerdes per la construcció d'un hotel, en una àrea on ja hi havia dos, d'hotels; van aturar les obres i els van haver desallotjar durant setmanes a fora de casa”.*

Aquesta conversa delata que hi ha un problema d'incompatibilitats entre ecosistemes i models: l'existència d'un habitatge residencial de barri amb poblacions de rendes baixes i mitjanes dispers pel territori té moltes dificultats de sobreviure al Parc i la Llacuna (66) al voltant d'un districte econòmic d'oficines. L'M. també aclaria, de forma contundent, que sota la seva opinió: *“Els responsables del pla als inicis declaraven que ells ‘no volien fer barri’, volien fer un espai d'economia per a la ciutat. Van conservar la ‘reserva índia’ del barri tradicional, però el 22@ ‘no té voluntat de fer barri’. Potser després s'han adonat que sí que hi vivia gent i han volgut canviar la retòrica, però en el planejament era així amb predominança dels criteris econòmics”.*

D'altra banda, és important preguntar-se: qui ha guanyat? Qui ha extret beneficis substancials de les operacions immobiliàries i urbanístiques? De moment, sembla que els grans propietaris i propietàries de terrenys. És evident que les antigues famílies al capdavant de les fàbriques, propietàries al seu torn de grans extensions de terreny —com, per exemple, la família Godó— han extret suculentos plusvàlues del procés de reconversió del territori perquè ja fa temps — en un procés llarg de cinquanta anys— que van canviar la forma d'extracció de beneficis de la indústria manufacturera —per exemple, el tèxtil— cap a la indústria immobiliària, i han sabut esperar el pas del temps, combinant les operacions urbanístiques i els cicles econòmics per treure'n el màxim rèdit possible. Si els grans tenidors i tenidores han estat els més beneficiats, també cal destacar, com es va afirmar al grup focal, que hi ha moltes famílies que han cedit al “caramellet” de la venda dels seus pisos de tota la vida. Per exemple, la B. explica que li va comprar el pis a una resident de tota la vida que va preferir vendre el pis (45 m²) i comprar-se'n un el doble de gran a Sabadell, perquè va conèixer el seu xicot allà. L'I. remarca que no coneix ningú que no hagi venut el pis al preu del mercat, *“no el posen més barat”, i s'han*

beneficiat, “tot i que tampoc conec tanta gent d’aquí que ho hagi fet”. Segons l’S. també hi ha una pressió molt forta, exercida en aquest cas per les immobiliàries, que “van porta per porta pressionant-te per vendre el teu pis”.

La valoració respecte als símptomes de gentrificació que evidencien el nivell de cada indicador qualitatiu aplicat al Poblenou (68) i al Parc i la Llacuna (69) és indispensable per identificar les petjades de la regeneració urbana i de la (re)inversió de capital sobre l’entorn construït. Aquest eix temàtic és fonamental per comprendre el comportament de la sociabilitat urbana observada a l’espai públic, ja que tota reforma urbanística, no només altera aspectes morfològics, sinó que impacta directament sobre l’aspecte social, en la mesura que cap pràctica espacial opera en un espai abstracte, sinó que es dona en un territori amb una economia política específica. No és casual que els alts nivells de regeneració urbana registrats a cada barri siguin inversament proporcionals als nivells de vincles comunitaris i de diversitat que distingeixen el tipus de pràctiques espacials observades al Poblenou (68) respecte al Parc i la Llacuna (66). Aquesta sèrie d’indicadors, per tant, s’orienten a comprendre la relació existent entre la configuració morfològica de la ciutat i el comportament de la interacció dels cossos a l’espai públic, sempre travessats per la condició de raça, de gènere i de classe dels usuaris i les usuàries.

Malgrat fer gairebé vint anys que van començar les actuacions del Pla 22@, és evident que aquestes encara no estan íntegrament acabades. Tot sembla indicar que, després de certa paralització de les obres de construcció i les promocions, a partir del 2014-2015 es va començar a reactivar la intensitat constructiva a la zona. En total, i des de l’aprovació de la MPGM de l’any 2000 i fins a finals del 2108, s’han aprovat 180 documents de planejament dins l’àmbit del 22@, i n’hi ha 8 més en tramitació. Segons el balanç executiu⁹, hi ha hagut una inversió de 180 milions d’euros tan sols en el Pla especial d’infraestructures i un potencial immobiliari d’uns 12.020 milions d’euros, però no s’han pogut obtenir dades econòmiques més concretes sobre la inversió total de despesa pública. Potser seria necessari i idoni fer un balanç a mode d’auditoria de les despeses públiques respecte als rèdits i les millores obtinguts per la ciutat en general. Ara bé, el pla està essent sotmès a un procés de reflexió i participació col·lectiva, “Repensem el 22@”, amb uns resultats concrets de consens entre els diferents agents participants, encara pendents d’aplicar.

En l’àmbit residencial, però, aquest nivell alt d’injecció de capitals ha impactat enormement sobre el valor del sòl, per exemple, del Poblenou (68), que n’ha elevat el valor fins a equiparar-lo als nivells de Diagonal Mar (69), enclavament exclusiu i privilegiat de la zona per excel·lència. Les transformacions urbanes en curs també han variat ostensiblement el mapa de persones propietàries dels terrenys i, per bé que la nacionalitat espanyola és dominant — indicatiu de cert caràcter autòcton entre les persones propietàries —, ja es registren canvis significatius a favor de persones estrangeres i empreses. En qualsevol cas, i de manera conclusiva, que vint anys després de l’aprovació d’un pla encara resti per executar-ne entre el 30% i el 38%, no deixa de ser significatiu. La quantitat de reformes urbanístiques impacten directament sobre la revalorització de l’entorn i, per tant, en l’increment del valor del sòl. La seva concentració en certes zones és un factor que intervé en el procés de refuncionalització del sòl i resulta indissociable de la preparació del territori per reactivar la producció de plusvàlues i incrementar la competitivitat del mercat immobiliari. Aquesta és la premissa per finançar la reproducció del capital, a través de la reforma de l’entorn construït, simptomàtica dels processos de gentrificació. Els indicadors quantitius sobre la regeneració urbana i la

⁹ Ajuntament de Barcelona. Estat d’execució del Pla 22@. Districte de Sant Martí. Desembre del 2017.

(re)inversió de capital permeten visibilitzar la ideologia capitalista i patriarcal que opera rere els processos de renovació urbanística i que actuen com l'avantsala de les formes de dominació i exclusió social que experimenten les persones habitants. Precarietat residencial i violència immobiliària que han pogut ser constatades a través de les observacions realitzades i dels testimonis recopilats de les veïnes del sector.

3.2.5 Desplaçaments

Si el seguiment de la fluctuació del valor del sòl i la detecció d'inversió immobiliària de capital incideixen en les causes de la gentrificació, els desplaçaments permeten mesurar les conseqüències i els seus efectes sobre les persones més vulnerables del territori. També pot succeir que els i les residents de baixos ingressos optin, sempre que els sigui possible, per intentar resistir l'embat de la pujada del preu de l'habitatge i els processos de gentrificació, empobrint-se i mantenint les xarxes de sociabilitat i de suport, i no desplaçar-se a altres zones amb preus més accessibles per a la seva economia. En quin grau els desplaçaments afecten més les dones que els homes dins un estatus econòmic donat? No obstant això, la localització i l'anàlisi dels desplaçaments és el fenomen més característic de la gentrificació, però també el seu repte principal, ja que és difícil, si no és d'una forma qualitativa, mesurar l'afectació sobre perfils determinats com les dones —migrants, ancianes, amb diversitat funcional—, les intencionalitats d'un desplaçament o el seu caràcter forçat, així com la causalitat, directa o indirecta, d'aquests trasllats. Amb els instruments analítics i estadístics disponibles resulta extremament complicat mesurar amb precisió el nivell i el tipus de desplaçaments reals causats pels processos de gentrificació. En aquest sentit, el SIIGGEN constitueix una temptativa de fer-ho possible.

Indicadors

El nivell dels indicadors qualitatius de l'eix de desplaçaments ha estat registrat mitjançant les enquestes dutes a terme als tallers. Estan dirigits a identificar la valoració de les mateixes informants respecte als nivells de pressió i resistència que han experimentat enfront de la violència urbanística, la seva estimació en un sentit ampli sobre la satisfacció residencial i les

seves percepcions respecte a l'assetjament immobiliari. Per a la seva anàlisi es presenta el testimoni de les dones que van participar en els grups focals. Si bé els indicadors de desplaçament doten de sentit el mateix concepte de gentrificació, aquests són avaluats seguint el criteri que, com més elevat sigui el nivell de l'indicador més alts seran els símptomes de gentrificació, ja que es tracta d'un procés de mercantilització de l'espai amb matisos i en permanent transformació.

Indicador	Nivell de resistència enfront de la violència urbanística
Variables	1 = cap dificultat per al pagament de la renda 5 = problemes per romandre a l'habitatge

Zones	Nivell de resistència (violència urbanística)	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Nivell de satisfacció del règim residencial
Variables	1 = insatisfacció 5 = satisfacció

Zones	Nivell de satisfacció residencial	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	3	Mitjà

Indicador	Nivell de percepció d'assetjament immobiliari
Variables	1 = seguretat de romandre a l'habitatge 5 = inseguretat de romandre a l'habitatge

Zones	Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	Símptomes de gentrificació
Barri 66	3	Mitjà
Barri 68	3	Mitjà

Resultats dels símptomes de gentrificació per desplaçament

Indicadors qualitius	Barri 66	Barri 68
Nivell de resistència enfront de la violència urbanística	Mitjà	Mitjà
Nivell de satisfacció residencial	Mitjà	Mitjà
Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	Mitjà	Mitjà

Valoració qualitativa dels desplaçaments

Els desplaçaments constitueixen un dels indicadors principals a l'hora de mesurar la gentrificació. Els resultats són fruit de les enquestes omplertes per les nostres informants, força representatives de l'heterogeneïtat de la condició residencial al Poblenou (68) i al Parc i la Llacuna (66), i per aquest motiu cal tenir en compte que surten reforçades les opcions intermèdies. Al nucli antic del Poblenou (68), s'ha avaluat amb un grau MITJÀ, tant el nivell de resistència enfront de la violència urbanística com el de satisfacció residencial, atesa, en el primer cas, l'existència de xarxes més o menys formals de resistència i suport mutu contra l'exclusió residencial al barri, que esmorteïxen —no aturen— la pressió residencial directa de l'amenaça de mobilitat forçada; i, en el segon cas, per reflectir l'heterogeneïtat de les informants, atesa l'existència de propietàries de llarga durada i estabilitat juntament amb dones en situació residencial precaritzada. Al Parc i la Llacuna, també s'ha valorat amb un grau MITJÀ, atesa la pràctica inexistència de xarxes de resistència davant l'encariment dels pisos del barri i la violència immobiliària; però també s'ha valorat amb un nivell MITJÀ l'indicador de satisfacció residencial, degut també a la pluralitat de modes de tinença de les residents al barri. La T., de 37 anys, per exemple, mostrava la seva alta satisfacció per poder viure al barri en unes condicions accessibles, perquè habita un pis nou de protecció oficial que li ha cedit el seu germà, i és que “per mi hauria estat impossible trobar un pis en les mateixes condicions per aquest preu de lloguer”. En contrast, l'F., de 18 anys, del barri de tota la vida, mostrava la seva inquietud i preocupació per trobar un pis de lloguer en bones condicions en un futur: “La veritat és que no sé com ho faré”; en canvi, l'E., de 35 anys, que en fa 5 que és al barri i és una enginyera que treballa al districte i d'origen italià, afirmava que estava “molt contenta”, que era un “privilegi” poder viure i treballar al mateix barri i que era molt feliç a casa seva.

Als dos barris, totes acorden un nivell de percepció d'assetjament immobiliari mitjà, que no és altra cosa que l'expressió de la pressió immobiliària sobre la vida quotidiana de les dones del barri, i que posa de manifest, moltes vegades, la insostenibilitat de la vida. Tanmateix, mesurar no té per què significar “deshumanitzar”, com sol ser freqüent. Més important que les xifres són els efectes psicosocials derivats de la pressió immobiliària i l'expulsió d'aquestes dones, i per aquest motiu es dona aquest enfocament qualitatiu al fenomen dels desplaçaments. La constant incertesa sobre la seva vida quotidiana, deguda a la inestabilitat provocada davant l'amenaça d'un desplaçament latent, resulta devastador en l'àmbit relacional i afectiu. A peu de carrer i a escala de barri, hem pogut aprendre que el fenomen de la recomposició de classe que porten aparellats els desplaçaments residencials fruit de la gentrificació resulta molt més senzill: “La gentrificació és quan un barri normal s'ha convertit en un barri de *pijos*”. Amb aquesta contundència i ràbia continguda, s'expressava l'S., una veïna de 41 anys autòctona del barri, mare monoparental amb dues filles —la gran amb una forta dependència— i que havia estat desnonada després de quatre intents amb resistència i ubicada temporalment, per sis mesos, en un allotjament proporcionat per l'Ajuntament:

“Un barri normal, no! Un barri obrer!... Això estava ple de fàbriques, la via del tren... Això no ho volia ningú! Aquí no volia venir ningú a viure! I ara les fàbriques s'han convertit en hotels i oficines... *¡Nos quieren echar!*”. Es descarrega amb ràbia i força expressiva.

La seva vivència de dona desnonada denota alts graus d'impotència i frustració i, sobretot, declara “sentir-se molt sola”. I això “tot i la solidaritat de tota la gent del barri”. Per ella, tot plegat: “És una lluita diària. No tinc més recursos! Lluito per la meua filla, els meus fills són els que em fan tirar endavant”. En el mateix sentit, l'S., amb més de 20 anys de residència al barri i d'origen marroquí, comparteix també la seva situació d'amenaça residencial perquè no li

volen renovar el contracte de lloguer i li estan fent pressió amb un burofax perquè marxi amb el seu marit i els seus cinc infants —el petit amb una forta situació de dependència—:

“Cuando lo recibí estaba perdida... El barrio es nuestra familia, es como si hubiéramos nacido aquí, aquí no tenemos a nadie de familia, tenemos a los vecinos del barrio, a los de la farmacia, el cole... Entonces esto cuesta, que te fuercen a cambiarte de barrio, eso es emigrar por segunda vez”.

En una condició residencial molt més estable, l’I., de 62 anys, veïna activa del barri de tota la vida, i l’M., de 56 anys, amb 21 anys de residència al barri, ens expliquen que el que abunda més al Poblenou són els desnonaments indirectes o les expulsions invisibles, aquells que no es veuen, però que són més quotidians i nombrosos. Sobretot per a la gent jove, que tenen una emancipació molt complicada: “Les nostres filles i fills han de marxar d’aquí pels preus abusius del lloguer”. L’S., de 41 anys, explica que, a part del seu cas, especialment dramàtic, “m’han fet fora de casa”, coneix altres casos similars al barri i també narra l’experiència de “la filla d’una veïna de dalt, del barri de tota la vida, que ha hagut de marxar; malvendre el pis perquè la hipoteca se’ls menjava els ingressos, i han hagut d’anar a Granollers a viure de lloguer”.

Malgrat això, tant l’I. com l’M. assenyalen que també és cert que aquí al Poblenou hi ha molts propietaris de llarga trajectòria que fa que s’heretin els pisos dels pares i dels avis i que fa que alguns puguin romandre: “O casos com el nostre, que vam poder pagar el pis fa més de vint anys d’una forma més econòmica”. Ara bé, la seva situació privilegiada pel que fa a l’habitatge, “soc d’una cooperativa”, “no evita que emocionalment em senti expulsada d’una idea determinada de barri, agredida perquè canvia un determinat ecosistema, se’n van uns i en venen uns altres... Veus la desigualtat, també en els comerços orientats a un públic determinat”.

D’altra banda, el testimoni de l’R. i la C. durant un itinerari comentat ens pot servir de contrast, ja que ens recorden que, fins i tot essent propietàries, van ser igualment expulsades del seu habitatge, eren veïnes, localitzat al carrer d’Àlaba i les dues van ser reubicades al carrer de Bilbao, durant les primeres reformes urbanístiques que va experimentar el Poblenou amb la construcció de la Vila Olímpica:

“Porque a mí me echaron de mi casa, que no es lo mismo que que tú te quieras ir, pues tú lo aceptaste y yo no. Yo siempre digo: porque me han echao de mi casa y sigo diciendo que me echaron. Si luego hicieron un campo de pimpón. Nos echaron, porque al frente no echaron a nadie, en la acera nuestra, sí, y la de alante, no, a nadie. Mi madre últimamente vivía en la avenida Icària y a ella no la echaron, a ella la echaron a cabo de muchos años, cuando la finca aquella la tiraron abajo”.

Tanmateix, per llegir correctament els processos de gentrificació no es pot procedir d’una manera lineal i quantitativa, sinó que cal fer-ho d’una forma dinàmica i complexa, i per aquest motiu resulta important l’anàlisi qualitativa i de proximitat. En el cas de les dones, la qüestió va més enllà de la posició i el paper d’agents o víctimes en els casos de gentrificació: en la majoria dels casos és més una qüestió de tonalitats, de graus i de matisos, i va més en relació amb la seva experiència relacional personal. Així ho expressava per exemple la B., una noia d’origen italià, de 48 anys, amb tres anys de residència al barri i que van venir al barri perquè el seu company va trobar feina en una empresa de videojocs al 22@.

Com que no coneixien ningú, van anar per agència i els van fer pagar una alta quantitat de diners per poder comprar un pis i hipotecar-se. Com que venien d'un itinerari de feines amb un circuit global (Irlanda, Holanda, l'Índia...) havien acumulat un cert diferencial d'estalvis i de capital per poder comprar un pis petit al barri. Diu també que li encanta el barri i les relacions com de "poble" que s'hi donen, però també manifesta que té por: *"Me da un poco de miedo lo que he visto en los últimos tres años aquí... Yo ya he visto lo mismo en Ámsterdam, en Dublín, esto de que te abren el Noddle de 24 horas... Esto no lo abren para la gente de aquí, que se va a comprar al mercado de la Unió... Me da miedo que vendan el piso de al lado mío y hagan un piso turístico..."*.

Així doncs, si bé la relació material respecte a la possessió d'una residència digna és diàfana, es traspasa o no una determinada frontera de preus que permet l'accés a un habitatge en condicions o no; la posició relativa i simbòlica de les residents fluctua i resulta força ambivalent. De la mateixa manera que hi ha una "gradació o escala de víctimes", entre les desnonades com l'S. (de 41 anys), les amenaçades de desplaçament com l'S. (de 43 a), fins a l'M., de 36 anys i participant, en aquest cas, en un itinerari comentat, que no pot arribar a final de mes perquè no pot pagar el lloguer, però ho fa amb ajudes familiars o llogant de forma temporal una habitació; també hi ha, de la mateixa manera, una gradació o escala "d'agents de la gentrificació". No és el mateix persones com la B. (48 anys) o l'E. (35 anys), vingudes d'Itàlia, però amb una consciència, sensibilitat i compromís comunitari evident; o múltiples casos de dones que han decidit anar a viure al Poblenou, de vegades monoparentals o amb parella, potser amb una bona ocupació laboral i un nivell mitjà-alt d'ingressos, però a les quals els agrada la vida del barri; que aquelles dones o unitats de convivència a qui, molt per sobre dels ingressos mitjans del barri, no els interessa cap mena de relació comunitària i tan sols cerquen un interès de distinció i exclusivitat, sense cap vocació vers la vida de barri i cap intenció de relacionar-se amb les xarxes comunitàries.

D'altra banda, cal esmentar que els col·lectius de resistència i solidaritat amb els desnonaments constitueixen una escola d'aprenentatge de com enfrontar-se a aquests processos. "Aprenem els uns dels altres", diu l'I. "Gràcies a la plataforma ens hem convertit en expertes de com gestionar desnonaments i enfrontar-nos-hi, més enllà dels processos burocràtics de les administracions", diu l';S. "Ara bé, emocionalment t'has de cuidar, perquè afecten molt, empatitxes molt i cal posar certa distància", com en el cas del desnonament recent de l'N., veïna del barri d'origen marroquí, a qui van col·locar en una pensió a L'Hospitalet, i que ara s'ha de pagar ella." Des d'"Ens plantem al Poblenou", per exemple, han aconseguit interlocució amb les administracions, les escolten més si hi van com a col·lectiu que no com a persones individuals, "tenim molta més força". "La unió fa la força", coincideixen totes. Una mesura interessant que s'ha pensat des d'"Ens plantem al Poblenou" és articular una xarxa de coneguts, propietaris de pisos, que els poguessin llogar a un preu raonable, però de moment "encara no ens n'hem sortit... No hem sabut com fer-ho" i, de fet, les informants mostraven diferents graus de disparitat respecte a la sensació d'escepticisme: i és que sembla difícil deixar el control dels preus dels lloguers a la "bona voluntat" de les veïnes. Segurament, són necessàries mesures més enèrgiques.

Sens dubte, l'expressió principal de l'exclusió social del Poblenou i de la ciutat de Barcelona és la dificultat d'accés a un habitatge digne, especialment pel que fa al lloguer, en franca pujada els darrers anys. En aquest sentit, la reforma de la Llei d'arrendaments urbans del 2013 va tenir efectes molt nocius per a les persones d'ingressos baixos i mitjans que han d'optar per aquest tipus de tinença, ja que va ser aquell canvi jurídic, lligat a tractar d'incrementar el parc de lloguer, el que precisament va facilitar l'atracció de fons d'inversió i la creació de

societats d'inversió (SOCIMIS) per intentar superar la crisi en relació amb les hipoteques derivada de la bombolla immobiliària, i que va acabar agreujant així la situació de les persones en lloguer, on es focalitzen la majoria de desnonaments i llançaments de l'actualitat, prop d'un 85% del total.¹⁰ Els desnonaments, malgrat semblar que hagin baixat estadísticament, representen la punta visible de l'iceberg d'una problemàtica residencial que travessa i posa en dubte la sostenibilitat de la vida de moltes famílies dels barris, també al Poblenou. A l'espera de poder treballar les dades provinents del Consell General del Poder Judicial, de la consulta de literatura especialitzada i de diferents informes sobre desnonaments, com els elaborats per l'UCER¹¹, es pot desprendre que l'impacte sobre els desnonaments és molt més alt sobre les dones que sobre els homes i és especialment sorprenent en el cas de les famílies monoparentals. En tot cas, es deixarà com a hipòtesi oberta que caldrà contrastar.

¹⁰Consell General del Poder Judicial. *Efectos de la crisis en los órganos judiciales*. Març del 2018.

¹¹ Ajuntament de Barcelona. *Informe Unitat contra l'exclusió residencial de Barcelona*. Regidoria d'Habitatge i Rehabilitació. 2017.

04

4. Conclusions

L'aplicació del Sistema d'Indicadors d'Impacte de Gènere i Gentrificació (SIIGGEN) al Poblenou ha constituït un assaig per configurar i posar a prova una guia com a proposta metodològica a fi d'identificar processos de gentrificació sobre el territori i analitzar com afecten aquesta mena de fenòmens les dones en particular. Una de les grans problemàtiques associades a la detecció i la prevenció dels moviments de recomposició urbana com la gentrificació és que, quan els símptomes esdevenen visibles, normalment resulta ja massa tard per poder aturar-los. I és que les causes explicatives ocultes de la gentrificació apareixen abans i radiquen en la fluctuació del valor del capital sobre la ciutat i en la dialèctica entre la (re)inversió i la (des)inversió o, el que és el mateix, la gentrificació tan sols es pot entendre en relació amb un procés inversament proporcional de degradació prèvia del territori. O per intentar explicar-ho millor, només es gentrifiquen aquells barris que, per un motiu o altre, s'han deixat o permès degradar prèviament, i no parlem tan sols a nivell de manteniment material dels carrers i edificis, sinó sobretot de l'abandonament de l'àmbit socioreproductiu i la dissolució del vincle comunitari, el manteniment del qual en la majoria dels casos se sustenta en el rol femení i en l'activació de les cadenes de cures, que solen protagonitzar les dones. És aleshores, en aquell moment, quan cal actuar i incorporar mesures de protecció dels barris i de la població autòctona de pocs recursos, amb apostes socioeconòmiques i d'estabilitat residencial, amb especial èmfasi cap als sectors més vulnerables, dins els quals les dones en situació precària —migrants, monoparentals, sense estudis, dones grans i soles—, com s'ha vist, acostumen a ser les víctimes propiciatòries d'aquesta mena de fenòmens. En aquest sentit, esperem que les conclusions d'aquest estudi puguin servir per delimitar millor el procés conceptualment i augmentar així la consciència social sobre una problemàtica relativament poc coneguda, o mal coneguda, i perquè, en definitiva, en concordança amb una mirada feminista sobre la ciutat, puguin servir d'antídote davant les dinàmiques nocives del capitalisme patriarcal, que atempten contra la sostenibilitat de la vida. Igualment, el SIIGGEN pot servir per concebre unes polítiques públiques urbanes des d'una perspectiva feminista que permetin contrarestar els impactes socials generats per les transformacions urbanístiques en el context de la ciutat neoliberal contemporània, posant la vida i la cura al centre, amb vincles comunitaris forts, de proximitat i diversos i, en definitiva, més habitables.

4.1 Conclusions metodològiques: per una mirada interseccional de la gentrificació

Abans de ressenyar els resultats de l'aplicació del SIIGGEN, però, cal aclarir una qüestió de perspectiva metodològica fonamental per poder aplicar-la. En primer lloc, la preeminència dels indicadors qualitatius ha resultat una perspectiva idònia per detectar, analitzar i estudiar els complexos processos de gentrificació i com impacten en els cossos de les dones del territori. En aquest sentit, ha estat imprescindible calibrar la multiplicitat d'experiències —les contradiccions i ambivalències— de les dones respecte als processos de recomposició urbana. Aquesta mirada ha servit i ha de servir per intentar identificar i localitzar-ne amb més precisió les causes i atenuar-ne les conseqüències. El testimoni directe de les dones del territori ha estat molt instructiu. A través de les observacions, els itineraris comentats i els tallers focals s'ha accedit a unes experiències difícilment capturables estadísticament, que han constituït una entrada analítica fonamental per identificar els processos simptomàtics de la gentrificació.

En segon lloc, i vinculat amb el primer, si alguna cosa es pot demostrar respecte a la gentrificació és que ho és tot menys un procés lineal i estàtic, mostrant més aviat una naturalesa disruptiva, dinàmica i relacional, que en dificulta l'aprehensió i el càlcul, si no és per la via de la percepció, l'experiència i la sensibilitat de les persones usuàries de l'espai. Com a procés altament relacionat amb la mobilitat de capitals i de persones, el paper de les dones respecte a la gentrificació sempre és més una qüestió complexa i de grau, de gradació, que d'una posició permanent i inamovible. Ara bé, si aprendre a llegir la gentrificació des d'una òptica feminista implica la necessitat i l'habilitat de col·locar-se en una posició sempre adaptable, també ho és que mai no es pot perdre la perspectiva sistèmica i la visió relacional de conjunt, des d'una mirada atenta als efectes sobre la vida urbana de les persones, en les juxtaposicions i en els entrecreuaments inesperats de la combinació d'escales geogràfiques. Perquè la gentrificació no deixa de ser la plasmació sobre el territori de les desigualtats de classe i de gènere a través d'un mode de producció que no distribueix els recursos per a la supervivència i la sostenibilitat de la vida d'una forma equitativa, i això és una qüestió eminentment material.

Les dues premisses mencionades coincideixen en el compromís amb l'adopció d'una mirada interseccional, que precisament ha de tenir en compte la inherent complexitat relacional, els entramats i les connexions constants entre el mode de producció de la ciutat i l'experiència subjectiva dels modes d'apropiació. És per aquest motiu que el SIIGGEN no s'ha limitat tan sols a mesurar els fets empírics i "aïllables" com a conseqüència de la gentrificació, sinó que s'ha elaborat tenint en compte que aquesta mena de processos van consubstancialment entrelligats a unes formes de vida i de relacionar-se, a unes formes comunitàries determinades, i que n'exclouen d'altres. Per aquest motiu, tot i les ambivalències, s'ha optat per defensar rotundament la premissa que "una millor vida urbana és sempre igual a un menor risc de gentrificació", malgrat que determinats processos de mercantilització de l'espai i de gentrificació intentin fagocitar i vampiritzar la vida real comunitària dels barris per al propi lucre i el profit privat. En qualsevol cas, si les persones d'un barri saben construir, amb el pas del temps, unes relacions diverses, heterogènies, de proximitat i sororitat mútua en un espai confortable de forts vincles comunitaris i centrat en la construcció d'un espai urbà incardinat a la satisfacció de necessitats de les persones habitants i usuàries, és a dir, si es compleixen tots i cadascun dels requisits dels indicadors de l'àmbit de l'apropiació de l'espai urbà, la primera part del SIIGGEN,

un barri serà difícilment gentrificable. En altres termes, d'acord amb l'escala de valors proposada en el sistema d'indicadors, això vol dir que un barri estructurat sota aquesta morfologia social, i que compleixi absolutament tots els indicadors en interrelació, reflectirà uns símptomes baixos en relació amb un procés de gentrificació.

4.2 La regulació pública del model de gestió urbana empresarial

Ara bé, també cal aclarir que si bé el SIIGGEN pot ser de certa utilitat per monitoritzar símptomes de gentrificació existents als barris on s'apliqui, és precís advertir que els mencionats processos són irreversibles. Mentre continui vigent l'actual mode de producció i el consegüent model de gestió empresarial que ara com ara regeix la direcció de les polítiques urbanes, la gentrificació serà un procés generalitzat, en diferents graus, però expandint-se arreu de la ciutat amb la seva implacable lògica centrífuga i desigual. Tal com s'ha explicat de manera exhaustiva en el transcurs de la recerca, amb la revisió de l'evolució històrica de producció del territori mitjançant la revisió dels plans urbans i d'infraestructures, en tots els casos aquests projectes s'han executat a partir d'una col·laboració publicoprivada mitjançant la creació de societats municipals de caràcter mixt i privat, normalment dirigides i encapçalades per homes. Això té a veure amb el posicionament d'entitats financeres i empreses immobiliàries com a socis privats del sector públic, en els quals s'ha difuminat el límit entre la gestió municipal i l'administració d'empreses, o empresarialisme, cap a una cooperació sense regulació del sector privat en la presa de decisions que fa viable l'explotació del sòl amb la finalitat exclusiva d'activar-ne el valor de canvi. Però que també reitera el seu compromís amb el model d'urbanisme d'orientació patriarcal imperant. S'ha legitimat la creació d'aquest tipus de societats mixtes per executar les reformes urbanístiques, societats a les quals es lliura la propietat dels terrenys intervinguts amb la pèrdua consegüent de captura pública de plusvàlues. Aquest model de gestió resulta antagònic a l'aposta de l'urbanisme feminista per incidir en la concepció d'un model de gestió que col·loqui en el centre la reproducció social i les cures. És necessària una millora de la vida urbana, a través de la rehabilitació del valor d'ús de l'espai, per contrarestar aquesta concepció de la ciutat en termes exclusius del seu valor de canvi.

4.3 Conclusions i resultats de l'aplicació del SIIGGEN: el Poblenou a l'epicentre de la gentrificació

El barri del Poblenou, en un sentit territorial ampli, el que podríem anomenar el "gran Poblenou" ha estat l'escenari, en el decurs dels darrers quaranta anys, d'un veritable laboratori d'experimentació i enginyeria urbana que ha transformat completament el perfil històric de la primera perifèria proletària de la ciutat de Barcelona. El repàs de la història de la producció urbanística del territori, primer amb la destrucció de l'anomenat barri d'Icària i la creació de la Vila Olímpica, i uns anys després amb la creació de Diagonal Mar, que va incrementar decididament l'aposta per la creació d'un entorn residencial especialitzat i exclusiu a primera línia de mar, destinat a les elits globals, ens ha portat a replantejar-nos una de les arestes derivades

de la pregunta inicial. La pregunta, aleshores, no seria tant si el Poblenou s'ha gentrificat o no, sinó més aviat, fruit d'aquestes circumstàncies, per què no s'ha gentrificat encara més. Especialment, els darrers vint anys, la implementació flexible del 22@ ha suposat un impacte brutal i ha repercutit d'una forma devastadora en la composició i la identitat social del barri. Totes les tendències assenyalades pels indicadors referenciats i per la cartografia realitzada a tota l'àrea amb les dades estadístiques disponibles —augment de la població i increment de la seva renda mitjana; augment substancial dels preus dels habitatges, dificultant el seu accés en especial a les dones de baixos ingressos; elevació de la titulació acadèmica general; feminització de la vellesa i increment de les dones que viuen soles; turistificació intensiva; gentrificació productiva i comercial; privatització del territori i internacionalització financera de la propietat immobiliària; evidències de desplaçaments directes, però sobretot dels invisibles; augment de la vulnerabilitat, entre d'altres— convergeixen a explicar que tota l'àrea ha patit un procés intens de reconversió socioeconòmica que ha atret famílies d'un alt poder adquisitiu, entre elles també moltes dones —en aquest cas, en funció d'agència—, atretes per l'anomenat model de barri de *ciutat compacta*.

Al barri també hi ha hagut, certament, una llarga etapa de degradació prèvia de més de trenta anys, una fase de deixar d'invertir en el condicionament del territori i el parc edificatori per part de les administracions i dels grans propietaris, seguit d'una forta injecció de capitals, la majoria d'àmbit públic, a partir de la negociació de convenis flexibles de despeses d'urbanització amb els promotors immobiliaris. Es pot certificar, doncs, que hi ha hagut moviments identificables d'inversió de capital. Hi ha hagut, però, moviment de persones? La clau rau a escatir si aquesta arribada massiva, i comprovada, d'aquestes persones ha comportat una expulsió prèvia de les persones residents autòctones o si ho farà en un moment futur i, per tant, si hi ha hagut o hi haurà un procés de substitució residencial. Amb aquesta incògnita per desvelar, passem a examinar el que es desprèn de l'aplicació del SIIGGEN als dos barris analitzats en profunditat: el Poblenou (68) i el Parc i la Llacuna (66).

A continuació es mostren els resultats agregats del SIIGGEN, a partir de la sumatòria dels nivells de cada indicador en funció dels símptomes de gentrificació reportats per cada barri. L'anàlisi, feta des d'una perspectiva feminista i interseccional, implica que el resultat aportat pel sistema d'indicadors reflecteix una correlació inversa entre la riquesa de la vida urbana d'un barri i els nivells de gentrificació identificats (alt, mitjà, baix). En aquest sentit, el SIIGGEN resulta de gran utilitat per monitoritzar els processos de gentrificació a cada zona i identificar-ne l'especificitat, ja que permet detectar quins són els indicadors que representen els símptomes de gentrificació més ALTS a cada territori analitzat.

Com ja s'ha exposat, l'àmbit d'estudi comprèn el barri del Poblenou entès en un sentit ampli, en la mesura que l'anàlisi del territori resulta indissociable de les dinàmiques urbanes del seu entorn. Seguint aquest criteri, es desenvolupen de manera resumida els principals resultats identificats a cada barri de l'àrea d'influència de la zona d'estudi per, posteriorment, exposar les conclusions finals de l'aplicació del SIIGGEN al barri del Poblenou.

4.3.1 La Vila Olímpica i Diagonal Mar: enclavaments exclusius de luxe de la Barcelona global

Socialment, tota l'àrea d'estudi, incloent-hi el Poblenou tradicional i la zona circumdant, es presenta fortament polaritzada entre dos imaginaris: d'una banda la Vila Olímpica i Diagonal Mar, constitutivament elititzats, i, de l'altra, la resta de barris. La Vila Olímpica i Diagonal Mar són dos barris relativament recents, produïts en el marc dels plans de reforma del litoral de Barcelona. Aquest procés de regeneració de la façana marítima es va materialitzar amb el projecte de la Vila Olímpica el 1986, en el context de la reconversió industrial dels anys vuitanta, marcats per la preparació de Barcelona com a seu de les Olimpíades del 1992. Una dècada després es va executar el projecte de Diagonal Mar com a part d'un pla de reforma interior del sector Diagonal-Poblenou, amb vistes al que havia de ser un altre macroesdeveniment, el Fòrum de les Cultures del 2004.

En aquests dos barris s'evidencia la seva consolidació com a zones residencials de luxe segregades, disposades com enclavaments exclusius per al gaudi de les classes altes. Es refermen com una mena de *privatopia*, és a dir, conjunts residencials en què la sociabilitat resta tancada dins els blocs d'habitatges, una comunitat tancada, i on hi ha baixos nivells d'ocupació i de sociabilitat a l'espai públic. El nivell de la renda per sobre la mitjana de Barcelona que comparteixen els dos territoris obeeix una diferenciació de classe i n'és producte, com a conseqüència d'haver estat produïts com a barris *ad hoc* a les demandes del mercat immobiliari. Aquest increment en el valor del sòl de grans extensions de noves promocions residencials ha impactat de manera gradual en les dinàmiques immobiliàries dels barris limítrofs. No es pretén entrar a qüestionar l'abast de les transformacions urbanes del litoral barceloní que van servir de marc per a la construcció de la Vila Olímpica i Diagonal Mar, però és evident que aquest tipus de remodelacions a gran escala, si bé van permetre a la ciutat deixar de donar l'esquena al mar, fent cas de les demandes metropolitanes, van significar i repercutir en el fet de seguir donant l'esquena a les necessitats del veïnat de barris com el Poblenou.

En aquests moments, caldria preguntar-se i corroborar si en aquests barris s'està produint un possible procés de supergentrificació (Lees, 2000, 2003; Butler i Lees, 2006), és a dir, de substitució de la població rica per una altra de superrica. Tant a la Vila Olímpica com a Diagonal Mar, un simple cop d'ull a les dades estadístiques disponibles ens mostra la concentració d'un determinat perfil de població femenina, que per edat i nivell d'estudis expressa el confinament de dones de classe mitjana-alta, d'elevat capital cultural i amb un alt poder adquisitiu que denoten símptomes de gentrificació. La diferència radical entre els dos barris és que a Diagonal Mar és on la taxa de feminitat de les persones que viuen soles és més alta i on es concentra el nombre més elevat de dones de més de 74 anys d'edat. Per la seva banda, la Vila Olímpica és el territori on es registra més quantitat de persones sense llar, fet que reflecteix la principal contradicció generada per la seva consolidació com una zona residencial exclusiva de classe mitjana-alta que, en el seu afany per expulsar dels límits del barri tota expressió de pobresa i incivilitat, ha de conviure amb sectors marginalitzats de la població, que fan efectiu el seu dret a l'habitatge ocupant els parcs de la zona. Es tracta d'una població afectada principalment per una situació econòmica, en què el rang d'edat predominant és entre els 30 i 65 anys d'edat i majoritàriament masculina, ja que en tots els casos l'índex de feminitat és molt baix, per sota del 100% (entre un 20% i un 25%).

4.3.2 El Parc i la Llacuca (66): la clusterització del Poblenou

La realitat del barri del Parc i la Llacuna (66) està fortament condicionada per la implantació de l'epicentre de l'anomenat districte tecnològic del Pla 22@ i el clar procés de gentrificació productiva que aquest ha comportat. A simple vista, el 22@ resulta un cas reeixit de desplegament i creació artificial d'una aglomeració productiva, o del què s'anomena CBD (*central business district*), a tot un barri, on tot sembla disposat per a l'articulació i la captura de la plusvàlua econòmica. El pla, una veritable operació d'enginyeria social i urbana, encara inacabat, ha estat desplegat al llarg dels darrers vint anys i ha resultat tenir una estructura proteïforme, és a dir, ha tingut la capacitat d'anar-se adaptant i flexibilitzant en funció de les conjuntures, i fins i tot inspirant el concepte de "fet a mida" del districte de la innovació (*innovation district*).

Segons els mateixos responsables de l'ordenament urbanístic, el Pla ha tingut tres grans fases de creació d'una durada de cinc anys cadascuna: la urbanística, que ha invertit grans quantitats de diners públics generant un nou entorn arquitectònic del no-res; l'econòmica, que ha suposat enormes inversions amb la substitució i la inoculació d'una nova disciplina productiva i econòmica al territori i la seva clusterització entorn de les noves tecnologies, i, per últim, la comunitària, encara en curs, amb la creació d'un nou barri a partir de l'afluència de nous habitants de rendes altes, associats a la presència d'aquest tipus d'economia al territori, de cara a la intensificació de les relacions entre agents econòmics i la generació d'un nou "ecosistema productiu". Aquest plantejament en tres fases, que emfatitza el caràcter plural i la vocació de transformació integral de totes les esferes d'un barri, sumat al ferm lideratge empresarial i financer de les administracions públiques, és un tret distintiu molt important del pla i que marca un abans i un després en la gestió urbana a la ciutat. Una evolució de la forma de gestió respecte a les formes tradicionals de gestió urbanística de l'anomenat model Barcelona o, el que és el mateix, una actualització i una adaptació d'aquesta gestió a la governança neoliberal de la ciutat, que continua persistint a operar des d'una mirada androcèntrica i de reproducció de l'acumulació i dels privilegis de poder patriarcals del capital global. La implantació del 22@ i la seva avaluació resulta ambivalent i contradictòria, segons les fonts. D'una banda se'ns lloa i glossa la seva capacitat de captació d'inversió i d'innovació i de talent, de generació de llocs de treball i, en definitiva, de creació de riquesa; de l'altra, algunes veus han denunciat amb contundència l'afectació sobre les formes de vida tradicionals del territori. En conseqüència, no és estrany que amb aquestes contradiccions, i fruit del procés de "Repensem el 22@", s'estigui impulsant una modificació general del pla per corregir les deficiències i els excessos de la promoció econòmica.

En realitat, insistint en aquesta línia, el barri, més aviat, resulta un empelt amb trets distòpics plantat en una àrea, sense tenir-ne en compte les arrels i els orígens i totalment d'esquena als usos industrials "tradicionals" encara presents al territori, que fomenta el monocultiu i l'especialització funcional sota la falsa aparença de diversitat d'usos i escala humana. La clusterització del territori intenta generar comunitats per intensificar i afavorir l'extracció de valor del talent —rendiment individual—, però també del treball col·lectiu i de les relacions socials al territori. Incidint en l'àmbit reproductiu i posant-lo al servei del productiu. D'aquesta manera, l'etiqueta #Nestlab (laboratori niu), captada al vol a l'entrada d'un espai de cotreball, resulta tan ajustada per parlar de la configuració d'aquesta nova àrea urbana. La metàfora del niu ens permet indicar l'assumpció de tasques reproductives i mesures de flexibilització de la jornada laboral per part del capital, però aquesta evident millora tan sols amaga la persecució de l'augment de la productivitat i l'optimització del rendiment ila jornada laboral. En algunes zones, l'espai públic sembla una mera projecció i continuació de l'interior de les oficines o un equipament externalitzat accessori al fet productiu, un espai de cotreball generalitzat, on

conviurees converteix en un mitjà de producció més envernissat sota l'aspecte de la flexibilitat laboral, en què les dones segueixen assumint la majoria de les càrregues de les cures i han de fer equilibris amb la conciliació, no per millorar el seu benestar i bon viure, sinó per incrementar la seva productivitat. En aquest sentit, l'èmfasi en la retòrica de la flexibilitat laboral en aquests emplaçaments urbans disposats per al cotreball reproduceix les dificultats que les dones han d'afrontar entre la competitivitat del mercat laboral i l'assumpció de les tasques de cura, de manera que es troben novament en situació de desigualtat en relació amb el gènere masculí.

Cal destacar que la novetat en aquest cas no és aquesta combinació d'usos entre vida i treball, entre producció i reproducció. Històricament tenim nombrosos exemples de serveis reproductius inserits en la vida fabril per "facilitar" la vida dels obrers i les obreres. Podem pensar en les antigues colònies industrials, però també en les cases bressol (ideades perquè les obreres poguessin tenir cura dels seus fills i alletar-los sense haver d'abandonar el lloc de feina), en els economats o en els menjadors d'empresa. El que realment és nou és la juxtaposició i la difuminació de límits i fronteres entre usos i activitats diferenciades, el treball com a fi en si mateix i l'optimització i la generalització del rendiment capitalista a tots els àmbits de la vida. És la gestió empresarial estesa a la vida quotidiana amb pretensions de millora del bé col·lectiu, la clusterització del Poblenou com a estratègia del capital. Però mentre la imatge empresarial, l'organització dels espais i l'activitat o la responsabilitat corporativa ens apareixen amb rostre amable, la naturalesa extractivista i el fons de generació i aprofundiment de les desigualtats socials segueixen essent les mateixes i, per aquest motiu, autores com Nancy Fraser (2013) han parlat de capitalisme *soft* i inclús de neoliberalisme progressista.

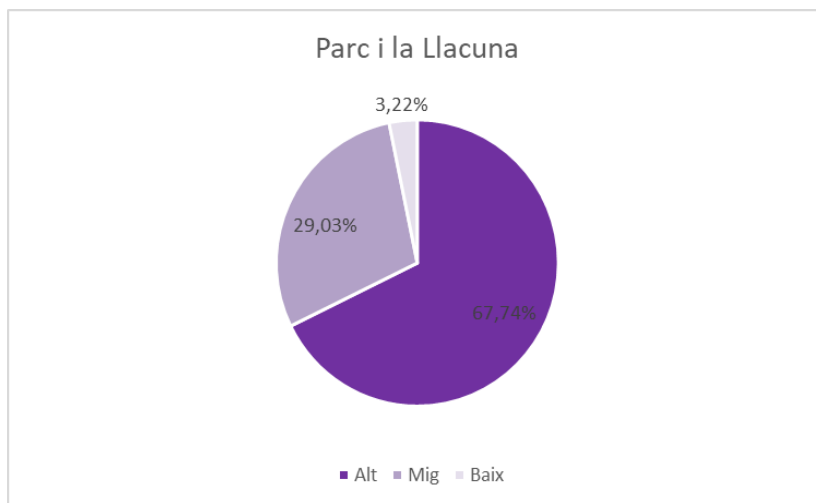
La juxtaposició d'espais, en realitat, doncs, implica la imbricació de la comunitat en l'articulació d'un espai condicionat pels negocis i les necessitats de les operacions del capital tecnològic, que sens dubte constitueixen la matriu de funcionament del barri. La comunitat es concep com una màquina productiva, com a marc de relacions idoni per al desenvolupament dels negocis, en una total ocupació i colonització de la vida quotidiana per part de l'esfera mercantil i la seva lògica. Fins i tot l'àrea específica de la superilla, malgrat estar dissenyada com a zona de pacificació de trànsit i punt de trobada, se'ns apareix com un decorat propici al tipus de relacions funcionals —cotreball— que es generen a tot el districte econòmic, on els bars cafè semblen oficines i les oficines, bars cafè i on regna una uniformitat híbrida d'oficina omnipresent, també a l'aire lliure. Entre mitgeres, també sobta, per exemple, la ubicació de dues escoles públiques en barracons, com si l'afluència de nova població i la demanda adscrita d'oferta educativa haguessin generat una necessitat urgent d'obrir noves escoles en un temps relativament curt. Com si primer s'hagués projectat el districte econòmic, sense haver pensat abans en el barri, en la necessitat de proveir d'un servei essencial de cures com és l'accés a l'escola pública per als seus habitants. Els barracons, tot i que aparentment escaients, podrien indicar una provisionalitat improvisada (?) o bé la falta de mitjans d'inversió per construir-les, o una suma de totes dues coses. Tanmateix, les escoles constitueixen una font molt important, per no dir l'única, d'injecció de vida social sobre aquell territori, especialment en els moments d'entrada i sortida d'alumnes de l'Escola La Flor de Maig. A més, no tot està perdut, la incardinació de diferents promocions d'habitatge social protegit fa una mica més heterogeni l'entorn i l'enriqueix. De fet, no podem afirmar que hi hagi en marxa un procés massiu de desplaçament residencial forçat de població, tot i que sí que és evident que hi hagut una forta injecció de població resident nouvinguda de rendes altes i mitjanes i una pressió persistent sobre les famílies de menys renda. En el marc de tensió urbana de l'àrea estudiada, el barri del Parc i la Llacuna (66) constitueixen un camp de batalla obert i en pugna que combina expressions de formes de gentrificació productiva, possibilitats de substitució residencial —com a expressió d'un procés de gentrificació per nova construcció (*new-build gentrification*)— amb zones de discontinuïtat urbana en transició, i

l'existència també d'un teixit residencial recent construït de la franja mitjana del mercat immobiliari i de promocions d'habitatge de protecció social.

Tanmateix, cal advertir que les polítiques urbanístiques i d'habitatge per si soles no canviaran l'impacte sobre l'exclusió socioresidencial mentre no es transformi el model de ciutat de baix a dalt, tot apostant, per exemple, per l'impuls de l'economia social i solidària i el cooperativisme, formes econòmiques arrelades i emanades de les necessitats locals del territori que serveixin per generar espais de producció, distribució i consum, sense ànim de lucre ni d'acumulació. Barcelona acostuma a aparèixer en tota mena de rànquings internacionals d'atracció de talent, empenedoria digital, atracció d'empreses i inversions com una de les ciutats més atractives del sud d'Europa. Cal tenir clar que la vocació de les polítiques de promoció econòmica, de posicionament a l'economia global i de captació multinacional fomenten i reforcen processos de gentrificació del territori, en un salt d'escala que connecta l'esfera global amb la local, imposant necessitats i demandes socioeconòmiques globals a les poblacions locals i, el que és més greu, extraient valor de les tasques de reproducció i de cura dels i les habitants del Poblenou. Aquest enfocament atempta contra el cor de qualsevol concepció feminista de l'espai urbà, ja que les necessitats del gran capital són les que sempre s'avantposen a les necessitats dels i les habitants del barri. És imprescindible, doncs, incorporar una mirada feminista a l'urbanisme i al model de ciutat que vagi més enllà de garantir el confort de l'activitat productiva i aposti per posar l'àmbit reproductiu i les cures al centre dels criteris per a la presa de decisions en les polítiques públiques.

El Parc i la Llacuna (66)

INDICADORS QUALITATIUS		
APROPIACIÓ DE L'ESPAI URBÀ		
SÍMPTOMES DE GENTRIFICACIÓ		El Parc i la Llacuna (66)
DIVERSITAT	Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones	Baix
	Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic	Mitjà
	Grau d'interacció entre usuaris i usuàries	Mitjà
	Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic	Mitjà
	Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos	Alt
VINCLES COMUNITARIS	Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària	Alt
	Nivell de predominança de les activitats econòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura	Mitjà
	Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic	Alt
	Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda	Alt
PROXIMITAT	Grau d'identificació respecte al teixit veïnal	Alt
	Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic	Mitjà
	Proximitat als comerços de primera necessitat	Alt
	Distància respecte als equipaments de salut i cultura	Mitjà
	Proximitat a equipaments escolars	Mitjà
CONFORT COMUNITARI	Proximitat als nodes de sociabilitat i interrelació	Alt
	Temps d'ús de l'espai públic	Alt
	Temps dedicat a les activitats de cura en relació amb les activitats d'oci, esports i lleure personal	Alt
	Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic	Alt
	Percepció de confort de l'entorn del barri	Mitjà
PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT		
SEGREGACIÓ	Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà	Alt
	Existència de fronteres urbanes	Alt
VULNERABILITAT	Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme)	Mitjà
	Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri	Alt
TURISTIFICACIÓ	Nivell de tematització del paisatge urbà	Alt
	Grau de visibilitat d'usuàries del sector turístic a l'espai públic	Alt
	Grau de visibilitat de dispositius de producció del sector turístic	Alt
	Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat	Alt
RENOVACIÓ URBANA I (RE)INVERSIÓ DEL CAPITAL	Nivell d'elitització de l'ús del sòl	Alt
	Percepció de la quantitat de reformes constructives en procés tant en les edificacions com en el paisatge urbà	Alt
	Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer	Alt
	Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà	Alt
DESPLAÇAMENTS	Nivell de resistència enfront de la violència urbanística	Mitjà
	Nivell de satisfacció del règim residencial	Mitjà
	Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	Mitjà

Font: Elaboració pròpia

La realitat socioespacial exposada es veu clarament reflectida en els resultats del SIIGGEN al Parc i la Llacuna (66). El barri registra uns nivells més ALTS de símptomes de gentrificació, principalment als indicadors dels eixos de vincles comunitaris, confort comunitari, segregació, turistificació, així com al de renovació urbana i (re)inversió del capital, vinculat a la seva consolidació com a districte tecnològic.

En tota l'àrea, l'alta presència de solars i de naus "buides" ja fa temps que ha servit per donar aixopluc a tota mena d'activitats, tant de residència, com professionals o de simple supervivència. No és casual que aquest barri es presenti com el marc idoni per al'ocupació informal, ja que s'ha observat que hi ha una baixa freqüència de l'ús de l'espai públic, fet que evidencia una de les contradiccions principals del procés de gentrificació. D'altra banda, d'acord amb el testimoni de les dones que viuen al sector, el nivell MITJÀ en la totalitat dels indicadors de l'eix de desplaçaments evidencia un nivell consolidat de mercantilització del barri, habitat per una classe d'alt poder adquisitiu i sense variacions residencials perceptibles.

4.3.3 L'aplicació del SIIGGEN al barri del Poblenou (68): un barri tenallat per la gentrificació

La conclusió després de l'aplicació del SIIGGEN al barri tradicional del Poblenou (68), tenint en compte que és resultat dels impactes generats per les reformes urbanístiques implementades al seu entorn, és que a diferència de Parc i la Llacuna i seguint el testimoni de les informants, sí, efectivament, existeix un relatiu procés de substitució de classe de la població, de segregació i d'expulsió directa o indirecta de famílies de rendes baixes a tota l'àrea, és a dir, de gentrificació, i que afecta més les dones que els homes; el pitjor és que es pot fàcilment reproduir en un futur no gaire llunyà si no es prenen mesures urgents de protecció social de les residents i de contenció del capital immobiliari.

El Poblenou (68)

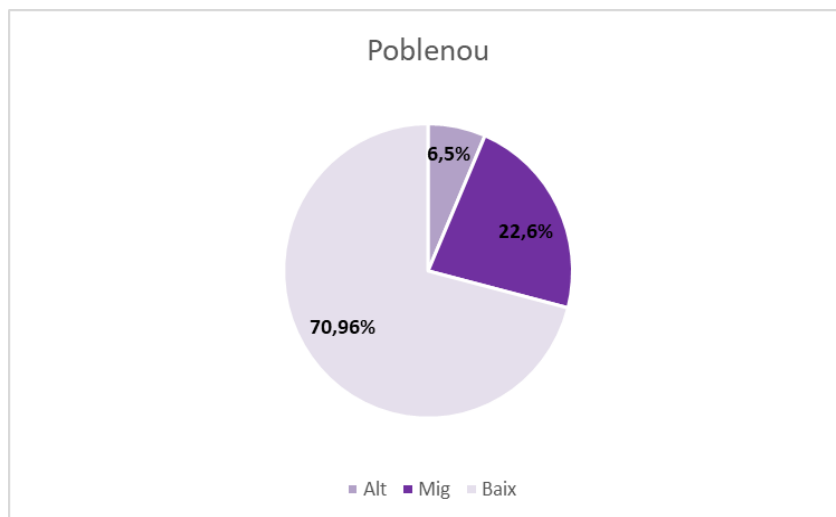
INDICADORS QUALITATIUS

APROPIACIÓ DE L'ESPai URbÀ

SÍMPTOMES DE GENTRIFICACIÓ		El Poblenou (68)
DIVERSITAT	Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones	Baix
	Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic	Baix
	Grau d'interacció entre usuaris i usuàries	Baix
	Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic	Baix
	Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos	Baix
VINCLES COMUNITARIS	Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària	Baix
	Nivell de predominança de les activitats econòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura	Baix
	Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic	Baix
	Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda	Baix
PROXIMITAT	Grau d'identificació respecte al teixit veïnal	Baix
	Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic	Baix
	Proximitat als comerços de primera necessitat	Baix
	Distància respecte als equipaments de salut i cultura	Baix
	Proximitat a equipaments escolars	Baix
CONFORT COMUNITARI	Proximitat als nodes de sociabilitat i interrelació	Baix
	Temps d'ús de l'espai públic	Mitjà
	Temps dedicat a les activitats de cura en relació amb les activitats d'oci, esports i lleure personal	Baix
	Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic	Baix
	Percepció de confort de l'entorn del barri	Baix

PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT

SEGREGACIÓ	Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà	Baix
	Existència de fronteres urbanes	Mitjà
VULNERABILITAT	Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme)	Baix
	Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri	Baix
TURISTIFICACIÓ	Nivell de tematització del paisatge urbà	Baix
	Grau de visibilitat d'usuàries del sector turístic a l'espai públic	Alt
	Grau de visibilitat de dispositius de producció del sector turístic	Alt
	Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat	Mitjà
RENOVACIÓ URBANA I (RE)INVERSIÓ DEL CAPITAL	Nivell d'elitització de l'ús del sòl	Mitjà
	Percepció de la quantitat de reformes constructives en procés tant en les edificacions com en el paisatge urbà	Mitjà
	Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer	Mitjà
	Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà	Mitjà
DESPLAÇAMENTS	Nivell de resistència enfront de la violència urbanística	Mitjà
	Nivell de satisfacció del règim residencial	Mitjà
	Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	Mitjà

Font: elaboració pròpia.

Si bé els símptomes ALTS de gentrificació al Poblenou són minoritaris respecte al total dels indicadors, aquests permeten identificar els processos que actualment tenen una incidència diàfana en la mercantilització del teixit de barri i que, per tant, afecten de manera directa les pràctiques espacials basades en les relacions de proximitat (d'acord amb les observacions realitzades i el testimoni de les dones participants dels tallers). Aquests nivells estan concentrats principalment en l'eix de turistificació, seguit —amb un nivell mitjà— dels eixos de regeneració urbana i (re)inversió de capital i desplaçaments, i en menor mesura de l'eix de segregació i confort comunitari.

Resulta revelador el fet que justament sigui al barri del Poblenou on s'hagin registrat els nivells més ALTS en l'eix de desplaçaments i turistificació, fet que evidencia que actualment el barri està sotmès a fortes pressions urbanístiques que poden decantar cap a l'aniquilació de les formes d'habitar i d'interacció social, que és justament on es veuen reflectits els menors trets latents pel que fa als símptomes de gentrificació. Tot això permet constatar l'existència d'una vida de barri dotada d'una elevada complexitat pel que fa a la diversitat, els vincles i el confort comunitari i la proximitat.

4.3.3.1 Desplaçaments residencials i polaritat entre els perfils de població femenina

La pressió immobiliària que ha generat els desplaçaments al Poblenou és producte d'un tipus de violència urbanística que afecta sobretot els sectors més vulnerables de la població femenina. Les estadístiques generals han demostrat que, si s'incorpora la variable de gènere a l'indicador de vulnerabilitat, les seves quotes s'incrementen en la població de sexe femení. Això és degut a la funció social de la cura que s'atorga a les dones, la qual cosa influeix en una situació de fragilitat en vincular-se al mercat laboral, no només per la imposició a temps parcial de les tasques de cura i els treballs reproductius, sinó per les constants entrades i sortides del mercat laboral, sumat a la bretxa salarial que això suposa. Aquests factors generen una situació de precarietat que s'incrementa durant la jubilació, a causa del nivell de les pensions contributives en funció del seu acompliment durant la vida laboral activa. Així mateix, en l'estructura familiar monoparental, la càrrega econòmica és suportada majoritàriament per dones i representa un altre indicador de vulnerabilitat, per la dificultat que suposa compaginar la vida laboral amb les tasques de cures.

Per totes aquestes raons, les dones en situació de precarietat són un dels sectors més afectats per l'expulsió residencial que genera la gentrificació.

Les dades qualitatives que hem extret per valorar els indicadors aplicats al Poblenou ens han permès reflectir l'especificitat de la població femenina vulnerable que habita el barri, però també han estat útils per identificar el perfil de les dones que resideixen al sector que operen com a agents gentrificadors, ja que posseeixen un nivell adquisitiu capaç de sostenir el pagament de les despeses relacionades amb l'habitatge.

A partir del treball de camp realitzat, es pot concloure que el Poblenou és un barri amb una notòria presència de dones amb estudis universitaris i, al mateix temps, concentra més diversitat de dones estrangeres que els barris circumdants. Estadístiques consultades destaquen la presència de dones llatinoamericanes i europees —especialment italianes i franceses— que han crescut significativament els últims anys, en contraposició amb les de nacionalitat africana, que han disminuït notablement. Aquesta diversitat de la població estrangera no es pot desarticular de la dinàmica d'especulació i atracció de noves persones d'alts ingressos i elevat capital cultural perquè és compatible amb la imatge turisticada que s'ha anat enfortint al Poblenou com a marca de barri. Tot i aquest augment, però, és significativa l'elevada presència femenina entre la població sense estudis, cosa que evidencia un contrast en el nivell educatiu de les dones que viuen al Poblenou, a causa de l'alt índex de les dones amb estudis elementals i superiors i el baix índex entre les que tenen titulacions de secundària i batxillerat, de manera que aquestes últimes són el sector més feble davant d'un desplaçament residencial obligatori. Així mateix, es va poder observar més presència de dones que d'homes de la tercera edat passejant i ocupant els carrers o places de barri, fet que evidencia la contrapart d'un teixit social encara format per la població que tradicionalment ha viscut al Poblenou. Les estadístiques mostren que hi ha un elevat percentatge de dones de la tercera edat que viuen soles i una alta concentració de dones de més de 74 anys, és a dir, una tendència a la feminització de la vellesa associada també a la precarietat. No hi ha, en canvi, o no es detecta, una significativa presència de dones aturades o sense ocupació i, per tant, hi ha una relativa poca incidència de l'atur femení.

La configuració de la població femenina que resideix al Poblenou s'articula en una polaritat entre les dones que posseeixen un nivell mitjà o alt de capital econòmic i cultural —i que operen indirectament com a agents gentrificadors— i aquelles dones de baix nivells d'estudis, d'escassos recursos econòmics o d'edat avançada o que viuen soles. Aquesta tensió dibuixa una cartografia d'una estructura social fragmentada i polaritzada i explica els desplaçaments residencials —les mobilitats forçades— directes o indirectes, registrades a través de l'aplicació del SIIGGEN. Ara bé, malgrat aquesta tensió, i tenint en compte que la principal conseqüència d'aquesta violència urbanística és l'aniquilació de la vida urbana, s'ha constatat que al Poblenou han sobreviscut certes formes de sociabilitat, que s'han fet evidents en les pràctiques espacials analitzades durant el treball de camp i que són distintives d'una vida de barri encara no extingida.

4.3.3.2 La relativa “resistència” de la malla de barri

El nucli tradicional del Poblenou pateix un intens procés de gentrificació comercial que normalment sol ser un epifenomen visible de cert moviment ocult de gentrificació residencial. L'anomenat comerç tradicional s'apaga i és visiblement substituït per noves modalitats de negoci, en funció de les demandes de consum de les noves persones residents d'elevats ingressos, com s'ha descrit pel carrer de Marià Aguiló i l'eix del Mercat de la Unió. De fet, l'operació de renovació —privatització— del mercat ha actuat com un dispositiu d'ancoratge de

la inversió i la seva expressió territorial, la gentrificació, a escala de barri. De la mateixa manera i amb igual procediment s'ha actuat amb altres dispositius de gentrificació que actuen com a esquers d'inversió, com els centres comercials de Glòries per al cas del 22@ al Parc i la Llacuna o de Diagonal Mar en aquell barri. O, amb una funcionalitat semblant, a partir de la presència d'equipaments culturals de ciutat, com el Museu del Disseny; la ubicació d'equipaments administratius de gestió municipal, com el Departament d'Urbanisme, o d'impuls socioeconòmic, com Barcelona Activa, o encara de caràcter mixt, com el MediaTIC.

Resulta evident, però, què més enllà d'aquests dispositius concrets d'esquers de la inversió o d'ancoratges de la gentrificació, com hem vist, tot el procés ha estat condicionat per les modificacions urbanes de les darreres dècades en la seva perifèria immediata; tota l'àrea del Poblenou tradicional ha quedat atrapada entre els enclavaments residencials de luxe i el (re)posicionament funcional productiu del territori respecte al mercat global. A partir de la configuració d'aquest marc, es generen nombroses tensions sociourbanístiques que desemboquen en conflictes i malestars col·lectius, marcats sobretot per la colonització del territori dels voltants, però també al mateix barri, per part de les lògiques gentrificadores que emanen del projecte del 22@. Les dones que han col·laborat com a informants durant el procés de recerca a través dels tallers i els Itineraris comentats ens han fet adonar de com pateixen o resisteixen quotidianament la irradiació que l'"espai dominat" i la disciplina econòmica del 22@ imposen sobre el territori. Al Poblenou, més que una mixtura d'estils de vida, es dona una directa oposició entre un barri "de tota la vida" i un districte econòmic que ha nascut "sense vocació de ser barri" (M., 56 anys) o, com va dir aquesta mateixa informant, "un barri mosaic". Com a conseqüència d'aquestes transformacions, s'ha generat una pressió residencial important en forma de demanda d'habitatge a partir d'una modificació de l'oferta d'habitatge —la nova edificació de les franges altes del mercat residencial amb l'explotació dels antics solars de les fàbriques— i l'estoc limitat de cases del nucli antic, que ha potenciat el mercat de la rehabilitació d'alta gamma, a partir de la retòrica de la renovació urbana. Aquests dos moviments a l'uníson amenacen l'estabilitat residencial d'algunes famílies del barri, i en especial a les dones en situació més precària, però tenallarien completament el barri si no fos per la fortalesa del teixit social i comunitari del Poblenou. I és que, on hi ha poder, hi ha resistència.

En efecte, segurament, la "paradoxa" principal de la recerca ha estat constatar com la presència d'un conjunt d'imbricades malles residencials denses i tradicionals de cures i de suport mutu en el si del barri, sobretot protagonitzades per dones, constitueixen xarxes de solidaritat que, potser no paren, però atenuen i esmoreeixen les dures conseqüències de l'exclusió socioresidencial, ja sigui a partir de la simple possibilitat de compartir afectivament les conseqüències materials i emocionals de l'amenaça residencial (cercant solucions temporals d'allotjament, mobilitzant xarxes d'acollida informal...), però, sobretot, enfrontant-se, posant el cos davant les pressions concretes de les operacions de desnonament, fent denúncia pública de la situació, establint interlocucions i arribant a acords de permanència amb les administracions i amb els grups inversors i els propietaris i les propietàries. Durant l'estudi, s'ha comprovat també com l'alt nivell d'arrelament comunitari plasmat, per exemple, en la propietat de llarga durada entre les famílies del Poblenou, constitueix un mecanisme ambivalent. Perquè si, d'una banda, pot actuar de fre de la gentrificació residencial, en formar part del patrimoni acumulat d'ús per les famílies treballadores durant generacions, de l'altra, és una forma de tinença que pot fomentar la mercantilització i l'especulació, primer perquè és de les poques maneres que les famílies poden extreure els ingressos de renda que no poden fer amb la feina i segon perquè ho fa susceptible d'operacions d'enriquiment relativament ràpides, quan l'habitatge es converteix en un simple actiu financer, sigui com apartament turístic o quan cau en mans de grans grups d'inversió. Així i tot, la presència de famílies de tota la vida que avantposen el valor d'ús residencial al valor de

canvi, que estimen el barri, s'hi arrenen i s'hi identifiquen, són una garantia de permanència, matisen el procés de gentrificació residencial en curs i, per tant, constitueixen una relativa, però persistent, trinxera contra la gentrificació.

A més, l'aplicació del SIIGGEN al Poblenou també ens mostra la detecció d'una ambivalència important en el rol de les dones com a agents dels processos de gentrificació. En aquest sentit, és necessari assenyalar, entre les persones nouvingudes al barri, l'alta presència de dones, si bé d'una condició socioeconòmica lleugerament superior a la tradicional de les natives, d'un alt nivell cultural i amb una certa sensibilitat cap als entorns comunitaris i la participació social, també pot contribuir en part a esmoreir el propi procés que elles mateixes estarien impulsant; ja que, segons els testimonis recollits en els tallers i els itineraris comentats, algunes d'aquestes dones acabades d'arribar sí que s'integren i participen en les xarxes comunitàries mencionades i defensen —convertint-se en aliades i posant-hi el cos si és necessari— una forma de vida i un model de barri que les diferents formes de mercantilització i gentrificació del barri posen en qüestió i amenacen. Tal com reflexionava l'M., una de les informants dels tallers, la seva situació privilegiada pel que fa a l'habitatge “no evita que emocionalment em senti expulsada d'una idea determinada de barri, agredida perquè canvia un determinat ecosistema, se'n van uns i en venen uns altres”. És fonamental, i cal aclarir-ho amb contundència, que, en primer lloc, aquest fet no pal·lia el patiment i el dolor de totes les dones i famílies afectades per una situació de precarietat residencial o directament expulsades del seu domicili i entorn vital i que, en segon lloc, caldria obtenir una mostra testimonial més representativa per poder defensar aquesta conclusió fins al final, ja que resulta evident que tan sols s'ha pogut documentar l'experiència concreta de dones que, en la majoria dels casos, tot i haver-hi afectades desnonades, encara poden restar al barri.

4.3.3.3 Les pràctiques de cura com a atenuant de la gentrificació

Finalment, els resultats obtinguts en l'aplicació dels indicadors a l'àrea d'estudi demostren clarament que els barris on es concentren pràctiques espacials basades en relacions de proximitat entre els veïns i les veïnes i en què hi ha més diversitat d'interaccions socials, de vinculació i de confort comunitari són aquells que presenten els símptomes més baixos de gentrificació. Aquesta realitat, que reflecteix uns nivells elevats de vitalitat urbana, opera com a mecanisme parcial de bloqueig contra la mercantilització del teixit social, promogut no només per la naturalesa de la interacció social pròpia d'una vida de barri que es pot observar a l'espai públic, sinó per la pròpia autogestió de les associacions veïnals comunitàries, en què les dones tenen un protagonisme central.

La vitalitat urbana observada als carrers i places del Poblenou, amb unes relacions de proximitat i de cura omnipresents a l'espai públic, sobreviu en part a les pressions urbanístiques que insisteixen a (re)funcionalitzar l'espai públic per convertir-lo en un lloc exclusiu per a la circulació i el consum de l'espai com a mercaderia. Així mateix, les estratègies d'acció veïnal generen tàctiques de resistència per donar suport als casos de desnonament i expulsió residencial que amenacen les veïnes del barri. Això no obstant, aquestes formes de sociabilitat, basades en pràctiques de suport mutu i que actuen com a atenuant de la gentrificació, operen de manera autònoma i marginal de cara a l'enfocament de les polítiques urbanes determinades per un model de gestió empresarial en el qual no té cabuda tot allò que no sigui susceptible de ser transformat o derivat cap a la producció de plusvàlues. En aquest sentit, el mandat de l'urbanisme feminista de posar la vida al centre per concebre una ciutat basada en la justícia espacial demanda principalment la posada en valor (d'ús, no mercantil) del patrimoni que

garanteixi la supervivència d'un barri, i que són justament les xarxes de solidaritat o d'interacció social consolidades que hem observat i analitzat. Perquè el barri, més enllà del marc físic de les cases i la ciutat, són les persones que el defensen i que fan sostenible la vida.

4.4 Recomanacions finals per a l'Ajuntament de Barcelona

1. **Promoure les dades obertes per a futurs estudis:** l'accés a les bases de dades estadístiques és fonamental per garantir la fiabilitat dels resultats de recerques amb perspectiva de gènere, especialment les basades en metodologies quantitatives. La cooperació entre els diversos departaments municipals és fonamental per poder accedir a la informació estadística, que resulta indispensable per monitoritzar els impactes de gènere i gentrificació en els barris de Barcelona.
2. **Impulsar campanyes de conscienciació sobre el problema de la gentrificació en l'àmbit de ciutat:** les campanyes haurien de partir d'un treball previ sobre la definició del fenomen des d'una perspectiva processual, integral i multiescalar i haurien de posar l'èmfasi en el paper dels propietaris i les propietàries dels habitatges. En qualsevol cas, hauria de servir per generar una conscienciació entre la població com a problema col·lectiu, per evidenciar-ne les principals conseqüències i donar visibilitat i solucions a les víctimes.
3. **Alimentar i potenciar les xarxes veïnals comunitàries com a espais de trobada i suport mutu:** cal incidir en la importància d'una mirada feminista transversal a la ciutat, que parteixi de les necessitats de reproducció social de la vida dels i les habitants dels barris i les avantposi a les lògiques depredadores del capital, en tots els àmbits de les polítiques públiques, però especialment en la dimensió urbanística (accessibilitat, proximitat, diversitat...).
4. **Crear una base de dades qualitativa per monitoritzar els símptomes de la gentrificació i els seus impactes socials amb perspectiva de gènere:** el principal objectiu del SIIGGEN que s'ha proposat com a resultat d'aquest estudi és facilitar una eina per monitoritzar els processos de gentrificació i els seus impactes de gènere. Això permet desplegar polítiques urbanes preventives contra la desarticulació del teixit social d'un barri i garantir la sostenibilitat de la vida urbana. El resultat dels indicadors qualitius aplicats al Poblenou evidencien la importància de protegir la morfologia social d'un barri com a mecanisme atenuant de la mercantilització extrema de l'espai urbà. Sota aquesta premissa, es recomana aplicar els mètodes proposats en el SIIGGEN (tallers, observacions i itineraris comentats) a altres barris de Barcelona i, a més, fer-ho d'una manera periòdica (un cop per any) per poder evidenciar si hi ha variacions dels símptomes de la gentrificació (alt, mitjà i baix) analitzats en funció del testimoni d'una diversitat de dones. L'ampliació i la permanent actualització d'aquesta base de dades qualitativa possibilitaria identificar per a cada territori quins són els indicadors que reporten algun increment de nivell respecte als símptomes de la gentrificació i visibilitzar la manera en què afecta la vida urbana dels barris. És urgent, per exemple, aconseguir dades sobre la quantitat de dones víctimes de desnonaments, ateses les condicions de vulnerabilitat que afronten marcades per la condició de gènere.

4.5 Mesures per frenar la gentrificació des d'una perspectiva de gènere: alineaments de polítiques públiques

- 1. URBANISME FEMINISTA:** Incidir en la importància d'una mirada feminista transversal a la ciutat, que parteixi de les necessitats de reproducció social de la vida dels i les habitants dels barris i les avantposi a les lògiques depredadores del capital, en tots els àmbits de les polítiques públiques, però especialment en el camp urbanístic (accessibilitat, proximitat, diversitat...). Monitorar els impactes de gènere i gentrificació als barris a partir de mètodes qualitius que puguin evidenciar les transformacions del teixit social als barris a partir del testimoni directe de les dones que l'habiten.
- 2. URBANISME:** Fer una revisió integral del projecte del 22@ en funció del procés participatiu dut a terme per les entitats de territori i posar els mitjans necessaris per materialitzar la implementació de les seves propostes i fer-ne el seguiment. Calen mesures de protecció de la població i el teixit social local mitjançant la creació d'una nova qualificació urbanística amb limitacions a les plusvàlues del capital privat i el foment de la gestió pública i cooperativa.
- 3. SENSIBILITZACIÓ:** Visibilitzar els processos de gentrificació com una problemàtica greu que amenaça els i les habitants de la ciutat. Generar bases de dades estadístiques que responguin a una perspectiva interseccional i que puguin ser d'accés públic sobre els indicadors vinculats a processos de gentrificació.
- 4. HABITATGE PÚBLIC:** Augmentar exponencialment el parc d'habitatges públics, especialment per a la població més vulnerable i parant particular atenció cap a les dones amb dificultats de sosteniment material: dones grans, que viuen soles, migrants, sense estudis o de baixos ingressos. Desplegar mesures de tarifació social en l'adquisició de pisos de protecció oficial de les administracions públiques.
- 5. LIMITACIONS AL PREU DE L'HABITATGE:** Generar una administració de finques pública que pugui assegurar el control sobre els preus dels habitatges de compra-venda i lloguer o pugui intervenir-hi.
- 6. NOVES FORMES DE TINENÇA:** Afavorir fórmules sense ànim de lucre, com el règim cooperatiu en cessió d'ús, o models de tinença mancomunats, com el Community Land Trust. Models que aposten per la gestió comunitària i la sostenibilitat de la vida, amb especial atenció als qui més ho necessiten.
- 7. XARXES COMUNITÀRIES:** Alimentar i potenciar —o, en tot cas, no entorpir— les xarxes veïnals comunitàries com a espais de trobada i de suport mutu. Les xarxes col·lectives de cures i de suport mutu poden ser un fre dels processos de gentrificació.
- 8. MODEL DE CIUTAT:** Establir les bases en l'àmbit estratègic d'un nou model de ciutat més inclusiu i centrat en les necessitats dels i les habitants i en què la riquesa generada en l'àmbit

local reverteixi en la mateixa població. Restriccions al sector turístic i als processos de turistificació.

05

5. Bibliografia

ATKINSON, ROWLAND; BRIDGE, GARY (ed.) (2005) *Gentrification in a global context. The new urban colonialism*. Nova York: Routledge, 2005.

BEAUREGARD, R. (1986). "The chaos and complexity of gentrification". A: Smith, Neil; Williams, Peter (ed.) *Gentrification of the City*. Londres: Unwin Hyman.

BIDOU-ZACHARIASEN, CATHERINE (dir.) (2003) *Retours en ville. Des processus de "gentrification" urbaine aux politiques de "revitalisation" des centres*. París: Descartes&Cia.

BONDI, L.; ROSE, D. (2003). "Constructing gender, constructing the urban: a review of Anglo-American feminist urban geography". *Gender, Place & Culture*, 10(3), 229-245.

BONDI, L. (1998). "Gender, class, and urban space: Public and private space in contemporary urban landscapes". *Urban Geography*, 19(2), 160-185.

BONDI, LIZ (1991). "Gender divisions and gentrification: A critique". A: LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ed.) *The Gentrification reader*. Nova York: Routledge, 2010.

BUTLER; T; LEES, L. (2006). "Super-gentrification in Barnsbury, London: globalization and gentrifying global elites at the neighbourhood level". *Trans Inst Br Geogrf*. Royal Geographical Society; The Institute of British Geographers.

CAÑADA, E; MURRAY, I. (2019). *Turistificación global. Perspectivas críticas en turismo*. Barcelona: Icària Editorial.

CARRASCO, CRISTINA (2007). "Estadístiques sota sospita: proposta de nous indicadors des de l'experiència femenina". *Eines*, 7. Barcelona: Institut Català de les Dones.

CIOCOLETTO, A. (2014). *Urbanismo para la vida cotidiana. Herramientas de análisis y evaluación urbana a escala de Barrio desde la perspectiva de género*. Tesi doctoral. Directores: García-

Almirall, P; Muxí, Z. Universitat Politècnica de Catalunya. Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona (UPC-ETSAB). Presentada el 17 de juliol de 2014.

CLARK, E. (2005). "The order and simplicity of gentrification- a political challenge". A: LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ed.) *The Gentrification reader*. Nova York: Routledge, 2010.

COL·LECTIU PUNT 6 (2015). *Espais per a la vida quotidiana. Auditoria de Qualitat Urbana amb perspectiva de gènere*. Barcelona: Col·lectiu Punt 6.

CRENSHAW, KIMBERLE (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics". *The University of Chicago Legal Forum*, 14, 538-54.

DAVIS, KATHY (2008). "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful". *Feminist Theory*, vol. 9 (1), 67-85.

DDAA (2008). "La gentrification urbaine". *Espaces et sociétés*, núm. 1-2, 132-133.

DESMOND, M. (2012). "Eviction and reproduction of urban poverty". *American Journal of Sociology*, 118 (1), 88-133.

DESMOND, M. (2016). *Evicted: Poverty and Profit in the American City*. Nova York: Crown Publishers.

DOSHI, S. (2013). "The politics of the evicted: redevelopment, subjectivity, and difference in Mumbai's slum frontier". *Antipode*, 45, 844-865.

DOT, E.; PALLARÈS-BARBA, M.; CASELLAS, A. (2012). "Gentrificació productiva, desindustrialització i relocalització industrial". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 73, juny 2012, 27-52.

FAINSTEIN, S.; JUDD, D. (ed.) (1999). *The Tourist City*. New Haven: Yale University Press.

FRASER; N. (2013). *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Londres: Verso.

GLASS, RUTH (1964). "Introduction". A: *London Aspects of Change*. Londres: MacGibbon and Kee.

GOLDBERG, G. S.; KREMEN, E. (1990). *The Feminization of poverty : only in America?* Nova York: Praeger.

HACKWORTH, JASON; SMITH, NEIL (2001). "The changing state of gentrification". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92 (4), 464-477.

HACKWORTH, JASON (2001). "Inner-city real state investment, gentrification and economic recession in New York City". *Environment and Planning*, 33.

- HOLCOMB, B. (1986). "Geography and urban women". *Urban Geography*, 7, 448-456.
- JACOBS, J. (2011 [1969]). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Capitán Swing Libros.
- KATZ, B.; WAGNER, J. (2014). *The Rise of Innovation Districts: A New Geography of Innovation in America*. Washington: Brookings.
- KUSENBACH, M. (2003). "Street-Phenomenology: the go-along as ethnographic research tool". *Ethnography*, 4 (3), 455-485.
- LEES, L. (2003). "Super-gentrification: The case of Brooklyn Heights". Nova York: *Urban Studies*, 40(12), 2487-2509.
- LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ed.) *The Gentrification reader*. Nova York: Routledge, 2010.
- LEES, LORETTA (2000). "A reappraisal of gentrification: towards a 'geography of gentrification'". *Progress in Human Geography*, 24(3), 389-408.
- LEY, D. (1986). "Alternative Explanations for Inner-City Gentrification - a Canadian Assessment". *Annals of the Association of American Geographers*, 76(4), 521-535.
- MARKUSEN, A. (1981). "City spatial structure, women's household work, and national urban policy". A: Stimpson, C. R.; Divler, M.; Nelson, J.; Yatrakis, K. B. (ed.). *Women and the American City*. Chicago: University of Chicago Press.
- MASSEY, DOREEN (1992). "Politics and space/time". *New Left Review*, 196, 65-84.
- MCDOWELL, LINDA (1996). "Spatializing Feminism: Geographic perspectives". A: Duncan; N. (ed.) *Bodyspace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. Londres: Routledge.
- MORROW-JONES, H. (1986). "The geography of housing: elderly and female households". *Urban Geography*, 7, 263-269.
- ROSE, D. (1984). "Rethinking Gentrification - Beyond the Uneven Development of Marxist Urban Theory". *Environment and Planning D-Society & Space*, 2(1), 47-74.
- ROSE, D. (1989). "A feminist perspective of employment restructuring and gentrification: the case of Montreal". A: Wolch, J.; Dear, M. (ed.) *The power of geography*. Boston: Unwin Hyman.
- SCOTT, H. (1984). *Working your way to the bottom : the feminization of poverty*. Londres, Boston: Pandora Press.
- SHORT, J. R. (1989). "Yuppies, Yuffies and the New Urban Order". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 14(2), 173-188.

- SMITH, N. (1987). "Gentrification and the Rent Gap". *Annals of the Association of American Geographers*, 77(3), 462-465.
- SMITH, NEIL; WILLIAMS, PETER (ed.) (1986). *Gentrification of the city*. Londres: Allen and Unwin.
- SMITH, NEIL. "Gentrification and uneven development". *Economic Geography*, 58 (2), 1982,139-155.
- SMITH, NEIL. "New globalism, new urbanism: gentrification as global urban strategy". *Antipode*, 34 (3), 2002, 428-450.
- SMITH, NEIL. "Toward a theory of gentification: a back to the city movement by capital, not people". *Journal of the American Planning Association*, 45 (4), 1979, 538-548.
- SMITH, NEIL. *The New Urban Frontier. Gentrification and the revanchist city*. Nova York: Routledge, 1996. Versió en castellà: [SMITH, NEIL. *La nueva frontera urbana. Ciudad revanchista y gentrificación*. Madrid: Traficantes de sueños, 2012].
- VAN DEN BERG, M. (2013). "City, children and genderfied neighborhoods. The new generation as urban regeneration strategy". *International Journal for Urban and Regional Research*, 37 (2), 523-536.
- VAN DEN BERG, M. (2016). "The discursive uses of Jane Jacobs for the genderfying city: understanding the productions of space for post-Fordist gender notions". *Urban Studies*.
- WALKER, A. (1987). "The poor relation: poverty among old women". A: Glendinning, C.; Millar, J. (ed.). *Women and poverty in Britain*. Brighton: Wheatsheaf.
- WEKERLE, G. R. (1984). "A woman's place is in the city". *Antipode*, 16, 11-19.
- YE, MINTING (2014). *Exploring the diversity of gentrification and the role of gender in Hong Kong, 1986 to 2006*. Tesi de Geografia per al doctorat en Filosofia. Michigan State University.

06

6. Annex

6.1 SIIGGEN (indicadors quantitius i qualitius)

APROPIACIÓ DE L'ESPAI URBÀ	
Indicadors	Mètode
DIVERSITAT	
<i>Indicadors qualitius</i>	
Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals entre habitants de diferents edats a l'espai públic	
Grau d'interacció entre usuaris i usuàries	
Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic	
Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos	
<i>Indicadors quantitius</i>	
Variació de la població per renda familiar disponible i per índex de feminitat	Anàlisi de dades estadístiques
Variació de població estrangera per índex de feminitat	
Variació de la població per grups d'edat i per índex de feminitat	
Variació de la població per nivell d'estudis i per índex de feminitat	
VINCLES COMUNITARIS	
<i>Indicadors qualitius</i>	
Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers a qualsevol franja horària	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Nivell de predominança de les activitatseconòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura	
Existència de relacions socials de proximitat a l'espai públic	
Nivell d'identificació amb l'entorn d'acord amb la memòria viscuda	Taller focal i enquestes
Grau d'identificació respecte al teixit veïnal	

PROXIMITAT	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Proximitat al comerç de primera necessitat	
Distància respecte als equipaments de salut	
Proximitat a equipaments escolars	
Proximitat a equipaments culturals i altres nodes de sociabilitat	Taller focal i enquestes
CONFORT COMUNITARI	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Temps d'ús de l'espai públic	Taller focal i enquestes
Temps dedicat a les activitats de cures en relació amb les activitats d'oci, esports o per a la satisfacció personal	
Nivell de percepció de seguretat a l'espai públic	
Percepció de confort de l'entorn urbà	

PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT	
Indicadors	Mètode
SEGREGACIÓ	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà	Observacions a l'espai públic, itineraris comentats i taller focal
Existència de fronteres urbanes	
<i>Indicadors quantitativus</i>	
Increment de la renda	Anàlisi de dades estadístiques
Nivell d'estudis de la població femenina	
Grau de feminització de la vellesa	
Nivell de dones que viuen soles	
Presència de dones a l'atur	
Risc de segregació per la pressió dels preus dels pisos	
Domini de la propietat per sobre del lloguer social	
VULNERABILITAT	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell d'apropriacions insòlites de l'espai públic (economia informal, sensellarisme)	Observacions a l'espai públic
<i>Indicadors quantitativus</i>	
Mitjana de dones a l'atur per índex de renda	Anàlisi de dades estadístiques
Variació de població que viu sola per edat i índex de feminitat	
Percentatge de la població femenina sense estudis	
Nombre de persones sense sostre per índex de feminitat i de renda familiar disponible	
Nombre de persones sense sostre estrangeres per índex de feminitat i de renda familiar disponible	
Nombre de persones sense sostre segons la fase de desestructuració per índex de renda familiar disponible	

Nombre de persones sense sostre segons l'edat per índex de renda familiar disponible	
Persones sense sostre segons el perfil per l'índex de renda familiar disponible	
TURISTIFICACIÓ	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell de tematització del paisatge urbà	Observacions a l'espai públic i itineraris comentats
Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat	
Grau de visibilitat de persones consumidores i usuàries del sector turístic a l'espai públic	Taller focal i enquestes
Quantitat d'equipaments del sector turístic	
<i>Indicadors quantitativus</i>	
Nombre d'apartaments turístics i de places hoteleres	Anàlisi de dades estadístiques
Percepció d'excés d'oferta d'allotjament turístic	
RENOVACIÓ URBANA I (RE)INVERSIÓ DE CAPITAL	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell d'elitització de l'ús del sòl	Observacions a l'espai públic i itineraris
Percepció de quantitat de reformes constructives en procés tant a les edificacions com al paisatge urbà (estat renovat, en renovació, antic o amb obsolescència funcional)	
Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer	
Nivell d'especialització econòmica i tematització funcional del paisatge urbà	
<i>Indicadors quantitativus</i>	
Evolució del valor de canvi del sòl urbà	Anàlisi de dades estadístiques
Tipus d'agents propietaris del sòl urbà	
Nombre de solars buits i discontinuïtats urbanes	
Balanç dels plans urbanístics desplegats (22@)	
DESPLAÇAMENTS	
<i>Indicadors qualitatius</i>	
Nivell de resistència enfront de la violència urbanística	Taller focal i enquestes
Nivell de satisfacció del règim residencial	
Nivell de percepció d'assetjament immobiliari	
<i>Indicadors quantitativus</i>	
Altes i baixes de canvi de domicili per índex de renda familiar disponible mitjà	Anàlisi de dades estadístiques
Saldo de variacions residencials per índex de renda familiar disponible mitjà	
Saldo de variacions residencials de dones per índex de renda familiar disponible mitjà	
Saldo de variacions residencials d'homes per índex de renda familiar disponible mitjà	

6.2 Guia d'observació (espai públic i itineraris comentats)

APROPIACIÓ DE L'ESPAI URBÀ				
Localització:				
Data:				
Hora:				
DIVERSITAT				
Nivell equitatiu d'ocupació de l'espai públic per part d'homes i dones				
1	2	3	4	5
Visibilitat i existència de vincles intergeneracionals a l'espai públic				
1	2	3	4	5
Grau d'interacció entre usuaris i usuàries				
1	2	3	4	5
Heterogeneïtat de pràctiques espacials a l'espai públic				
1	2	3	4	5
Diversitat funcional de l'espai públic per mixtura d'usos				
1	2	3	4	5
VINCLES COMUNITARIS				
Densitat i freqüència de l'ús dels vianants per carrers				
1	2	3	4	5
Nivell de predominança de les activitats de econòmiques de producció i consum per sobre de les pràctiques de cura				
1	2	3	4	5
Existència o inexistència de relacions socials de proximitat a l'espai públic				
1	2	3	4	5
PROXIMITAT				
Nivell d'accessibilitat als serveis de transport públic				
1	2	3	4	5
Proximitat al comerç de primera necessitat				

1	2	3	4	5
Distància respecte als equipaments de salut				
1	2	3	4	5
Proximitat a equipaments escolars				
1	2	3	4	5
Proximitat a equipaments culturals i altres nodes de sociabilitat				
1	2	3	4	5

PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT				
Localització:				
Data:				
Hora:				
SEGREGACIÓ				
Grau d'exclusivitat de l'ús de l'espai urbà				
1	2	3	4	5
Articulació de fronteres urbanes				
1	2	3	4	5
VULNERABILITAT				
Nivell d'apropiacions insòlites de l'espai públic				
1	2	3	4	5
Grau de presència a l'espai públic de dones grans que circulen soles o a cura d'altri				
1	2	3	4	5
TURISTIFICACIÓ				
Nivell de tematització estètica del paisatge urbà				
1	2	3	4	5
Nivell de comerç gentrificat per sobre del comerç de proximitat				
1	2	3	4	5
RENOVACIÓ URBANA				
Nivell d'elitització de l'ús del sòl				
1	2	3	4	5

Percepció de quantitat de reformes constructives en procés tant a les edificacions com al paisatge urbà (estat renovat, en renovació, antic o amb obsolescència funcional)				
1	2	3	4	5
Grau de preservació dels edificis històrics i el patrimoni obrer				
1	2	3	4	5
(RE)INVERSIÓ DEL CAPITAL				
Presència o absència de símptomes visibles de gentrificació: especialització econòmica i tematització funcional de l'espai urbà				
1	2	3	4	5

6.3 Enquesta

Nom o pseudònim:				
Edat i lloc de naixement:				
Adreça:				
VINCLES COMUNITARIS				
Nivell d'identificació amb l'entorn en relació amb la memòria viscuda				
Si tenim en compte el grau de transformació del barri, de l'1 al 5, en què 1 seria molt poc i 5, molt, com d'identificada et sents amb l'entorn del Poblenou?				
1	2	3	4	5
Nivell d'identificació amb el teixit veïnal				
Si tenim en compte el grau de transformació del veïnat, de l'1 al 5, en què 1 seria molt poc i 5, molt, quin grau de vinculació personal tens amb els veïns i les veïnes de l'entorn proper (edifici, carrer)?				
1	2	3	4	5
CONFORT COMUNITARI				
Temps d'ús de l'espai públic				
Si tenim en consideració la teva rutina diària, de l'1 al 5, en què 1 és poc ús i 5 és un ús freqüent, quant temps al dia freqüentes i fas servir l'espai públic a diari?				
1	2	3	4	5
Temps dedicat a les activitats de cura en relació amb activitats d'oci, esports o per a la satisfacció personal				
Si tenim en compte la teva rutina diària, de l'1 al 5, en què 1 és poca dedicació i 5 és dedicació total, quant temps al dia dediques a les activitats de cura?				

1	2	3	4	5
Nivell de percepció de seguretat de l'espai públic				
De l'1 al 5, en què 1 seria molt poc i 5, moltíssim, et sents segura a les zones i espais públics que fas servir al teu barri?				
1	2	3	4	5
Percepció de confort de l'entorn urbà				
De l'1 al 5, en què 1 seria molt poc i 5, moltíssim, com valors la confortabilitat de l'entorn del barri (parcs, places, mobiliari, il·luminació, imatge, etcètera)?				
1	2	3	4	5
TURISTIFICACIÓ				
Visibilitat de les persones consumidores del turisme a l'espai públic				
Si tenim en compte els carrers del barri, de l'1 al 5, en què 1 és poca i 5, molta, quin nivell de visibilitat tenen els turistes a la zona?				
1	2	3	4	5
Quantitat de locals del sector turístic				
A l'entorn immediat del teu habitatge, de l'1 al 5, en què 1 és poca i 5 és molta, quin nivell d'ocupació tenen els locals destinats al turisme (apartaments, pisos, botigues, serveis...)?				
1	2	3	4	5
DESPLAÇAMENTS				
Grau de resistència enfront de la violència urbanística				
De l'1 al 5, en què 1 és cap dificultat i 5 és molt problemàtic, quin nivell de dificultat tens per pagar les despeses de l'habitatge (lloguer, hipoteca...)?				
1	2	3	4	5
Nivell de satisfacció residencial en règim de propietat				
De l'1 al 5, en què 1 és molt poc satisfeta i 5, molt satisfeta, quin grau de satisfacció sents respecte a la propietat del teu habitatge?				
1	2	3	4	5
Nivell de satisfacció del cost de l'habitatge				
De l'1 al 5, en què 1 és molt poc satisfeta i 5, molt satisfeta, quina satisfacció et proporciona la quantitat de recursos econòmics que destines al pagament de l'habitatge?				
1	2	3	4	5
Grau de resistència enfront de l'especulació immobiliària				

De l'1 al 5, en què 1 és molt poc satisfeta i 5, molt satisfeta, quina satisfacció et proporciona la capacitat de resistència de la gent del barri davant l'especulació i la violència urbanística?				
1	2	3	4	5
Assetjament immobiliari				
De l'1 al 5, en què 1 és molt poc i 5 és massa, quin grau d'assetjament immobiliari has patit per garantir la continuïtat al teu domicili, amb pressions per amenaça d'expulsió?				
1	2	3	4	5
PROXIMITAT				
Nivell d'accessibilitat al transport públic				
Si tenim en compte la teva rutina diària, quant temps tardes a arribar al transport públic que utilitzes normalment?				
5 minuts	10 minuts	20 minuts		
Proximitat al comerç de primera necessitat				
Al llarg de la teva quotidianitat, quant temps tardes a arribar a les botigues d'alimentació o a altres de primera necessitat?				
5 minuts	10 minuts	20 minuts		
Distància respecte als equipaments de salut				
Quant temps tardes a arribar al centre de salut més proper al teu domicili?				
5 minuts	10 minuts	20 minuts		
Proximitat a equipaments escolars				
A quina distància temporal es localitzen els centres escolars (escola bressol, primària, secundària) més propers? (Pots contestar inclús encara que no tinguis descendència en edat escolar.)				
5 minuts	10 minuts	20 minuts		
Proximitat a equipaments culturals i altres llocs de sociabilitat				
Quant de temps necessites per arribar a equipaments culturals (centres cívics, ateneus, biblioteques) d'ús diari o setmanal?				
5 minuts	10 minuts	20 minuts		

6.4 Persones informants

Persones informants		Descripció general	Edat	Temps de residència	Itinerari comentat	Taller	Enquesta
1.	E.	Mestra, dues filles, pis familiar en propietat heretat dels avis, tot i que ella va néixer a Sants.	38	10 anys al Poblenou.	4-11-2019	Taller 2 (T2) 14-12-2019	Sí
2.	B.	D'origen italià, d'arribada recent amb el seu company (de nacionalitat espanyola) en relació amb les oportunitats laborals i la predilecció per la vida comunitària.	48	3 anys de residència.	No	Taller 1 (T1) 13-12-2019	Sí
3.	I.	Filla del Poblenou, persona molt implicada en el teixit associatiu del barri. Membre d'"Ens Plantem al Poblenou" i de La Flor de maig. Pis familiar en propietat. Persona informant clau per accedir a determinades testimonis afectades per la violència immobiliària.	61	Filla del barri.	No	13-12-2019 (T1)	Sí
4.	S.	Filla del barri. Desnonada del seu habitatge de tota la vida al Poblenou. Condició monoparental amb dues filles, una d'elles amb una forta situació de dependència. En situació de greu emergència habitacional i pendent de solució residencial definitiva.	41	Filla del barri.	No	13-12-2019 (T1)	Sí
5.	E.	Nativa del Poblenou, ha marxat del barri fa pocs anys en emancipar-se de la llar familiar. Zona de la Llacuna. Administrativa.	25	Filla del barri.	31-10-2019	No	No
6.	O.	Té una filla i un pis en propietat a la rambla. Està hipotecada, encara l'està pagant. Estat civil: separada.	34	8 anys al barri.	28-11-2019	14-12-2019 (T2)	Sí
7.	S.	D'origen marroquí. Conviu amb el seu company i cinc fills, un d'ells amb una forta condició de dependència. Amenaçada de desnonament després de 20 anys de residència al barri en un pis de lloguer amb la seva família.	43	20 anys al barri.	No	13-12-2019 (T1)	Sí
8.	U.	La Flor de Maig. Jubilada. Pis en propietat. Molt implicada en els moviments socials del barri.	71	Filla del barri.	29-11-2019	14-12-2019 (T2)	Sí
9.	C.	Nascuda al barri de la Plata, expulsada amb la construcció de la Vila Olímpica, amb residència al carrer de Bilbao.	65	Filla del barri.	21-11-2019 (en trio)	14-12-2019 (T2)	Sí
10.	R.	Nascuda al barri de la Plata, expulsada amb la construcció de la Vila Olímpica, amb residència al carrer de Bilbao.	67	Filla del barri.	21-11-2019 (en trio)	No	Sí
11.	L.	Llar monoparental femenina, amb una filla de 7 anys. Hipotecada. Antropòloga.	44	Uns 10 anys al barri.	No	No	Sí
12.	M.	Taula Eix Pere IV. Moviments socials del barri. Origen mallorquí. Arquitecta.	56	Uns 15 anys al barri.	No	13-12-2019 (T1)	Sí

13.	E.	Veïna del barri del carrer de Llull amb Bilbao. Fa uns 10 anys va heretar un pis dels avis. Treballa a la zona de Diagonal Mar. No té fills i viu en parella.	44	10 anys al barri.	No	No	Sí
14.	T.	Viu en un pis de protecció oficial de lloguer de recent construcció.	37	2 anys al barri.	No	14-12-2019 (T2)	Sí
15.	F.	Estudiant. Viu amb els seus pares al barri de tota la vida.	18	Filla del barri.	No	14-12-2019 (T2)	Sí
16.	E.	Enginyera. Italiana. Treballa al 22@. Viu amb el seu company, també amb un lloc altament qualificat.	35	5 anys al barri.	No	14-12-2019 (T2)	Sí
17.	M.	Veïna del barri, a l'atur, viu de lloguer, però té problemes per assumir-ne les despeses. Ho pal·lia amb la freqüent ajuda familiar o amb el lloguer ocasional d'habitacions.	36	10 anys al barri.	6-11-2019	No	Sí
Altres informants, homes i altres perfils contactats							
18.	E.	Desnonada recentment del Poblenou, d'origen marroquí.	?	Desnonada, viu temporalment en una pensió a l'Hospitalet.	No	No	Sí
19.	J. (home)	Mestre, cinc anys al barri, pis de protecció oficial al 22@.	38	5 anys al barri.	31-10-2019	No	No
20.	M. (home)	Jardiner. 10 anys al Poblenou.	43	10	1-11-2019	No	No
21.	D. (home)	Enginyer de telecomunicacions. Italià i treballa al 22@.	35	5 anys al barri.	No	No	No
22.	U. i parella	Físic i enginyera al 22@. Viuen al barri.	4?	Viuen al barri.	No	No	Sí
23.	R.	"Ens plantem al Poblenou".	3?	Filla del barri.	No	No	Sí
24.	RH.	"Ens plantem al Poblenou" i membre d'un hort urbà.	4?	10 anys al barri.	No	No	Sí
25.	C.	Fins fa sis mesos vivia al costat del metro de Poblenou, ara viu al Fòrum.	70	Tota la vida.	No	No	Sí
26.	ES.	Psicòloga, treballa al SIS del Poblenou. Viu al barri.	5?	Tota la vida.	No	No	Sí
27.	Ch.	Italiana acabada d'arribar.	3?	1 any al barri.	No	No	Sí